

Biblioteka

ASTROLAB

86

Esta obra ha sido publicada con una subvención del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte de España.

Ova knjiga prevedena je zahvaljujući subvenciji Ministarstva za Obrazovanje, kulturu i sport Španije.

Migel de Servantes
Varljivi brak

Razgovor pasa

Prevod, napomene i pogovor
ALEKSANDRA MANČIĆ

2018.

BULKY

Izvornik

Miguel de Cervantes
Casamiento engañoso
Coloquio de los perros
1613

Varljivi brak

Razgovor pasa

Novela o varljivom braku

Iz Vaskrsenjske bolnice,¹ što se u Valjadolidu nalazi iza Poljske kapije, izišao je vojnik koji je, time što mu je mač služio za poštapanje, noge mu bile slabe, i lice žuto, jasno pokazivao da je, premda vreme nije bilo previše

¹ Vaskrsenjska bolnica je bila stara španska bolnička ustanova koja je brinula o bolesnicima i siromasima u Valjadolidu tokom više od tri veka. Nalazila se u nekadašnjoj zgradi gradske javne kuće, sagrađene u XV veku na zemljištu u vlasništvu Grada. Krajem XV veka, tadašnji vlasnik je sve prihode od javne kuće ostavio u nasleđe bratstvu monaha bolničara. Kako je grad rastao, u XVI veku i širio se u pravcu Poljskih vrata, odlučeno je da se javna kuća iseli odatle, i da zgrada bude preuređena u bolnicu za siromahe. Gradska odluka sprovedena je u delo u 11 časova noću, 23. marta 1553., kada su „iz ključarčinih ruku oteti ključevi“, proterane prostitutke, i smešteni bolesnici iz dve obližnje bolnice. Sledećeg dana, biskup je osveštao bolnicu i održao svečanu misu. Petnaest godina kasnije, tu je dolazilo po šezdeset bolesnika i bolesnica dnevno. Prema pravilima bratstva Vaskrsenjske bolnice, primani su samo siromašni bolesnici sa zaraznim bolestima, između ostalog i na „lečenje od rana i čireva znojenjem“, a „lečenje je tako korisno i uspešno da više od dvadeset milja unaokolo nema druge bolnice gde se te bolesti leče“. Dok se Dvor, u vreme Filipa III, od 1601. do 1606., nalazio u Valjadolidu, u ovaj grad nije se doselila samo dvorska administracija nego i niz značajnih i uglednih ljudi. Među njima je bio i Migel de Servantes, koji je

toplo, za dvadeset dana iznojio iz sebe sve zle sokove koje je možda za sat vremena pokupio. Povodio se i saplitaao, poput svakoga ko je tek preležao tešku bolest, a kada je ušao kroz gradsku kapiju, ugledao je prijatelja koga nije bio video više od šest meseci; ovaj se prekrsti kao da vidi utvaru, priđe mu, i reče:

– Šta je to, gospodine zastavniče Kampusano? Zar je moguće da ste u zemlji? Tako mi svega, mislio sam da ste u Flandriji, da tamo mašete kopljem, a ne da ovde vučete mač! Što ste tako bleđi? Ala ste se usukali!

Na to mu Kampusano odvrati:

– Da li sam u zemlji ili nisam, gospodine licencijate Peralta, pošto me vidite, sâm o vam se kaže; na ostala pitanja, nemam da odgovorim ništa drugo nego to da, evo, idem iz bolnice, gde sam se preznojavao od četrnaest napada čireva što mi ih je natovarila žena koju sam izabrao za svoju, a nisam smeo.

– Znači, oženili ste se? – odvrati Peralta.

– Vala, jesam – odgovori Kampusano.

– Biće, iz ljubavi – reče Peralta – a kod sklapanja takvih brakova sleđuje vam obaveza pokajanja.

– Ne bih umeo reći da li je iz ljubavi – odgovorio je zastavnik – ali mogu da potvrdim da ima bola,¹ jer mi je venčanje, ludom radovanje, nanelo toliko bola, i

stigao 1603., kada je trebalo da podnese račune pred Glavnim računovodstvom. Sledeće godine, Servantes se sa porodicom nastanio u novoj zgradi, završenoj avgusta 1604., u blizini Nove ovčije pijace, na levoj obali reke Ezgeve, nedaleko od Vaskrsenjske bolnice. U toj kući Servantes je ostao do povratka u Madrid, dve godine kasnije.

¹ Misli se na špansku poslovicu *vanse los amores y quedan los dolores*, što doslovno znači, „ljubavi prolaze, bol ostaje“.

telu i duši, da me ublažavanje telesnih bolova košta četrdeset preznjavanja, a za duševne uopšte i ne nalazim leka koji bi ih ublažio. Ali, pošto baš i nisam za duge razgovore na ulici, izvinicete me, drugi put ću vam opširnije pričati o svojim doživljajima, najneobičnijim i najneverovatnijim za koje je vaša milost u životu čula.

– Nećemo tako – reče licencijat – nego hajdete vi sa mnom u moj konak da tamo zajedno metanišemo, jer je čorba prava stvar za bolesnika, i mada je spremljena za dve osobe, mom sluzi biće dovoljna pita, i ako vaša slabost to može da podnese, koji odrezak pršute iz Rute¹ da nam otvori apetit, a iznad svega, dobra volja s kojom vam sve to nudim, ne samo sad, nego uvek kad vaša milost poželi.

Kampusano mu se zahvalio, i prihvatio poziv i ponudu. Otišli su u crkvu Sveti Lavrentije, slušali misu, odveo ga Peralta svojoj kući, dao što mu je obećao i pozvao ga da ponovo dođe, a kada su završili ručak, zamoli ga da mu ispriča događaje koji su ga onako skupo koštali. Kampusano nije čekao da mu se dvaput kaže, nego je počeo ovako:

– Sećate se, vaša milosti, gospodine licencijate Peralta, da sam drugovao s kapetanom Pedrom de Erenom, koji je sad u Flandriji.

– Dobro se sećam – odgovori Peralta.

– E, jednoga dana – nastavi Kampusano – baš smo bili ručali u gostionici Sunčani breg, u kojoj smo živeli, kad uđoše dve žene otmenog izgleda, sa dve sluškinje. Jedna je stojeći zapodenula razgovor s kapetanom,

¹ U španskom, za nekoga će se reći da je „kao bolesnik iz Rute“ kada se neko pretvara da je toliko bolestan da ništa ne može da jede, a krišom se prejeda.

naslonivši se na prozor; druga je sela na stolicu pored mene, a spustila veo do brade, pa joj se lice vidi taman toliko koliko dozvoljava njegova providnost. I mada sam je preklinjao da bude ljubazna i učini mi milost da se otkrije, s njom se nije moglo izići na kraj, što je kod mene jače raspalilo želju da je vidim. Da je još poveća (ili je to možda bilo lukavstvo) gospođa je izvukla savršeno belu ruku s veoma lepim prstenjem. U to doba bio sam savršeno naočit, s onim velikim lancem koji je vaša milost morala videti na meni, sa šeširom sa perima i vrpcom, sa odećom u vojničkim bojama,¹ tako doteran, u očima moga ludila, da sam mislio da sve što leti, to se jede. I pored svega, molio sam je da se otkrije, na šta mi je ona odgovorila: „Nemojte biti neumesni. Imam svoju kuću, pošaljite momka da pođe za mnom, mada imam više časti nego što to obećava ovaj odgovor, samo zato da bih videla da li ste tako diskretni kao što ste naočiti, dozvoliću da me posetite.“

Poljubio sam joj ruke zbog velike milosti koju mi je učinila, i zauzvrat joj obećao zlatna brda. Kapetan je završio razgovor; njih dve su otišle; za njima je pošao moj sluga. Kapetan mi je rekao da je ona dama htela da joj on ponese neka pisma u Flandiju, za drugog kaptana, za koga je rekla da joj je rođak, mada sam znao da joj nije rođak neko ljubavnik.

Mene je još pekao žar snežnih ruku koje sam video, i umirao sam za licem koje sam priželjkivao da vidim. I tako, sledećeg dana, sluga me je odveo, i vrata su mi otvorena; zatekao sam veoma lepo uređenu kuću, i

¹ Obično se govorilo da španski vojnici idu u šarenim uniformama, ali treba imati u vidu da je u prestonici bila propisana obaveza da se svi stanovnici odevaju isključivo u crno, iz koje su jedino vojnici bili izuzeti.

ženu od tridesetak godina, koju sam prepoznao po rukama. Nije bila preterano lepa, ali je bila takva da se čovek lako mogao u nju zaljubiti kroz razgovor, jer je govorila glasom tako nežnim da se kroz uši uvlačio u dušu. Moji razgovori s njom bili su dugi i ljubavni; napadao sam, navaljivao, sekao, nudio, obećavao, i činio sve što mi se činilo nužno da joj se umilim. Međutim, pošto je ona bila navikla da sluša takve, ili još veće ponude i nagovore, izgleda da ih je više pažljivo slušala nego što je u njih imalo verovala. Ukratko, naš razgovor tekao je kao potok kroz cveće, ona četiri dana koliko sam je posećivao, ali nikako nije donosio plodove koje sam očekivao.

U vreme posete, kuću sam uvek zaticao praznu, nije bilo ni traga od lažnih rođaka ili pravih prijatelja; služila ju je devojka pre lukava nego naivna. Na kraju, progovorivši o svojoj ljubavi kao vojnik uoči prekomande, pritisnuo sam gospa Estefaniju de Kajsedo (jer to je ime žene koja me je dovdle dovela) i ona mi odgovori: „Gospodine zastavniče Kampusano, naivno bi bilo kada bih htela vašoj milosti da se prodam kao svetica. Grešna sam bila, a takva sam i sad, ali ne tako da se o meni govorka po susedstvu, niti da se moje ime povlači po sudovima. Ni od roditelja, ni od drugih rođaka nisam nasledila nikakvo imanje, i pored svega, sve što imam u kući vredi dobrih dve i po hiljade škuđa; to su stvari koje, ako se stave u prodaju, istog trenutka mogu da se pretvore u novac. S tom imovinom tražim muža kome bih se predala i bila mu poslušna, i kome bih pored ispravnog života ponudila i neverovatnu usrdnost s kojom bih ga dvorila i služila; jer ni kralj nema kuvara kome je više stalo do hrane i koji bi bolje umeo da mu sprema jela nego što to umem ja,

samo kad rešim da pokažem kakva sam domaćica. Umem da budem i šefica posluge, i kuhinjska reduša, i gospodarica za trpezom. Odista, umem da zapovedam, i umem da nateram druge da me slušaju. Ne rasipam ništa, i mnogo čuvam; moj real ne vredi manje, nego mnogo više, kad se troši onako kako ja zapovedim. Belo rublje kojim se služim, a ima ga mnogo i to vrlo dobrog, nije kupovano po radnjama i kod predilja, nego su ovi prsti i prsti mojih sluškinja ispreli konac za njega; da se moglo tkati u kući, tkalo bi se. Evo, hvalim samu sebe zato što nema ničega lošeg u tome da se pohvali ono što je za pohvalu. Ukratko, hoću da kažem da tražim muža koji će me štititi, zapovedati mi, i činiti mi čast, a ne ljubavnika koji će mi služiti, a činiti mi sramotu. Ako vaša milost želi da prihvati zalog koji mu se nudi, evo mene takve kakva sam, spremna da poslušam sve što vaša milost zapovedi, i ne nudim se na prodaju, jer to je ono što se desi kad vas uzmu u usta provodadžije, jer nema nikoga boljeg da sve dogovori od samih zainteresovanih strana.“

Meni pamet tada nije bila u glavi nego u kuferu, slast mi se u taj mah učinila veća nego što sam je i u mašti sebi slikao, a pošto sam pred očima imao toliko imanje, koje sam već video pretvoreno u novac, ne spominjući ništa osim onoga što nam pričinjava zadovoljstvo, koje mi je mozak u okove bacilo, rekao sam joj da sam srećan i presrećan što mi je nebo maltene čudom podarilo takvu družbenicu da od nje učinim gospodaricu svoje volje i svoje imovine, ne baš toliko male da ne vredi, zajedno s lancem oko vrata i drugim nakitom što ga imam u kući, i kad se još otarasim nekih vojničkih raskoši, više od dve hiljade dukata, što će zajedno s njene dve i po hiljade biti dovoljna suma da

se povučemo i živimo u selu iz kojeg sam potekao i u kojem imam još neke korene; to moje imanje, vođeno pomoću onog novca, a uz prodaju uroda, kad mu dođe vreme, moglo bi nam pružiti veseo i lagodan život. Ukratko, tada smo ugovorili brak, smislili kako ćemo za oboje da sastavimo samačke potvrde¹ i kako da u ona tri praznična dana koja su se naređala za Uskrs oglasimo našu buduću svadbu, te smo se tako već če-

¹ Tridentiski sabor izričito je potvrdio da je Crkva nadležna da utvrđuje postoje li ili ne prepreke za venčanje, kao i da su sveštenici jedini zvaničnici koji mogu obaviti venčanje. Zbog toga se posle Tridentskog sabora pojavio ogroman broj nezakonitih brakova, čiju valjanost Crkva potom nije priznala. Brak je pretvoren u religijsku instituciju. Svi brakovi imali su se sklapati uz prisustvo sveštenika i dvojice svedoka, što ranije nije bio običaj. Neizostavno je zahtevan i pristanak roditelja na brak. Da bi se izbegle dalje nedoumice oko toga šta je dozvoljeno a šta nije, Crkva je tražila da se najava braka objavljuje u parohijskoj crkvi tri uzastopne nedelje. Evo jednog od zaključaka dvadeset četvrtog zasedanja Tridentskog sabora, od 11. novembra 1563: „Mnogo je onih koji se skitaju i nemaju utvrđeno mesto boravka, i pošto su im sklonosti izopačene, ostave prvu ženu, pa se na drugom mestu ožene drugom, i tako po nekoliko puta sa nekoliko njih, dok je prva još u životu. Sveti Koncil, u želji da uvede red u sve to, očinski upozorava one kojih se to tiče da ne prihvataju olako brak s takvim skitnicama; i poziva svetovne sudije da ih strogo obuzdavaju; parosima zapoveda da ih ne venčavaju dok prethodne sve tačno ne provere.“ Nastala u XIX veku, za postupke nekoga ko ne pokazuje poštovanje prema pravilima i običajima, u Španiji postoji izreka: „Kao gradonačelnik koji je poništio Tridentiski sabor“; uz nju ide legenda o gradonačelniku koji je odlučio da venča dvoje zaljubljenih i pored toga što nisu imali dozvolu roditelja da se venčaju...

tvrtog dana venčali, uz prisustvo dva moja prijatelja, i mladića za koga je ona rekla da joj je rođak, a kome sam se ja ponudio za rođaka rečima veoma odmerenim, kakva je bila i svaka što sam je do tada svojoj novoj supruzi uputio, u nameri tako izopačenoj i izdajničkoj da ću je radije prećutati; jer, premda govorim istinu, nije baš kao na ispovesti, da ništa ne sme da se ispusti.

Sluga je preneo moj kovčeg iz gostionice u ženinu kuću; pred njom sam unutra zaključao svoj veličanstveni lanac; pokazao sam joj još tri-četiri, ako ne toliko velika, a ono još bolje izrađena, uz još tri-četiri ogrlice različitih oblika; izložio joj svoju svečanu odeću i pera, i za kućni trošak dao četrsto reala, koliko sam imao. Šest dana uživao sam u svadbenom kolaču, baškareći se po kući kao zet golać u kući bogatog tasta. Gazio po debelim tepisima, gužvao čaršave od holandskog platna, osvetljavao sebi svećama u srebrnim čiracima; doručkovao u krevetu, ustajao u jedanaest, ručavao u dvanaest, u dva dremao salonu, a gospa Estefanija me je dvorila sa devojkom. Moj momak, koga sam do tada znao kao lenog i glupavog, pretvorio se u pravog srndaća. U svakom trenutku koji gospa Estefanija ne bi provela pored mene, mogli ste je naći u kuhinji, gde je samo trčkarala pripremajući jela koja će mi podići raspoloženje i podstaći apetit. Moje košulje, kragne i maramice bile su cvetni vrtovi Aranhuesa, koliko su mirisale na ružinu vodicu s ruzmarinom, maslinom i lovorom, i na vodicu od narandžinog cveća, kojima su ih prskali. Dani su leteli, kao što lete i godine u nadležnosti vremena; a u tim danima kada sam gledao kako me samo dvore i služe, onu zlu nameru s kojom sam ceo posao započeo, polako sam pre-

tvarao u dobru. Na kraju, jednoga jutra (dok sam još bio s gospa Estefanijom u krevetu) iz sve snage zalupali su na ulazna vrata. Devojka je provirila kroz prozor, pa se odmah sklonila, i rekla: „Oh, dobro nam došla! Vidite da je stigla ranije nego što nam je pre neki dan pisala da će stići?“

„Ko je stigao, devojko?“ upitao sam je.

„Ko? – odvrati devojka. – Moja gospodarica, donja Klementa Bueso, a s njom je došao i gospodin don Lope Melendes de Almeydas, sa dvojicom slugu, i Ortigosa, duenja koju je povelala sa sobom.“

„Trči, devojko, nek nam je u pomoći, otvaraj im – reče u taj mah gospa Estefanija – a vi, gospodine, meni za ljubav, nemojte dizati buku i nemojte odgovarati umesto mene ni na jednu stvar koju na moj račun čujete.“

„Ali, ko bi vam mogao reći nešto što bi vas uvredilo, naročito kada sam ja prisutan? Recite mi ko su ti ljudi čiji vas je dolazak, kako mi se čini, uznemirio?“

„Nemam vremena da vam odgovorim – reče gospa Estefanija – samo znajte da je sve što se ovde bude desilo čisto pretvaranje, i da je smišljeno s izvesnom namerom i u izvesnom cilju, o kojem ćete potom čuti.“

I mada sam hteo da joj odgovorim na to, nije mi dozvolila gospođa donja Klementa Bueso, koja je u salon ušla u haljini od zelenog atlasa prekrivenoj mnoštvom zlatnih opšiva, sa istim takvim ogrtačem, i jednako udešenim šeširom sa zelenim, belim i crvenim perima, i bogatom zlatnom ogrlicom, lica do pola prekrivenog tankim velom. S njome uđe i gospodin don Lope Melendes de Almeydas, u ništa manje doteranoj i bogatoj putnoj odeći. Duenja Ortigosa prva je progovorila, rekavši:

„Isuse Bože! Šta je ovo? Neko leži u krevetu moje gospođe donja Klemente, i još s muškarcem? Čuda ću još videti u ovoj kući; tako mi vere, baš se brzo snašla gospođa donja Estefanija da iskoristi prijateljstvo moje gospodarice.“

„Kunem ti se, Ortigosa – odvrati gospa Klementa – sama sam kriva, jer nikako da naučim da ne treba da uzimam za prijateljice osobe koje to ne umeju da budu, izuzev kad njima odgovara.“

Na to će gospa Estefanija:

„Nemojte se srditi, gospođo donja Klementa Bueso, nego znajte da ima izvesne tajne u ovome što vidite u svojoj kući, a kada budete saznali šta je u pitanju, uverena sam da će meni biti oprošteno, a vašoj milosti neće ostati razloga da se žali na mene.“

Uto sam ja navukao pantalone i prsluk; gospa Estefanija uhvatila me pod ruku, odvela u drugu sobu, i tamo mi rekla da njena prijateljica hoće da dovede u zabludu onog don Lopea što je s njome došao, i da hoće da se uda za njega. A zabluda je u tome što će da mu stavi do znanja da je to njena kuća, i da je sve što se tu nalazi njeno, i da će mu sve to pismom predati u miraz, a kada se venčaju, nije joj važno da li će prevara biti otkrivena, jer se uzda u veliku ljubav koju don Lope gaji prema njoj, i da će mi tada biti vraćeno sve što je moje, i da ne treba uzimati za zlo ni njoj, ni bilo kojoj drugoj ženi, ako se trudi da nađe poštenog muža, makar i uz pomoć nekog lukavstva.

Odgovorio sam joj da time što namerava da učini ide u veliku krajnost u svome prijateljstvu, i da sve treba dobro pretresti, jer bi se posle moglo desiti da preko suda mora vraćati ono što joj pripada. Međutim, ona mi je odgovorila tolikim ubeđivanjima, predstav-

ljajući mi silne obaveze koje je teraju da bude na usluzi gospa Klementi, čak i u stvarima od najveće važnosti, da sam i protiv volje i sa grizom savesti morao popustitu pred gospa Estefanijinim željama, pošto me je uveravala da će varka potrajati samo osam dana, koje ćemo provesti u kući druge prijateljice.

Onda smo se obukli, a kad je otišla da se oprostí od gospođe donja Klemente Bueso i gospodina don Lopea Melendesa de Almendaresa, rekla je služi da ponesu moj kovčeg i pođe za njom, te krenuh i ja, ne oprostivši se ni od koga. Gospa Estefanija zaustavila se pred kućom svoje prijateljice, i pre nego što smo ušli unutra, dugo s njom razgovarala, pa je na kraju iz kuće izašla devojka i pozvala nas da uđemo, i ja i moj sluga. Odvela nas je u tesnu sobicu, u kojoj su dva kreveta stajali tako zbijeni da su izgledali kao jedan, i pošto nije bilo prostora da se razdvoje, čaršavi su bili preklopljeni jedan preko drugog.

Ukratko, tamo smo proveli šest dana, i za sve to vreme nije prošao ni čas a da se nismo svađali, jer sam ja njoj prebacivao da je glupost ostavljati kuću i imovinu, makar i rođenoj majci. To sam joj svaki čas ponavljao, tako da je gazdarica, jednoga dana kada je gospa Esefaniya rekla da ide da vidi kako stoji stvar s njenim poslovima, htela od mene da čuje šta me to tera da se toliko svađam s njom, i šta je učinila kad je toliko ružim, govoreći joj da je to preispoljna glupost, a ne savršeno prijateljstvo. Ispričao sam joj celu priču, i kad sam joj rekao da sam se oženio gospa Estefanijom, i šta mi je ona donela u miraz, i kakvu je glupost napravila kad je ostavila kuću i imovinu gospa Klementi, makar i u zdravoj nameri kao što je da ova stekne uglednog muža, kakav je don Lope, ona počeo da se

krsti takvom brzinom, i da govori „Isuse Hriste, kakvog li nevaljalca!“ da me je to mnogo zbunilo, pa mi je na kraju rekla:

„Gospodine zastavniče, ne znam idem li protiv svoje savesti kad vam otkrivam stvar za koju mi se čini da bi na njoj ostala kao teret ako bih vam je prećutala; ali za ime Boga i dobre sreće, kud puklo da puklo, živela istina, a laž crkla dabogda! Istina je da je gospa Klementa Bueso prava gospodarica kuće i imovine koju su vam dali u miraz; laž je sve što vam je rekla gospa Estefanija, jer ona nema ni kuću, ni imovinu, ni drugu haljinu osim one koju nosi na sebi. A imala je prilike i vremena da izvede prevaru zato što je gospa Klementa išla u posetu rođacima u gradu Plasensiji, a odatle je pošla na devetodnevno poklonjenje Gospi od Gvadalupe. Za to vreme, ostavila je u kući gospa Estefaniju da vodi o njoj računa jer, odista, jesu dobre prijateljice; mada, kad se bolje pogleda, ne treba kriviti sirotu gospođu što je sebi za muža umela da nađe takvu osobu kao što je gospodin zastavnik.“

Tu se završila njena priča i počelo moje očajavanje, i nema sumnje da bih pribegao očajničkom rešenju, samo da je moj anđeo čuvar pokazao makar i najmanju nepažnju, ali on je stalno dolazio i govorio mome srcu da se setim da sam hrišćanin, i da je najveći čovekov greh očajanje, koje je od đavola. Takvo razmišljanje, ili dobro savetovanje, utešilo me je malo, ali ne i dovoljno da ne dohvatim ogrtač i mač i krenem u potragu za gospa Estefanijom, u čvrstoj nameri da je primerno kaznim. Međutim, sreća, za koju ne bih umeo reći da li je popravljala ili kvarila stvari, uredila je tako da gospa Estefaniju ne zateknem ni na jednom mestu na kojem sam mislio da ću je zateći. Otišao sam do crkve San Ljo-

rente, preporučio se Bogorodici, seo na klupu, i od silne muke obuzeo me je tako težak san da se ne bih brzo probudio, da me drugi nisu probudili. Ophrvan mislima i teskobom, otišao sam gospa Klementinoj kući, i zatekao je sasvim mirnu, kao gospodaricu u sopstvenom domu. Nisam se usudio ništa da joj kažem, zato što je gospodin don Lope bio prisutan; vratio sam se kod gazdarice, koja mi je ispričala kako je gospa Estefaniji rekla da sam ja saznao za celu njenu splotku i prevaru, a ona pitala kakvo sam lice napravio kad sam čuo novost, i kako joj je odgovorila da sam se smračio i po svoj prilici krenuo sa zlom namerom i još gorom odlučnošću da je tražim. Na kraju mi je ispričala i to da je gospa Estefanija odnela sve što je bilo u sanduku, i da mi je tamo ostavila još samo putno odelo.

Kakva je tamo pustoš ostala! Ali Bog me opet zadrža svojom rukom. Pogledam kovčeg, vidim, zjapi kao grob kad čeka pokojnika, i to je s punim razlogom trebalo da budem ja, samo da sam imao toliko razuma da osetim i odmerim silinu svoje nesreće.

– Velika je bila – reče u taj mah licencijski Peralta – to što je gospa Estefanija odnela sve lance i ogrlice, jer kako se ono kaže, svakog jada, itd.

– Nisam nimalo zažalio što su stvari nestale – odvrati zastavnik – jer i ja mogu da kažem: Misli don Simueke da mi je poturio ćoravu ćerku, a tako mi Boga, i ja sam s jedne strane malo grbav.¹

¹ Ova poslovice sačuvana je među Sefardima na severu Maroka, i za nju je vezana priča o ugovorenom braku u kojem posreduje više osoba. Ova poslovice bila je veoma raširena, i zapisana je na više mesta, sa različitim imenima

– Ne znam kojim povodom vaša milost to kaže – odvrati Peralta.

– Povod je taj – na to će zastavnik – što je cela ona skalamerija od lanaca, ogrlica i đinđuvica mogla vredeti deset do dvanaest škuda.

– To nije moguće – odgovori licencijat – jer lanac što ga je gospodin zastavnik nosio oko vrata izgleda težak više od dvesta dukata.

– Bilo bi tako – zastavnik će njemu – kada bi istina odgovarala izgledu; ali nije zlato sve što sija; lanci, ogrlice, ukrasi i đinđuve bili su zadovoljni i time što su čista alhemija, ali su bili tako dobro urađeni da bi samo udarci ili vatra mogli da razotkriju podvalu.

– Znači – reče licencijat – između vaše milosti i gospođe Estefanije ostala pata karta.

– Skroz-naskroz – odgovori zastavnik – i sad možemo da mešamo za novo delenje! Ali šteta je napravljena, gospodine licencijate, zato što ona može da se otarasi mojih lanaca, ali ja njenog lažljivog ponašanja ne mogu; i odista, ma koliko me bolelo, to je miraz koji mi je ostavila.

– Zahvalite Bogu, gospodine Kampusano – reče Peralta – što je miraz imao noge, pa vas je napustio, a niste obavezni ni nju da tražite.

– Tako je – odgovori zastavnik – ali i pored svega, iako je ne tražim, stalno mi stoji u pameti, i kud god krenem, pred očima mi je uvreda koju mi je nanela.

– Ne znam šta da vam odgovorim – reče Peralta – osim da vas podsetim na one Petrarkine stihove što kažu:

„junaka“, a samo kod Servantesa pojavljuje se Simueke, koje upućuje na jevrejsko poreklo.

*Ché qui prende dicieto di far fiode,
Non si de lamentar si altri l'ingana.*¹

Čemu na kastiljskom odgovara: „Jer onaj ko je naviknut i voli da vara drugoga, ne treba da se žali kad bude prevaren.“

– Ne žalim se ja – odgovori zastavnik – nego mi je žao što krivac, i pored toga što zna svoju krivicu, i dalje trpi muke kazne koja ga je snašla. Jasno mi je da sam hteo da prevarim drugoga, a sâm sam ostao prevaren, pošto su me uhvatili u moju sopstvenu mrežu; ali ne mogu toliko da obuzdam osećanja da se ne bih žalio na samoga sebe. Ukratko, da se vratim na ono što se više tiče moje povesti (jer se zaista to ime može dati priči o mojim doživljajima) rekoah, saznao sam da je gospa Estefaniju odveo onaj rođak koga sam spomenuo među svedocima na našem venčanju, inače već odavno njen prijatelj u dobru i zlu. Nisam hteo da je tražim, da ne nađem i zlu sreću koja me je promašila. Počeo sam da skitam, a za nekoliko dana, i da se linjam; najpre su mi otpale obrve i trepavice, malo-pomalo, i kosa me ostavila, pa sam pre vremena očelavio, jer me je dohvatila neka bolest koju zovu alopecija, ili jasnijim imenom, ćelavost. Stvarno sam ostao oguljen do kože, jer nisam imao dlaku u bradi da je obrijem, ni

¹ Navodeći na ovom mestu Frančeska Petrarku, i to stihove iz *Trijumfa ljubavi*, Servantes čini nešto nalik onome što je uradio Đordano Bruno u *Junačkim mahnitostima*, suprotstavivši junačku ljubav Petrarkinoj idealnoj. Servantesov navod treba uzeti i ozbiljno, i ironično. Realističnost koja odzvanja u stihovima nije dovoljna da bismo zaboravili da je njihov pesnik Petrarka, koji „ni Jupiteru ne zavidi na ambroziji i nektaru“, jer svoj um „napasa“ kontemplacijom Laure.

prebijenu paru da je potrošim. Istom brzinom širila se i moja bolest i moja beda; pošto siromaštvo pogazi svaku čast, jedne vodi na vešala, druge u bolnicu, a treće na vrata neprijatelja da se tamo klanjaju i moljaka-ju, što je jedna od najvećih beda koje nesrećnika mogu snaći, da na lečenje ne bih potrošio odeću, kojom treba da se pokrивam i dičim u zdravlju, kad je došlo vreme za preznojavanje u Vaskrsenjskoj bolnici, smestio sam se tamo i preznojio se četrdeset puta. Kažu da ću ostati zdrav ako se čuvam; mač u ruci, a u ostalome, Bog nek mi je u pomoći.

Licencijat mu je ponovo ponudio pomoć, čudeći se stvarima koje mu je ovaj napričao.

– Sitnicama se čudi vaša milost, gospodine Peralta – reče zastavnik – jer mi je ostalo da vam ispričam još događaja, koji prevazilaze svaku maštu, pošto prevazilaze sve granice prirode. Dovoljno je ako vaša milost zna samo da su to takvi događaji da me je, čini mi se, nesreća dobro poslužila kad me je smestila u bolnicu u kojoj sam video ovo što ću vam sad ispričati, a vaša milost u to ne bi mogla poverovati ni sad, ni bilo kad, niti na svetu ima čoveka koji bi poverovao.

Zastavnikovo silno okolišanje i ukrašavanje, pre nego što je i počeo da priča šta je video, tako su raspalili Peraltinu želju da ga je sa ništa manje ukrašavanja počeo moliti da što pre počne priču o čudima koje mu je ostalo da ispriča.

– Da li je vaša milost ikada videla – reče zastavnik – dva psa što s fenjerima noću lunjaju sa zakukuljenom braćom i osvetljavaju im dok traže milostinju?

– Jesam, video sam – odgovori Peralta.

– Vaša milost takođe je videla ili čula – produži zastavnik – i to da se o njima priča kako, kad neko baci

milostinju kroz prozor, i ova padne na zemlju, oni odmah pritrče, osvetljavaju i traže šta je palo, i ukopaju se ispod prozora kroz koje znaju da im se milostinja obično baca. I dok se tu šetaju tako pitomo da više liče na jaganjce nego na pse, u bolnici su pravi lavovi kada čuvaju kuću, s velikom brigom i budnošću.

– Čuo sam ja – reče Peralta – da je sve to tako, ali to niti može, niti treba da me čudi.

– E, ovo što ću vam sad reći o njima jeste razlog da se vaša milost začudi, i da, ne krsteći se, i ne tvrdeći da je nešto nemoguće, ili teško, pristane da poveruje. A ja sam slušao i bezmalo svojim očima gledao ta dva psa, od kojih se jedan zove Scipion, a drugi Bergansa, u noći posle mog pretposlednjeg preznojavanja, izvaljene na starim ponjavama iza mog kreveta, po mrklom mraku, dok sam u nesanici ležao u pomrčini razmišljajući o pređašnjim događajima i sadašnjim nedaćama; odjednom sam začuo razgovor tik uza se, i načuljio uši da vidim mogu li prepoznati ko to govori i o čemu govori. Ubrzo sam shvatio, po tome što su pričali oni koji su pričali, da su to dva psa, Scipion i Bergansa.

Čim je Kampusano to izgovorio, licencijat je ustao i rekao:

– Da ste mi vi živi i zdravi, vaša milosti, gospodine Kampusano, jer do sada sam se kolebao da li ću verovati ili neću u to što ste mi ispričali o svom braku, ali ovo što mi sad kažete da ste čuli kako psi razgovaraju nateralo me je da se rešim da vam ništa ne verujem. Za ljubav Božju! Gospodine zastavniče, nemojte takve budalaštine nikome govoriti, jer vam možda neće svako biti ovakav prijatelj kao što sam ja.

– Nemojte misliti, vaša milosti, da sam tolika nezalica – reče Kampusano – da ne shvatam kako samo nekim čudom životinje mogu progovoriti; savršeno mi je jasno, ako vrane, čavke i papagaji govore, to su samo reči koje nauče i zapamte, zato što te životinje imaju jezik prilagođen da ih mogu izgovarati; ali to ne znači da mogu govoriti i odgovarati u skladnom razgovoru, kao što su razgovarali ovi psi. I tako, mnogo puta, nakon što sam ih ja lično čuo, samom sebi nisam hteo da poverujem, nego sam hteo da se uverim da je samo san ono što sam stvarno, sa svih svojih pet čula budnih, onakvih kakve mi je Gospod izvoleo dati, čuo, slušao, beležio, i na kraju napisao, ne ispustivši ni reč, zato što je sve tako skladno; sve to može poslužiti kao dovoljan znak koji će vas pokrenuti i ubediti da poverujete u istinu koju vam govorim. Stvari oko kojima su pričali bile su velike i raznolike, i pre bi o njima mogli raspravljati učeni ljudi nego da ih izgovaraju pseća usta. I zato, pošto ih nisam mogao sâm izmisliti, na svoju veliku žalost i protiv svoje volje počeo sam da verujem da nisam sanjao, nego su psi razgovarali.

– Ma hajdete, molim vas! – odvrati licencijat. – Kao da smo se vratili u prepotopsko vreme kad su i tikve govorile; ili u vreme Ezopa, kad se pevac razgovarao sa lisicom, i jedna životinja sa drugom.

– A jedna od njih bio bih i ja, i to najveća – na to će zastavnik – kada bih verovao da se to vreme vratilo. A bio bih životinja i kad ne bih verovao u ono što sam čuo i video, i na šta ću se usuditi da se zakunem zakletvom koja će obavezati i čak prinuditi i suštu nevericu da poveruje. Ali, ako pretpostavimo da sam se prevario, i da je moja istina san, i to što verujem u nju da je besmislica, zar se ne biste zabavili, vaša milosti, gospo-

dine Peralta, da u tom razgovoru pročitate stvari o kojima su ti psi, ili ko god bili da bili, razgovarali?

– Da se vaša milost – odgovori licencijat – ne bi više zamarala ubeđujući me da je slušala kako psi razgovaraju, vrlo rado ću saslušati taj razgovor, a pošto ga je zapisao i zabeležio vispreni um gospodina zastavnika, unapred smatram da je dobar.

– Ima u tome još jedna stvar – reče zastavnik – zato što sam onako napregnuto slušao, um mi je postao oštar, a pamćenje istančano, osetljivo, i dokono (zahvaljujući svom suvom grožđu i bademima koje sam pojeo¹) pa sam sve to najpre sačuvao u glavi, i maltene istim rečima kako sam čuo, sledećeg dana zapisao, ne tražeći retoričke obrte da njima ukrašavam, i ne dodajući i ne oduzimajući ništa radi veće prijatnosti. Razgovor nije trajao jednu noć, nego dve uzastopno, mada sam

¹ Suvo grožđe i bademi (zajedno sa pšeničnim grizom, za kus-kus) takođe su plata koju traži prevodilac da bi na španski preveo rukopis Sida Hamida Benengelije o nekom idalgu iz Manče. Servantes ih i ovde povezuje sa dokonošću, i sa bujanjem imaginacije. Treba li da nas uznemiri to što Servantes, ne jednom, povezuje izmišljanje priča, pripovedanje, i na kraju, pisanje fikcije sa bolesnim stanjem, bunilom, i ludilom? Ali to je samo deo priče. Dve novele u ovoj knjizi, uzgobljene jedna u drugu – onako kako će to potom činiti Potocki sa *Rukopisom nađenim u Saragosi*, nastavljajući Servantesove priče, i više nego što mislimo, u svom romanu o prenju između naučnog i fantastičnog – kao da nam opisuju mešanja razuma, to jest racionalnosti, i mašte, imaginacije, ili ludila, mada se uvek našao neko ko će ove potonje, dovoljno među sobom različite, smestiti u isti skup i istu ravan iracionalnosti i bezumlja; prepletima ovih različitih ne-racionalnosti i sudaranja i susretanja razuma sa njima, Servantes se neprestano vraća.

ja zapisao samo jednu, što je Bergansino žitije, a život njegovog druga Scipiona nameravam da napišem (o njemu se pričalo druge noći) kada budem video da su u ovo prvo ljudi poverovali, ili barem da ga nisu prezeli. Razgovor nosim u nedrima; stavio sam ga u oblik razgovora zato da bih izbegao sve ono „reče Scipion“ i „odgovori Bergansa“, što obično produžava pisanje.

I kada to reče, izvuče iz košulje svesku koju stavi u ruke licencijata, a ovaj je uze smejući se, kao da se podruguje onome što je već čuo, i onome što tek name-rava da pročita.

– Ja ću da prilegnem – reče zastavnik – ovde u ovoj naslonjači, dok vaša milost čita, ako želi, ove snove ili besmislice u kojima nema ničega valjanog izuzev mogućnosti da ih ostavite kad vam dosade.

– Namestite se kako vam volja – reče Peralta – a ja ću brzo svršiti sa čitanjem.

Zastavnik leže, licencijat otvori svesku, i na samom početku, vide gde stoji naslov:

Novela i razgovor

koji se odvijao između Scipiona i Berganse

pasa u Vaskrsenjskoj bolnici

u gradu Valjadolidu iza Poljske kapije

i koje obično zovu Maudesovi psi¹

¹ Dugo se samo pretpostavljalo da je mogla postojati stvarna osoba po imenu Maudes, o kojem Servantes govori; gotovo dva veka smatralo se i da su arhivi Vaskrsenjske bolnice u Valjadolidu izgubljeni. Međutim, krajem XX veka arhivi su slučajno pronađeni u staroj hartiji. Deo arhiva Vaskrsenjske bolnice čini arhiv Bolnice za beskućnike, u kojem su pronađeni podaci o „dobrom hrišćaninu Maudesu“, koji je pripadao laičkom redu Bogorodice od Beskućnika, koji je bio osnivač i upravnik Bolnice za beskućnike, do svoje smrti, 1600. godine; sačuvana je i dozvola koju je Luisu de Maudesu izdao biskup Bartolome de la Plasa, da za svoju bolnicu može noću tražiti milostinju po gradu. Nedavno je pronađen i Maudesov testament, te znamo i to da je Maudes u osnivanje Bolnice uložio svu svoju imovinu.

SCIPION: Bergansa, prijatelju, hajde noćas da ostavimo Bolnicu da je čuva poverenje, a mi da se sklonimo i osamimo tu na ponjavama, gde ćemo moći, kad nas niko ne čuje, da uživamo u neviđenoj milosti što nam ju je nebo u isti mah obojici učinilo.

BERGANSKA: Scipione, brate, slušam te kako govoriš, i znam da i ja tebi odgovaram, i ne mogu da poverujem, jer već to što uopšte govorimo kao da prevazilazi granice prirode.

SCIPION: Istina je, Bergansa; a još je veća istina ovo čudo, da ne samo govorimo, nego i smisleno razgovaramo, kao da smo kadri za razum, mada je on od nas isto onoliko daleko koliko i prosta životinja od čoveka, jer čovek je racionalna životinja, a prosta zver, iracionalna.

BERGANSKA: Sve što govoriš, Scipione, ja razumem, a to što ti govoriš, i ja te razumem, u meni izaziva novo čuđenje i novo divljenje. Istina je da sam u životu u mnogo različitih prilika slušao o našim velikim sposobnostima: toliko je toga bilo da mi se čini, ima onih koji bi hteli da čuju za neku našu naročitu prirodu, živu i promućurnu u mnogim stvarima, za koju bi se po svim znacima reklo da je zamalo ne znam kakav razum kadar da zaključuje.

SCIPION: Slušao sam kako hvale i dižu u oblake naše dobro pamćenje, zahvalnost, i veliku odanost; idu toliko daleko da nas obično slikaju kao simbol prijateljstva; i tako si zacelo video (ako si na to obraćao pažnju) da na grobnicama od alabastera, gde se obično nalaze kipovi onih koji su tu sahranjeni, kad su muž i žena, između njih, kraj nogu, stave kip psa, u znak da su za života čuvali nepovredivo prijateljstvo i vernost.

BERGANSA: Dobro znam da je bilo pasa toliko zahvalnih da su se i u grob bacali za upokojenim telima svojih gospodara. Drugi su ostajali kraj grobova u kojima su gospodari sahranjeni ne mičući se i ne jeđući, dokle ne skončaju. Znam i to da je, posle slona, pas na prvom mestu po tome što izgleda kao da ima pamet; posle njega dolazi konj, i na kraju, majmun.

SCIPION: Tako je, ali priznaćeš da nikad nisi ni video ni čuo kako neko kaže da je slon, pas, konj ili majmun progovorio; iz toga zaključujem da to što smo mi ovako iznenada progovorili spada među one stvari koje se zovu čuda, a kada se čuda pojave i pokažu, iz iskustva se provereno zna da neka velika nedaća pretiljudima.

BERGANSA: Zato onda ni ja neću preterati ako pomislim da je čudesan znak to što sam pre neki dan čuo od nekog studenta, dok sam prolazio kroz Alkalu de Enares, grad čuven po svom univerzitetu.

SCIPION: Šta si to čuo od njega?

BERGANSA: Da od pet hiljada studenata koji su se ove godine upisali na Univerzitet, njih dve hiljade slušaju Medicinu.

SCIPION: Pa šta iz toga zaključuješ?

BERGANSKA: Zaključujem, ili da će za te dve hiljade lekara biti dovoljno bolesnika za lečenje (što bi bio veliki pomor i nesreća), ili da će oni sami poumirati od gladi.

SCIPION: Ali, u svakom slučaju, nas dvojica govorimo, bilo to čudo ili ne; a kad nebo odredi da će se nešto desiti, nema ljudske veštine ni mudrosti koja bi to mogla sprečiti; i zato, nema razloga da sad nas dvojica raspravljamo kako i zašto govorimo; bolje bi nam bilo da ovaj lepi dan, ili lepu noć, pustimo u svoju kuću; i pošto nam je lepo na ponjavama, a ne znamo koliko će trajati naša sreća, hajde da je iskoristimo, i razgovaramo cele noći, i ne dozvolimo da nas san spreči u uživanju koje ja odavno priželjkujem.

BERGANSKA: I ja isto tako jer, otkako sam dovoljno ojačao da mogu da glodam kosku, imao sam želju da govorim, da ispričam sve one stvari koje sam sačuvao u pamćenju; a one tamo, koliko su stare i brojne, ili hvataju plesan, ili padaju u zaborav. Međutim, sada, kad sam se ovako nenadano obogatio božanskim darom govora, nameravam da uživam u njemu i da ga iskoristim koliko god mogu, žureći da kažem sve čega se setim, makar i zbrda-zdola, pošto ne znam kada će ovu blagodat tražiti nazad od mene, jer smatram da mi je samo pozajmljena.

SCIPION: Neka bude ovako, Bergansa, prijatelju: večeras ti meni ispričaj svoj život i doživljaje koji su te doveli do tačke u kojoj si sada, i ako sutra uveče i dalje budemo imali moć govora, ja ću tebi ispričati svoj; jer bolje je trošiti vreme na priču o sopstvenim, nego gurati nos u tuđe živote.

BERGANSKA: Uvek sam, Scipione, smatrao da si pametan, i da si mi prijatelj; a sada više nego ikad, jer kao pri-

jatelj želiš da mi pripovedaš svoje doživljaje i da saslušajš moje, a kao pametan, podelio si vreme tako da možemo da se ispričamo. Ali proveri najpre da nas neko ne sluša.

SCIPION: Niko, čini mi se, pošto se ovde kraj nas neki vojnik preznojava, ali u ovo doba pre će biti raspoložen da spava nego da bilo koga sluša.

BERGANSKA: E, ako mogu da govorim uz takvo obezbeđenje, slušaj; i ako te bude umorilo ovo što ću ti govoriti, prekori me, ili reci da ućutim.

SCIPION: Pričaj dok ne svane, ili dok nas ne čuju; a ja ću te slušati vrlo rado, i neću te prekidati osim ako bude nužno.

BERGANSKA: Čini mi se da sam sunce prvi put ugledao u Sevilji, i to u Klanici, koja se nalazi iza Mesne kapije; otuda sam zamišljao (ako ne zbog nečega što ću ti kasnije reći) da su mi roditelji morali biti alanima što ih gaje oni ministri zbrke i pometnje koji se zovu kasapi. Prvi koga sam znao kao svoga gazdu bio je jedan po imenu Nikola Tupadžija, snažan, zdepast i razdražljiv, kakvi su svi kasapi. Taj Nikola učio je mene i druge štence da, zajedno sa starim alanima, napadamo bikove i hvatamo ih za uši. U tome sam s lakoćom postao pravi soko.

SCIPION: Ne čudim se, Berganska; pošto smo po prirodi skloni da činimo zlo, lako i naučimo da ga činimo.

BERGANSKA: Kako da ti ispričam, Scipione, brate, šta sam sve video u Klanici, i kakve se vrtoglave stvari tamo dešavaju? Prvo, moraš pretpostaviti da su svi koji u njoj rade, od najmanjeg do najvećeg, ljudi vrlo popustljive savesti, bezdušni, ne boje se ni Kralja ni stražara; većinom žive u divljim brakovima; prave mesožderske ptice grabljivice: oni i njihove prijate-

ljice izdržavaju se od onoga što pokradu. Svakoga jutra, u mesni dan, pre nego što svane, u Klanicu se sjati gomila ženica i momaka, svi na taljigama, i pošto su prazne, pune ih komadima mesa, a služavke samo tovare bele bubrege i maltene cele čereke rebara. Nema životinje koju zakolju, a da taj svet ne odnese svoj ušur i sefte, od najboljeg i najukusnijeg. I pošto u Sevilji nema gradskog snabdevača mesom, svako nosi šta hoće; ili od one koju prvu zakolju, ili od najbolje, ili od najjeftinije, i kad je tako napravljen red, uvek ima u izobilju. Gazde se preporučuju tim dobričinama o kojima ti govorim, ne zato da ih ne pokradu (što je nemoguće), nego da umereno odelju i potseku zaklano bravče, jer ga inače obrezuju i krešu kao da su vrbe ili puzavice. Ali ništa me nije više začudilo niti mi je gore izgledalo nego kad sam gledao te kasape kako s jednakom lakoćom ubijaju čoveka kao i kravu; za običnu tričariju, očas posla zariju nož sa žutom drškom u trbuh nekog čoveka, kao da kolju vola. Samo čudom dan može da prođe bez tuče i ranjenika, a ponekad i mrtvih; svi se trse da su junačine, a još su pomalo i džambasi; nema nijednog koji nema svog dobrog anđela na Trgu svetog Franje,¹ koga je stekao zahvaljujući goveđim rebrima i jezicima. U reči, čuo sam od nekog pametnog čoveka da Kralj mora imati tri stvari da bi Sevilju držao u svojim rukama: Lovačku ulicu, Strmu ulicu, i Klanicu.²

¹ Na Trgu svetog Franje u Sevilji nalazili su se Gradska većnica, Sudnica i franjevački samostan.

² U tim ulicama trgovalo se mesom, divljači i ribom. Ako je hteo da vlada, kralj je, dakle, morao imati kontrolu nad trgovinom hranom.

SCIPION: Ako ćeš se baviti društvenim položajem gazda koje si imao i nedostacima njihovih zanata, prijatelju Bergansa, toliko dugo kao ovaj put, moraćemo da molimo nebo da nam udeli moć govora makar na godinu dana, a i tako se pribojavam da, kojom si brzinom počeo, nećeš stići ni do polovine svoje povesti. I da te upozorim na jednu stvar, koju ćeš iz iskustva videti kada ti budem pričao o doživljajima iz svog života: među pričama, jedne sadrže lepotu u samima sebi, druge u načinu na koji su ispričane (hoću da kažem, ima nekih koje, makar ih ispričali bez uvoda i ukrašavanja, pričinjavaju zadovoljstvo); a neke se moraju zaodnuti rečima, i pokazivati licem i rukama, i promenom glasa, da bi ni od čega postale nešto, i od slabih i bledunjavih pretvorile se u domišljate i privlačne; i nemoj zaboraviti na ovo upozorenje, nego ga iskoristi u onome što ti još ostaje da ispričaš.

BERGANS: Tako ću učiniti, ako budem mogao i ako mi to dozvoli veliko iskušenje na koje me stavlja mogućnost da govorim; mada, čini mi se, s ogromnom teškoćom bi mi to pošlo za rukom.

SCIPION: Pa neka ti pođe za jezikom, jer on nanosi najveću štetu u ljudskom životu.

BERGANS: Rekoh, dakle, da me je gazda naučio da nosim korpu u ustima i da je branim od svakoga ko bi hteo da mi je uzme. Naučio me je i gde je kuća njegove prijateljice, i tako njena služavka nije morala da dolazi u Klanicu, nego sam joj ja u ranu zoru nosio to što bi on noću pokrao. I jednoga dana kad sam, u cik zore, vredno išao da joj odnesem njen obrok, čuo sam da me s nekog prozora zovu po imenu; podigao sam pogled i video mnogo lepu devoj-

ku; zastao sam malo, i ona je sišla do uličnih vrata, i opet me zovnula. Prišao sam joj da vidim šta hoće od mene, a to nije bilo ništa drugo nego da mi uzme što sam nosio u korpi i da mi umesto toga stavi neku staru papuču. Kažem ja onda sebi: Meso mesu. Devojka mi reče, kad mi je uzela meso: – Hajde, Kopče, ili kako ti je već ime, reci Nikoli Tupadžiji, svome gazdi, da se ne uzda u životinje, i od vuka, jedna dlaka dosta, a i ta dlaka, iz korpe.¹

Lako sam mogao da joj otmem to što mi je uzela, ali nisam hteo, da ne bih svoju prljavu kasapsku gubicu spuštao na one čiste bele ruke.

SCIPION: Vrlo si dobro učinio, jer lepota ima tu povlasticu da joj se uvek ukazuje poštovanje.

BERGANSKA: Tako sam učinio; vratio sam se kod gazde bez obroka, i sa papučom. Njemu se učinilo da sam se previše brzo vratio, a kad je ugledao papuču, shvatio je prevaru, uzeo kasapski nož i zamahnuo, i da se nisam izmakao, ne bi ti sad slušao ovu priču, kao ni mnoge druge koje nameravam da ti ispričam. Uhvatio sam maglu, kopajući i prednjim i zadnjim, pa se, iza San Bernarda² stušio preko Božijih polja kud sreća htjede da me povede.

Te noći spavao sam pod vedrim nebom, a sledećeg dana, sreća mi je dovela stado ovaca i ovnova. Čim sam ih ugledao, pomislio sam da sam među njima našao središte spokoja, jer mi se učinilo da je čuvanje stada posao prirodno svojstven psima, i da u tome leži velika vrlina, kad neko čuva i brani od moćnih i gordih one koji su siroti i sla-

¹ Španska poslovice kojom se devojka poigrava glasi „Od vuka, jedna dlaka dosta, a i ta dlaka, iz repa“.

² Četvrt odmah iza Klanice.

bi. Čim me je jedan od trojice pastira koji su čuvali stado opazio, smesta je viknuo, „Tu, tu!“ dozivajući me; a ja ništa drugo nisam ni hteo, i zato sam mu prišao pognuvši glavu i mašući repom. On me pomilova po boku, otvori mi gubicu, pljunu u nju,¹ pregleda mi u zube, vide koliko sam star, pa reče drugim pastirima da sam ja po svemu sudeći rasan pas. Ubrzo je stigao i vlasnik stada, na zelenoj kobili sa kratkim uzdama, sa kopljem i kožnim štitom: više je ličio na vojnika obalske straže nego na vlasnika stada. Upitao je pastira: – Otkud taj pas, izgleda da je dobar? – Vaša milost može biti uverena da je dobar – odgovori pastir – pažljivo sam ga pregledao, i na njemu nema znaka koji ne bi pokazivao i obećavao da je to velik pas. Sad se tu pojavio, ne znam čiji je, mada znam da nije iz okolnih stada. – Kad je tako – odvrati gazda – odmah mu stavi ogrlicu koju je nosio Leonsiljo, pas koji nam je uginuo, dajte mu obrok kao i ostalima, i mazi ga, da zavoli naše stado i da ostane s njim.

Kad to reče, ode; a pastir mi odmah oko vrata stavi ogrlicu punu čeličnih šiljaka, pošto mi je prethodno u valov sipao ogromnu količinu udrobljenog mleka. A isto tako mi je i dao ime, i nazvao me Šarov.

Videh da sam sit i zadovoljan s drugim gazdom i novim poslom; pokazao sam se kao uslužan i vredan u čuvanju stada, odvajao sam se od njega samo da odremam, u senci nekog drveta, ili neke padine, ili stene, ili u žbunju, kraj nekog od mnogih potoka

¹ Ovo pljuvanje u gubicu i danas je poznato među obućavaocima pasa: psu treba pljunuti u gubicu da bi bio poslušan.

što su tuda tekli. Ni te časove počinka nisam pro-
vodio dokon, nego bih u njima zabavio pamet pri-
sećanjem na mnoge stvari, naročito na život koji
sam vodio u Klanici, i gde su moj gazda i svi poput
njega samo tražili kako će ugoditi neumesnim pro-
htevima svojih prijateljica.

O, šta bih ti sad sve mogao ispričati o tome što
sam naučio u školi one kasapske dame moga go-
spodara! Ali moraću da prećutim, da ne bi rekao
da naširoko pričam i da ogovaram.

SCIPION: Pošto sam čuo da je neki veliki pesnik, od starih,
rekao da mu je teško da ne piše satire,¹ dozvoliću da
malkice ogovaraš, ako samo baklju nosiš, a ne mašeš
bičem; hoću da kažem, ako samo ukazuješ na stvari,
ali da pri tome nikoga ne povrediš: nije lepo ogova-
rati, mada je ogovaranje mnogima razlog za smeh,
kad nekoga povredi; ako umeš da se dopadneš i bez
vređanja, smatraću da si vrlo oštroman.

BERGANSKA: Poslušaću tvoj savet, i s velikom željom če-
kaću da dođe vreme kada ćeš ti meni pričati svoje
doživljaje; jer od onoga ko tako dobro ume da pre-
pozna i ispravi greške koje pravim kada pričam
svoje doživljaje, sasvim se lepo može očekivati da
svoje ispriča na način koji će u istoj meri poučiti i
razgaliti.

Nego, da privežem pokidanu nit svoje priče,
kažem da sam u onoj tišini i samoći svojih drema-
nja, između ostalog, pomišljao da priče koje sam
slušao o pastirskom životu možda i nisu istina; u
najmanju ruku, one koje je dama moga gazde čita-
la iz knjiga kada sam odlazio njenoj kući, i koje su
sve bile o pastirima i pastiricama, i kako su ceo ži-

¹ Bio je to Juvenal (*Satire*, 1).

vot provodili pevajući i svirajući u gajde, frule, lutnje i flaute, i druge neverovatne instrumente. Zastao bih da je slušam kako čita, a ona je čitala kako je pastir na Amfrisu¹ pevao veličanstveno i božanstveno, hvaleći nesravnjivu Belisardu, i kako na svim planinama u Arkadiji nema drveta pod čijim stablom nije seo da peva, otkako se Sunce digne iz Aurorinog naručja, pa dok ne legne u naručje Tetide; čak i kada crna noć preko lica zemlje raširi tamna i mračna krila, on nije prestajao sa lepo otpevanim i još lepše otplakanim jadicovkama. Ne bi ostavila između redova ni pastira Elisija, čija je zaljubljenost bila veća nego smelost, i o kome je pričala kako je, ne vodeći računa ni o svojoj ljubavi, ni o svome stadu, puštao da se drugi brinu o njemu. Pričala je i kako je veliki pastir sa Filide,² slikar samo jednog portreta, imao više smelosti nego sreće. O Sirenovim nesvesnicama i Dijaninom kajanju govorila je da je zahvalna Bogu i mudroj Felisiji,³ koja je čarobnom vodicom razbila spletke i čini, i rasvetlila lavirint teškoća. Sećao sam se i mnogih drugih knjiga od te vrste koje sam slušao kako ih čitaju, ali nisu bile dostojne pamćenja.

¹ Reka u Tesaliji, za koju se pripoveda da je na njene obale voleo da dolazi Apolon, koji je tamo čuvao ovce, i gde je satira Marsiju pobedio u muzičkom nadmetanju, zaveo Evadne i Likoris, i gde je nehotice ubio Hijacinta.

² Junak pastoralnog romana koji je napisao Luis Galves de Montalvo, 1582. godine, izuzetno popularnog u celoj Evropi. U *Don Kihotu* se kaže da je to „pravi dragulj“, i da je njegov pisac bio „uman dvorantin“.

³ To su junaci pastoralnog romana Horhea de Montemajora iz 1559. godine.

SCIPION: Vidim da si već počeo, Bergansa, da se služiš mojim savetom: ogovaraj, ključni, i pođi dalje, samo namera neka ti bude čista, makar tvoj jezik i ne izgledao tako.

BERGANSKA: U tim stvarima, jezik se nikad ne splete ako namera pre toga ne padne nisko; ali, ako bih kojim slučajem iz nemara ili zlobe počeo da ogovaram, onome ko me bude prekorio odgovoriću onako kako je odgovorio Mauleon, pesnička luda i akademska budala iz Akademije Podražavalaca, nekome ko ga je pitao šta znači *Teon ek teu* (Θεὸν ἐκ Θεοῦ) odgovorio je: „Hteo, ne hteo“.¹

SCIPION: To je bio odgovor budale; ali ti, ako si pametan ili hoćeš da budeš takav, nikad ne treba da kažeš nešto zbog čega bi se morao izvinjavati. Pričaj dalje.

BERGANSKA: Kažem, sva ta osećanja koja sam spomenuo, i još mnoga druga, naterala su me da vidim koliko se moji pastiri, i svi ostali na onoj obali, drugačije ponašaju od pastira iz knjiga koje sam slušao kako čitaju; jer ako su ovi moji i pevali, to nisu bile neke skladne i lepo složene pesme, nego obično „Hvataj vuka kad naiđe, Huanita“, i druge slične stvari; i to ne uza zvuke flauta, lutnji i gajdi, nego uz udaranje pastirskih štapova jedan o drugi, ili o neke daščice koje se drže među prstima; i glasovi im nisu umilni, zvučni i veličanstveni, nego promukli, i kao da, ni

¹ Θεὸν ἐκ Θεοῦ, „Bog od Boga“, reči iz hrišćanskog simbola vere: Verujemo u jedinoga Boga Oca, Svedržitelja, Tvorca svega vidljivog i nevidljivog. I u jednoga Gospoda Isusa Hrista, Sina Božjeg, rođenog od oca jedinorodnog, to jest iz Očeve suštine, *Boga od Boga*, Svetlost od Svetlosti Boga istinitog od Boga istinitog. U Sedamdeset prvoj glavi *Drugog dela Don Kihota*, Servantes takođe spominje ovu anegdotu.

svaki za sebe, ni zajedno, uopšte i nisu pevali, nego ili vikali ili mumlali. Najveći deo dana provodili su trebeći buve ili krpeći opanke; i nisu se među sobom zvali Amarilis, Filida, Galatea i Diana, niti je bilo Lisarda, Lausa, Hasinta i Risela; svaki je bio Anton, ili Domingo, Pablo ili Ljorente; i tako sam shvatio ono u šta mislim da bi svi trebalo da se uvere: da su sve one knjige sanjarije, lepo napisane za zabavu dokonima, a ne nekakva istina; jer da je istina, među mojim pastirima bilo bi nekakvog ostatka od onog presrećnog života, i onih mekih livada, prostраних šuma, svetih planina, prelepih vrtova, bistrih potoka i kristalnih izvora, i onih jednako časnih koliko lepo izrečenih udvaranja, i onog padanja u nesvest, ovde pastir, onde pastirica, dok tu odzvanja nečija frula, tamo nečije dvojnice.

SCIPION: Dosta, Bergansa; vrati se na put i produži.

BERGANSА: Hvala ti, prijatelju Scipione; da me nisi upozorio, kako mi se gubica zagrejala, ne bih stao dok ne naslikam celu knjigu poput ovih što su me držale u zabludi; ali doći će vreme kada ću sve reći boljim rečima i boljim redom nego ovo sad.

SCIPION: Pogledaj sebi u noge, pa skupi rep,¹ Bergansa; hoću da kažem, seti se da si životinja koja nema razum, i ako sad izgleda kao da ga nešto imaš, već smo zajedno utvrdili da je to stvar natprirodna i nikad viđena.

BERGANSА: Tako bi bilo kada bih ja još bio pri svom prvom neznanju; ali sad sam se prisetio nečega što je trebalo da ti kažem na početku našeg razgovora: ne

¹ Paun, simbol gordosti, diči se svojim veličanstvenim repom, a (treba da se) stidi zbog ružnoće svojih nogu.

samo da sam zadivljen što mogu da govorim, nego sam zaprepašćen i što ne govorim neke stvari.

SCIPION: Pa, zar sad ne možeš da kažeš to čega si se setio?

BERGANSKA: To je nešto što mi se desilo s jednom velikom činjaricom, učenicom Kamaće iz Montilje.

SCIPION: Hajde, ispričaj mi to pre nego što nastaviš dalje sa pričom o svom životu.

BERGANSKA: To nikako neću uraditi pre nego što dođe vreme: budi strpljiv i slušaj redom moje doživljaje, tako će ti se više dopasti, ako ti već ne smeta to što ćeš prvo saznati sredinu, a onda početak.

SCIPION: Budi kratak, i pričaj šta hoćeš i kako hoćeš.

BERGANSKA: I tako, kažem, lepo mi je bilo u službi čuvara stada, jer mi se činilo da jedem hleb koji sam zaradio u znoju lica svog, i da lenčarenje, koren i majka svih poroka, nema nikakve veze sa mnom, jer ako sam preko dana bio slobodan, noću nisam spavao, pošto su nas često napadali i na uzbunu dizali vukovi; i čim bi mi pastiri rekli: drž' vuka, Šarove!, ja bih potrčao, pre drugih pasa, na stranu kuda bi mi pokazali da je pošao vuk: jurio sam kroz doline, špartao preko brda, kopao po šumama, preskakao jarkove, prelazio drumove, i ujutro se vraćao u bačiju, ne našavši ni vuka, niti traga od vuka, zadihan, umoran, slomljen, odranih šapa; a u bačiji bih zatekao ili ubijenu ovcu, ili ovna koga je vuk preklao i dopola pojeo. Očajavao sam što vidim od koliko je male koristi moja velika briga i trud. Došao bi gazda; pastiri bi izišli da ga dočekaju s krznom ubijene ovce; on bi pastire izgrdio zbog nemara, i naredio da se psi kazne zbog lenčarenja: po nama bi sipale batine, a preko toga još i grdnja; i pošto sam jednoga dana uvideo da me kažnjavaju iako nisam kriv, i da moja

briga, brzina i hrabrost ne pomažu da se uhvati vuk, odlučio sam da promenim način, i da ne jurnem da ga tražim, kao što sam imao običaj, daleko od stada, nego da ostanem uz njega; pošto je vuk zbog njega dolazio, tu je najizvesnije i da ću ga uhvatiti.

Svake nedelje zvonili su na uzburu, i jednom, po mrkloj noći, imao sam dobro oko da opazim vukove od kojih se stado nikako nije moglo odbraniti. Sakrio sam se iza žbuna, drugi psi, moji drugovi, pošli su napred, a ja otuda motrim, pa vidim kako dva pastira uhvatiše ovna, jednog od najboljih u bačiji, i zaklaše ga tako da je izjutra zaista izgledalo da je njegov dželat bio vuk. Sledio sam se, izbezumio, kad sam video da su pastiri vukovi, i da stoku čereče baš oni koji bi morali da je čuvaju. Posle bi gazdi rekli da je vuk odneo plen, dali bi mu runo i deo mesa, a sami bi pojeli najviše, i od najboljega. Gazda bi ih opet grdio, i ponovo bi se kažnjavali psi. Vukova nije bilo, a stado se smanivalo; želeo sam da ih razotkrijem, a bio sam nem. Sve to ispunjavalo me je čuđenjem i žalošću. Neka mi je Bog u pomoći! – govorio sam u sebi – ko će ovo zlo da ispravi? Ko je dovoljno moćan da dojavu da onaj ko treba da vas brani, taj napada, ko treba da bdi, taj spava, kome je povereno na čuvanje, taj krade, i ko treba da vas štiti, taj vas ubija?

SCIPION: I sasvim dobro si rekao, Bergansa, jer nema većeg ni lukavijeg lopova od ukućana, i mnogo više ginu oni koji veruju drugima nego oni koji su nepoverljivi; ali nevolja je u tome što je nemoguće da ljudi dobro prođu u svetu ako nemaju vere ni u koga. Ali neka ostane na tome, neću da ličimo na propovednike. Produži dalje.

BERGANSKA: Produžujem dalje, i kažem da sam rešio da napustim tu službu, i pored toga što je izgledala dobro, i izaberem drugu za koju, ako je budem dobro obavljao, kad me već ne plaćaju, bar neće ni da me kažnjavaju. Vratio sam se u Sevilju da služim bogatog trgovca.

SCIPION: Na koji si način nalazio službu kod gazde? Jer, obično, čovek danas s velikom teškoćom nalazi dobrog gospodara kome bi služio. Sasvim su drugačiji od gospodara u zemlji Gospoda nebeskog: da bi primili slugu, oni mu prvo pretresu lozu, ispitaju sposobnosti, gledaju kako se ponaša, i još hoće da znaju kakvu odeću ima; a kada treba služiti Bogu, najsiromašniji tu je najbogatiji; onaj najnižeg roda, najplemenitiji; dovoljno je da ima čistotu srca u želji da mu služi, pa se odmah u knjigu ubeleži kolika će mu biti plata, i obično se odredi toliko velika da jedva može da stane u njegovu želju.

BERGANSKA: Sve su to pridike, prijatelju Scipione.

SCIPION: I meni se čini, pa ću zato da učutim.

BERGANSKA: Na tvoje pitanje kako sam se snalazio da nađem sebi gazdu, odgovaram da ti je dobro poznata osnova svih vrlina, i šta je to bez čega nema nijedne. To je osobina koja uklanja prepreke, savladava teškoće, i predstavlja sredstvo koje nas uvek vodi slavnom svršetku; od neprijatelja stvara prijatelje, smiruje bes plahovitih i slabi nadmenost gordih; to je majka skromnosti i sestra umerenosti; ukratko, s njome poroci ne mogu odneti pobjedu koja bi im donela nekakvu korist, jer od njene mekote i pitomosti otupe vrhovi strela svakoga greha.

Njome sam se ja koristio kada bih hteo da nađem službu u nekoj kući, a pre toga bih dobro pro-

gledao i proučio da li je to kuća koja može da izdržava velikog psa, i može li takav pas u nju da uđe. Onda bih stao uz vrata, i kad bi mi se učinilo da dolazi neki stranac, lajao bih na njega, a kada bih video gazdu, oborio bih glavu, i mašući repom trčao ka njemu, i jezikom mu čistio cipele. Ako bi me oterali štapom, trpeo bih, i jednako pitomo vraćao se da se umiljavam onome ko me je tukao, i nijedan to više ne bi ponovio kada bi video koliko sam uporan i koliko su mi namere plemenite. I tako su dve istrajnosti bile dovoljne da ostanem u kući: dobro sam služio, zato bi me zavoleli, i niko me nije oterao ako sam sebe nisam oterao, ili da kažem, prosto otišao; i mogao sam da nađem takvog gospodara da bih i dan-danas bio u njegovoj kući, samo da me loša sreća nije proganjala.

SCIPION: Na isti takav način kao što si ti ispričao, i ja sam nalazio gazde koje sam imao, pa mi se čini kao da jedan drugome čitamo misli.

BERGANSA: Otkuda dolazi to da smo obojica mislili iste stvari, ako se ne varam, reći ću ti kada dođe vreme, kao što sam obećao; a sad slušaj šta mi se desilo pošto sam ostavio stado u rukama onih nesrećnika.

Vratio sam se u Sevilju, kao što rekoh, to sklonište za siromahe i pribežište za odbačene, jer u njenu veličinu ne samo što mogu stati mali, nego i veliki jedva da se vide. Stao sam pred vrata velike kuće nekog trgovca, uradio sve što obično činim, i ubrzo ostao u kući. Primili su me zato da bi me držali vezanog iza vrata po danu, i puštali s lanca noću; služio sam s velikom brigom i marom; lajao na strance i režao na one koje ne poznajem dobro; nisam spavao noću, obilazio sam dvorišta, penjao se na te-

rase, postao opšti noćobdija u svojoj i tuđim kućama. Gazdi se toliko dopalo kako služim da je tražio da prema meni dobro postupaju i da mi daju hleb i kosti što ostanu s njegove trpeze, zajedno s pomijama iz kuhinje, a ja sam pokazivao da sam zahvalan na tome skačući do iznemoglosti kad god bih ga ugledao, naročito ako se vraća sa ulice; toliko sam pokazivao radost i toliko skakao da je gazda naredio da me odvežu i da me puste slobodnog i danju i noću. Čim sam video da sam na slobodi, pritrčao sam mu, obigravao oko njega, ne usuđujući se da ga dirnem šapom, jer sam se setio Ezopove basne, gde je onaj magarac ispao pravi magarac kad je hteo svome gospodaru da se umiljava na isti način kao neka njegova omiljena kujica, pa je time dobio samo to da su ga samleli od batina. Učinilo mi se da nam se u toj basni kazuje da ono što je ljupko i umilno kod jednih, kod drugih nikako ne valja.

Neka šaljivdžija ismeva, neka komedijaš maše rukama i prevrće se, neka njače štalsko momče, neka peva kao ptica i neka pravi svakojake životinjske i ljudske pokrete i radnje čovek niskog roda koji se takvim stvarima bavi, a ugledan čovek neka ne radi takve stvari, jer njemu nijedna od tih veština ne može doneti ni ugled ni časno ime.

SCIPION: Dosta; teraj dalje, Bergansa, već smo te razumeli.

BERGANSKA: Kamo sreće da me tako kako me ti razumeš, razumeju i oni zbog kojih ovo govorim; i ne znam kakva mi je to urođena dobrota zbog koje mi je beskrajno teško kad vidim kad neki gospodin pos-

¹ Vesela, živa i veoma erotična igra, raširena u španskoj literaturi i u pesmama s kraja XVI veka, čakona je nastala iz

tane varalica i hvali se da ume da se kocka, i da šibicari, i da niko ne ume da igra ćakonu¹ kao što on ume! Znam gospodina koji se hvalio da je, na molbu nekog đakona, od papira isekao trideset dva venca za polaganje na spomenike preko crnog pokrova, i od tih svojih krojeva zgrnuo tolike pare da je prijatelje vodio da ih gledaju kao da ih vodi da im pokaže stegove i trofeje koje je oteo od neprijatelja, pa ih poređao na grobnice svojih roditelja i dedova.

Taj je trgovac, elem, imao dva sina, jednog od dvanaest, drugog od nekih četrnaest godina, koji su učili gramatiku u školi Družbe Isusove; išli su strogo, sa vaspitačem i paževima, koji su im nosili knjige i ono što se zove vademekum.¹ Kad sam video kako raskošno idu, u nosiljkama, ako sija sunce, u kočijama, ako pada kiša, to me je nateralo da razmislim, i da zapazim s kakvom jednostavnošću njihov otac odlazi na Berzu da obavlja poslove, jer je od posluge vodio samo jednog Crnca, i tek ponekad sebi dozvoljavao da sedne na mazgu, i to ne naročito ukrašenu.

SCIPION: Moraš znati, Bergansa, da je uobičajeno, i svojstveno trgovcima u Sevilji, pa i u drugim gradovima, da ne pokazuju moć i bogatstvo svojim izgledom, nego time kako izgledaju njihova deca; tako trgovci postaju veći u njihovoj senci nego što su sami po sebi. I kada se kojim čudom i pozabave nečim drugim pored svojih dogovora i ugovora,

španskih narodnih igara. U XVII veku, raširila se kroz celu Evropu, naročito kroz popularne zbirke nota za gitaru.

¹ Školska torba.

ophode se skromno; a pošto ambicija i bogatstvo umiru za time da se pokažu, ona izbija iz njihovih sinova, prema kojima se ophode kao da su kraljevski sinovi, i sve im dozvoljavaju; neki svojima obezbeđuju i titule, i na grudi im stavljaju grbove po kojima se plemići razlikuju od prostog naroda.

BERGANSKA: Jeste ambicija, ali plemenita, kada neko hoće da popravi svoj položaj ne nanoseći štetu drugome.

SCIPION: Ambicija se retko kada ispunjava, ili se nikada ne ispunjava, ako to nije na nečiju štetu.

BERGANSKA: Već smo rekli da nećemo ogovarati.

SCIPION: Tako je, i ja nikoga ne ogovaram.

BERGANSKA: Sada sam ubeđen da je istina nešto što sam mnogo puta čuo. Klevetnik koji širi glasine na kraju upropasti deset porodičnih loza, i okleveta još dvadeset dobrih, i ako ga neko prekori što je to uradio, odgovara da on nije ništa rekao, a ako je nešto i rekao, nije rekao iz tog razloga, i da je mislio da će se neko zbog toga uvrediti, ne bi ni govorio. Vere mi, Scipione, mnogo mora znati, i s velikom obazrivošću mora postupati onaj ko hoće da provede dva časa razgovorajući, a da ne dodirne granice ogovaranja; jer po sebi vidim da, iako sam životinja, kao što jesam, čim kažem četiri reči, sve ostale mi navaljuju na jezik kao mušice na vino, i svaka je zlobna i zlonamerna; zato ponovo kažem ono što sam već rekao: da činimo i da govorimo zlo, nasledili smo od naših praroditelja, i s mlekom posicali. To se jasno vidi po tome što dete, čim uspe da izvuče ruku iz pelena, smesta počne da zamahuje u želji da se osveti onome ko ga, kako ono misli, vređa; i maltene prva reč koju uspe da izgovori bude psovka na račun dadilje ili majke.

SCIPION: Istina je, i priznajem svoj greh, i molim te da mi ga oprostiš, jer sam i ja tebi mnoge oprostio. Hajde da se pomirimo, kao što kažu deca, i da ubuduće više ne ogovaramo; nastavi priču, prekinuo si je kod strogosti sa kojom su deca tvoga trgovca išla u školu Družbe Isusove.

BERGANSKA: A Njemu se preporučujem u svakom slučaju; i mada mislim da bi mi bilo teško da prestanem da ogovaram, nameravam da iskoristim lek za koji sam čuo da se njime služi neki veliki psovač, koji se kajao zbog svoje loše navike, i svaki put kada bi posle pokajanja opsovao, uštinuo bi sebe za ruku, ili ljubio zemlju, za kaznu zbog greha; ali i pored svega, i dalje je psovao. Pa ću se i ja, kad god prekršim uputstvo da ne ogovaram, koje si mi dao, i izneverim nameru da ne ogovaram, koju imam, ugristiti za vrh jezika tako da me zaboli i da se setim svoga greha, da mu se više ne bih vraćao.

SCIPION: Taj lek ti je takav da se nadam da ćeš se, ukoliko se njime budeš služio, ugristiti toliko puta da ćeš ostati bez jezika, i onda više nećeš ni moći da olajavaš.

BERGANSKA: Ja ću barem učiniti sve što je u mojoj moći, a što zafali, Bog će doplatiti.

I tako, rekoah, sinovi moga gazde jednoga dana ostaviše torbu u dvorištu, gde sam ja tada bio; a pošto sam bio naučen da nosim korpu gazde kaspina, dohvatio sam vademekum i pošao za njima s namerom da ga ne ispuštam sve do škole. Uspeo sam u svemu što sam želeo: kad su gazde videle kako idem s vademekumom u gubici, držeći ga pažljivo za kajševe, poslali su paža da ga uzme od mene; ali ja to nisam dozvolio, i nisam ga ispustio

dok nisam s njim ušao u učionicu, što je izazvalo smeh među učenicima. Prišao sam starijem gazdi, po mom mišljenju, veoma vaspitano mu stavio torbu u ruke, i ostao da sedim na zadnjim nogama kraj vrata učionice, netremice gledajući u učitelja koji je predavao sa katedre. Ne znam šta vrлина ima u sebi kad sam ja, premda je tako malo razumem, ili uopšte ne razumem, ipak odmah osetio zadovoljstvo gledajući ljubav, odmerenost, revnost i veštinu s kojom su blagosloveni oci i učitelji podučavali dečake, navodeći meke stabljike njihove mladosti da rastu uspravno, da se ne krive i da ne skreću na pogrešan put nego da se drže puta vrline, kojoj su ih zajedno sa pismenošću učili. Gledao sam kako ih prekorevaju s blagošću, kažnjavaju s milosrđem, podstiču primerom, podstrekuju nagradama i podržavaju s mudrošću; ukratko, kako im slikaju ružnoću i užas poroka i ocrtavaju lepotu vrline, da bi one prve omrzli a ove druge zavoleli, i tako ostvarilji cilj radi kojeg su stvoreni.

SCIPION: Baš lepo kažeš, Bergansa; jer i ja sam čuo da za tu blaženu bratiju kažu da na svetu nema ljudi veštijih od njih u vođenju državnih poslova, a i u vođstvu na putu ka nebu malo je onih koji su im ravni. To ti je ogledalo u kojem se ogleda čast, i katolička doktrina, i jedinstvena mudrost, i konačno, duboka poniznost, oslonac na kojem počiva cela građevina blagodati.

BERGANSKA: Sve je tako kako veliš.

I da nastavim sa svojom povešću, velim da se mojim gazdama dopalo da im stalno nosim vademekum, što sam ja rado činio; tako sam vodio carski život, i bolje od toga, jer sam živeo spokojno,

zato što su đaci počeli da se igraju sa mnom, pa sam se toliko odomaćio među njima da su mi stavljali šake u čeljusti, a najmanji su me i jahali. Bacali su kape i šešire, koje sam im ja vraćao u ruke, čiste, pokazujući veliku radost. Počeli su da mi daju da jedem koliko su mogli, i voleli su da gledaju kako, kad mi daju orahe ili bademe, ja krckam koštice poput majmuna, ostavljajući ljuske i jedući meke delove. Bilo je i onih koji su, da provere moju veštinu, u maramici donosili veliku količinu salate, koju sam ja jeo kao da sam čovek. Bilo je zimsko vreme, kada je Sevilja puna moljeta i putera,¹ kojim sam tako dobro ugošćen, da su više od dva Antonija² založili ili prodali da bih ja doručkovao. Ukratko, vodio sam đачki život ali su me mimoišli i glad i šuga, što je najviše što se može reći da bi se pokazalo koliko je bio dobar; jer kad šuga i glad ne bi bili nerazdvojni od đачkog života, ne bi bilo života koji bi pružio više uživanja i zabave, zato što u njemu ruku pod ruku idu vrlina i zadovoljstvo, i mladost se provodi učeći i zabavljajući se.

Od te divote i spokoštva otrgao me je gospodin koga, kako mi se čini, neki zovu državni razlog; jer kada se ljudi njemu pokoravaju, na mnoge druge razloge mora se zaboraviti. Desilo se tako da se gospodi učiteljima učinilo da onih pola sata između časova đaci ne koriste da bi ponavljali lekcije, nego da bi se zabavljali sa mnom; zato su naredili mojim ga-

¹ Hlepčići od mekog brašna koji se u Andaluziji obično jedu za doručak, poliveni maslinovim uljem i natrljani belim lukom, a često se jede i premazan puterom.

² U pitanju je *Gramatika* Antonija de Nebrihe, prva španska gramatika.

zdama da me više ne dovode u školu. Ovi su poslušali, vratili me kući i pređašnjem stražarenju na vratima, a stari gospodar nije se setio da mi je već učinio milost i danju i noću puštao me slobodnog, nego sam vrat ponovo proturio kroz lanac, a telo opružio na ponjavicu koju su mi namestili iza vrata.

Eee, prijatelju Scipione, kada bi samo znao kako je teško podneti prelazak iz srećnog položaja u nesrećan! Vidi: kad jadi i nesreće dugo traju i ne prekidaju se, ili se brzo svrše, i to smrću, ili njihovo nastavljanje stvara kod čoveka naviku da ih trpi, što je, strogo uzevši, za njega olakšanje; ali kada se iz nesreće i nevolje, nenadano i naprasno, pređe u stanje sreće i uspeha, radosti i veselja, pa se onda ponovno počnu trpeti pređašnja nesreća i prethodne muke i nedaće, bol bude tako težak da se, ukoliko mu ne okonča život, to ne dešava samo zato da bi onome ko njime živi muke bile veće.

Rekoh, konačno, da sam se vratio svojim psećim porcijama i kostima koje mi je dobacivala Crnkinja iz kuće, pa su mi čak i to desetkovale dve prugaste mačke: pošto su okretne i lake, bez po muke bi mi otele sve što bi palo van domašaja koji mi je ostavljao lanac.

Brate Scipione, nebo neka ti podari svako dobro koje želiš, samo me pusti, i to bez ljutnje, da još malo filozofiram; jer kada ne bih rekao stvari koje su mi se tada vrzmale po glavi, čini mi se da moja povest ne bi bila potpuna i ne bi urodila nikakvim plodom.

SCIPION: Pazi, Bergansa, da ne bude ta želja da filozofiraš za koju kažeš da te je spopala nekakvo đavolje iskušavanje, jer za ogovaranje nema boljeg vela koji bi ublažio i prikrio njegovu zlost i raspusnost

nego kada ogovarač za sebe kaže da su sve što govori zapravo same izreke filozofa, i to što ružno o nekome govori da je samo prekor, i da je otkrivanje tuđih nedostataka revnost u dobru. A nema tog ogovarača u čijem životu, ako ga dobro razmotriš i pretreseš, ne bi našao mnoštvo poroka i drskosti. I kada to znaš, filozofiraj sad koliko hoćeš.

BERGANSKA: Možeš biti uveren, Scipione, da neću više ogovarati, jer sam tako sebi odredio.

Tako se desi da sam, pošto sam po ceo dan bio dokon, a dokonost je majka razmišljanja, počeo da se prisećam latinskih izreka koje su mi ostale u glavi od mnoštva onih koje sam čuo dok sam s gazdama išao u školu, i zato sam, kako mi se čini, malo popravio svoju pamet, pa sam rešio, kao da umem da govorim, da koristim te izreke u svakoj prilici koja mi se ukaže; ali sve to na način različit od onoga na koji ih obično koriste neznalice.

Ima znalaca koji se služe narodnim jezikom, ali u razgovorima s vremena na vreme ispale neku kratku i sažetu latinsku izreku, time pokazujući onima koji ne znaju latinski koliko su oni sami veliki znalci, a jedva umeju da promene neku imenicu po padežima, ili glagol po licima.

SCIPION: To je po meni manje zlo od onoga što ga nanose ljudi koji zaista znaju latinski, ali umeju da budu toliko neumesni da, u razgovoru s obućarom ili krojačem, sipaju latinski kao iz rukava.

BERGANSKA: Iz toga možemo zaključiti da je jednako grešan onaj ko govori latinski pred ljudima koji ga ne znaju, koliko i onaj koji ga govori ni sam ne znajući taj jezik.

SCIPION: A možeš primetiti još jednu stvar, a to je da ima ljudi kojima to što znaju latinski ne pomaže da ne budu magarci.

BERGANSKA: Ma, ko u to sumnja? Razlog je jasan, jer u vreme Rimljana, kada su svi govorili latinski kao svoj maternji jezik, i među njima je moralo biti mamlaza, koje činjenica da govore latinski nije spasavala od gluposti.

SCIPION: Da bi čovek umeo da ćuti na svom jeziku i da govori na latinskom potrebna je veština, brate Bergansa.

BERGANSKA: Tako je, pošto se i na latinskom može reći glupost kao i na svom jeziku, a viđao sam i glupe učenjake, i dosadne gramatičare, i besednike što u svoj govor stalno petljaju latinske reči, i svi oni očas posla mogu dosaditi svetu, ne jednom, nego stotinu puta.

SCIPION: Ostavimo to, nego počini sa svojom filozofijom.

BERGANSKA: Pa eto: to ti je ovo što sam već rekao.

SCIPION: Šta?

BERGANSKA: Pa to o latinskom i maternjem jeziku, što sam ja počeo, a ti završio.

SCIPION: To ogovaranje ti zoveš filozofiranje? Dokle smo doterali! Osveštaj, osveštaj, Bergansa, kletu pošast ogovaranja, daj joj ime koje hoćeš, a ogovaranje će za nas reći da smo kiničari, što znači psi koji olajavaju; ali tako ti života, umukni već jednom i nastavi sa pričom.

BERGANSKA: Pa, kako da nastavim ako umuknem?

SCIPION: Hoću da kažem, nastavi bez prekidanja, nemoj od nje da praviš hobotnicu, i da joj dodaješ rep za repom.

BERGANSA: Lepo govori: to na hobotnici ne zovu se repovi.

SCIPION: To je greška koju je napravio onaj što je rekao da nije ni grubo ni ružno nazivati stvari pravim imenom, kao da nije bolje, kad ih moramo spominjati, govoriti posredno i zaobilazno, tako da se ublaži gadost koju izazivaju kad čujemo da ih zovu pravim imenom. Uljudne reči ukazuju na uljudnost onoga ko ih izgovara ili piše.

BERGANSA: Voleo bih da ti poverujem; nego, kažem da moja sreća nije bila zadovoljna time što mi je oduzela školu i život koji sam tamo vodio, radosno i mirno, i ostavila me vezanog iza onih vrata, i što je velikodušnost đaka zamenila škrtarenjem Crnkinje, nego je nasrnula na mene i u ono malo mira i spokoja što sam imao.

Gledaj, Scipione, uzmi kao izvesno i provereno, kao što ja činim, da nesrećnika nesreće traže i nalaze, ma koliko se on skrivao po najzabačenijim budžacima na zemlji.

To kažem zato što je Crnkinja iz kuće bila zaljubljena u nekog Crnca, takođe roba u istoj kući, i taj Crnac je spavao u predsoblju, odnosno između uličnih vrata i vrata u sredini, iza kojih sam bio ja; mogli su da se sreću samo noću, i toga radi, ukrali su, ili krišom sebi napravili ključeve; i tako, skoro svake noći Crnkinja je silazila, i zapušivši mi usta komadom mesa ili sira, otvarala Crncu, i dugo ostajala s njim, što im je moje ćutanje omogućavalo, i to po cenu mnoštva stvari koje bi Crnkinja ukrala. Bilo je dana kada bi mi Crnkinjini pokloni upropastili savest, jer mi se činilo da bi mi se bez njih slabine toliko skupile da bih od alana

postao ptičar. Ali zapravo, vođen svojom dobrom prirodom, želeo sam da udovoljim gazdi, jer on mi je dao krov nad glavom, njegov hleb sam jeo, baš kako treba da rade ne samo pošteni psi, koji su i inače na glasu kao zahvalni, nego svi oni koji služe.

SCIPION: E, ovo zaista, Bergansa, treba da prođe kao filozofija, jer to su reči na kojima počiva zdrava istina i zdrav razum; i ubuduće, nemoj više da razvlačiš tu svoju priču kao konopac, ili da ne kažem, rep.

BERGANSKA: Prvo te molim da mi kažeš, ako znaš, šta znači filozofija; jer iako je spominjem, ipak ne znam šta je; samo sam shvatio da je to nešto dobro.

SCIPION: Reći ću ti ukratko. To ime sastoji se od dve grčke reči, a to su *filos* i *sofija*; *filos* znači ljubav, a *sofija*, znanje; i tako filozofija znači „ljubav prema znanju“, a filozof, „ljubitelj znanja“.

BERGANSKA: Mnogo znaš, Scipione. Ko te je, dođavola, naučio grčke reči?

SCIPION: Stvarno si, Bergansa, prost, kad oko toga praviš pitanje; to su stvari koje znaju i deca u školi, a postoje i oni koji su uobrazili da znaju grčki jezik iako ga ne znaju, kao što i latinski znaju ne znajući ga.

BERGANSKA: Pa to i kažem, i voleo bih da sve takve ljude stave u muljaču, i da muljaju, muljaju, dok ne iscede sav sok njihovog znanja, da šljokicama na poce-

¹ Portugalci ni u vreme kada je trgovina robljem počela zvanično da se zabranjuje nisu odustajali od trgovine, čiji je jedan od centara bio u Gvineji. Španci su naoko prestali sa trgovinom, ali su i dalje izvlačili korist iz portugalske trgovine u Novom svetu: u *Ljubomornom Estremadurcu* spominje se crna robinja koju je povratnik iz Novog sveta dovedeo sa žigom na licu.

panim gaćama i lažnim latinskim izrekama ne varaju svet, kao što ga varaju Portugalci svojom trgovinom Crncima u Gvineji.¹

SCIPION: E sad stvarno, Bergansa, možeš da se ujedeš za jezik, a i ja treba sebi da ga pregrizem, pošto je sve ovo što pričamo olajavanje.

BERGANSKA: Jeste, ali nisam dužan da uradim onako kako sam čuo da je uradio neki Haronda,¹ iz Tira, koji je doneo zakon da niko ne sme naoružan da uđe u gradsku skupštinu, inače mu ode glava. Zaboravio je na to, i sledećeg dana ušao u gradsku većnicu sa opasanim mačem; upozorili su ga, i kada se setio koju je kaznu sam odredio, istog trenutka isukao je mač i probio sebi grudi, pa je bio prvi koji je i doneo, i prekršio zakon, i platio za to. A to što sam ja rekao nije zakon, nego obećanje da ću se ugristi za jezik kad budem ogovarao; ali danas se stvari ne rade tako strogo kao u stara vremena: danas se donese neki zakon, sutra se prekrši, i možda je dobro da bude tako. Sad neko obeća da će ispraviti svoje poroke, a već sledećeg trenutka padne u još veće. Jedna je stvar hvaliti disciplinu, a druga povinovati joj se, i odista, dalek je put od reči do dela. Đavo nek se grize, a ja neću ni da

¹ Haronda (Χαρώνδας) bio je zakonodavac Katanije, na Siciliji. Nije izvesno kada je živio, ali neki autori tvrde da je bio Pitagorin učenik; izvesno je da je živio u VI, ili početkom V veka p. n. e. Njegovi zakoni obično su zapisivani u stihovima, i prihvatile su ih i druge grčke kolonije na Siciliji i u Italiji. Aristotel tvrdi da u njegovim zakonima nije bilo ničega izuzetnog, izuzev što su uveli kazne za krivokletstvo, ali da su bili veoma precizni. Priča o tome da se Haronda ubio zato što je u skupštinu ušao sa mačem izmišljena je, i pripoveda se i o drugim grčkim zakonodavcima.

se grizem, ni da se umiljavam ispod ponjave, gde me niko ne vidi da bi pohvalio moje časne namere.

SCIPION: Sudeći po tome, Bergansa, da si čovek, bio bi licemer, i sve što bi uradio bilo bi samo radi privida, lažno i pritvorno, zaogrnuto plaštom vrline, samo zato da bi te hvalili, kao što rade svi licemeri.

BERGANSKA: Ne znam šta bih u tom slučaju radio; ali znam šta sad hoću da uradim: da se ne ugrizem, kad ima još toliko stvari koje treba da ispričam da ne znam ni kako ni kad ću završiti; osim toga, plašim se i da ćemo po izlasku sunca ostati u mraku, zato što ćemo izgubiti moć govora.

SCIPION: Nebo neće dozvoliti tako nešto. Nastavi priču; ne skreći sa kolskog puta na neumesne stranputice; tako ćeš je, ma koliko dugačka bila, brzo završiti.

BERGANSKA: Kao što rekoh, kad sam video drskost, lopovluk i nepoštenje Crnaca, rešio sam, kao dobar sluga, da im pomrsim račune, najboljim sredstvima koja budem našao; a našao sam tako dobro da sam uspeo u svom naumu. Crnkinja je silazila, kao što si čuo, da se drpa sa Crncem, uverena da će me učutkati komadima mesa, hleba ili sira koje mi baci...

Veliku moć imaju pokloni, Scipione!

SCIPION: Veliku. Ne skreći, nastavi dalje.

BERGANSKA: Sećam se da sam kao đak od učitelja čuo latinsku izreku, što ih oni zovu *adagium*, koja kaže: *Habet bovem in lingua*.

SCIPION: Uh, baš si našao kad ćeš da umetneš taj tvoj latinski! Zar si već zaboravio šta smo maločas govorili protiv onih koji trpaju latinski u razgovore na maternjem jeziku?

BERGANSKA: Ovaj latinski tu je došao kao poručen; jer treba da znaš da su Atinjani koristili, između osta-

log, kovanice sa likom vola, i kad neki sudija ne kaže ili ne uradi nešto po razumu i pravdi, zato što je podmićen, govorili su: Ovaj ima vola na jeziku.

SCIPION: Nedostaje primena.

BERGANSKA: Zar nije sasvim jasna, ako su me Crnkinjini pokloni mnogo dana držali mutavog, jer nisam ni hteo ni smeo da lajem kad bi sišla da se vidi sa svojim crnim ljubavnikom? I zato ponovo kažem da su pokloni moćna stvar.

SCIPION: Već sam ti odgovorio da jesu moćni, i kad bih sad hteo da pravim dugačku digresiju, u hiljadu primera pokazao bih koliko su pokloni moćni; a možda ću i da kažem, ako mi nebo udeli vreme, mesto i moć govora da ti ispričam svoj život.

BERGANSKA: Bog ti dao to što želiš, i slušaj.

Na kraju je moja dobra namera prekinula Crnkinjine zle poklone; kad je jedne sasvim mračne noći sišla radi svoje uobičajene razonode, nasrnuo sam na nju bez lajanja, da se kuća ne bi digla na noge, i za tili čas joj razbucao košulju i otkinuo komad butine: ta šala bila je dovoljna da je u zbilji zadrži duže od osam dana u krevetu, pretvarajući se pred gazdama da boluje ne znam od čega. Ozdravila je, ponovo došla sledeće noći, i ja ponovo navalio na kučku, i ne ugrizavši je, izgrebao joj celo telo kao da sam ćebe grebena. Naše bitke vodile su se bez glasa, i ja sam uvek izlazio kao pobednik, a Crnkinja se provodila kao bos po trnju. Ali njena ljutnja jasno se odrazila na moju dlaku i moje zdravlje: ukinula mi je hranu i koske, pa su i moje polako počele da se u čvorovima ocrtavaju duž kičme. I pored svega, iako su mi uskratili hranu, nisu me mogli sprečiti da lajem. Ali Crnkinja mi je, ne bi li

me konačno dokrajčila, donela sunder pržen u masti; prepoznao sam njenu zlobu; video sam da je to gore nego da jedem kupine, jer ko pojede sunder, naduje mu se stomak, i sunder iz njega neće izići dok i život ne odnese sa sobom. Pošto mi se učinilo da ne mogu da se sačuvam od napada tako ljutih neprijatelja, rešio sam da uzmem put pod noge, i da ih sklonim sebi sa očiju.

Jednog dana ostao sam odvezan, i ne rekavši zbogom nikome u kući, izišao na ulicu, kad mi, na manje od stotinu koraka, sreća dovede stražara koga sam spomenuo na početku povesti, velikog prijatelja moga gazde Nikole Tupadžije; a on, čim me vide, odmah me prepoznade i pozva po imenu; i ja njega prepoznam, i kad me je pozvao, priđem mu sa uobičajenim ceremonijama i umiljavanjima. Uhvati me on za vrat, pa kaže momcima: Ovo je čuveni pas pomoćnik koji je pripadao mom velikom prijatelju; hajde da ga vodimo kući. Momci se obradovaše, i rekoše da će im pomoćnik svima biti od koristi. Htedoše da me vežu i odvedu, ali gazda reče, nema potrebe da me vezuju, sam ću poći, zato što ga poznajem.

Zaboravio sam da ti kažem, onu ogrlicu sa čeličnim šiljcima skinuo sam kad sam pobegao od stada, kad mi je odvezao Ciganin u krčmi, i već u Sevilji, bio sam bez nje; ali stražar mi je stavio ogrlicu svu optočenu mesingom, s mavarskim filigranima.

Vidi ti, Scipione, kakav je točak moje prevrtljive sreće: juče đak, danas stražar.

SCIPION: Tako to ide u svetu, i ne preteruj sad s tom promenljivom srećom, kao da je velika razlika biti kaspiski momak, ili stražarski pomoćnik. Ne mogu

da trpim i podnesem jadikovke na račun sreće od ljudi kojima je najveća sreća u nadi da će postati konjušari. Kakvim je kletvama ne proklinju! Kakvim je grdnjama ne ruže! A samo zato da bi čovek, kad ih sluša, pomislio da su iz neke velike i bogate sreće pali u jad i bedu u kojoj ih sad vidi.

BERGANSKA: U pravu si; i da znaš da je stražar bio u prijateljstvu s pisarom koji ga je pratio; njih dvojica bili su u vezi sa dve ženice, ne prosto lake, nego skroz-naskroz pokvarene; istina, bile su onako, lepuškaste u licu, ali sasvim kurvinski raskalašne i pokvarene. One su im služile kao mreža i udica za lov na suvom, na sledeći način: odevale su se tako da se po odeći jasno videlo i na puškomet razaznavalo da su to dame slobodnog života; stalno su bile u lovu na strance, i kad bi roba stigla u Kadis i Sevilju, to je bio znak da im je zarada na vidiku, i nema tog Bretonca na koga ne bi navalile; a kad bi openile mast u rešet, dojavile bi stražaru i pisaru kuda i u koji konak su pošli, i dok su njih dvoje zajedno, ona dvojica ih zaskoče i uhapsu zbog bludničenja; ali nikad ih ne vode u zatvor, zato što se stranci uvek iskupe novcem.

Desi se tako da Kolindresovica, jer se tako zvala stražarova prijateljica, upeca masnog Bretonca; dogovori se s njim da večeraju i provedu noć u njegovom konaku; dojavi svome prijatelju; i tek što su se skinuli, kad ih stražar, pisar, dva pomoćnika i ja zaskočismo. Ljubavnici se uzmuavaju; stražar krene da preuveličava krivicu; pošalje ih da se smesta obuku da ih vodi u zatvor; Bretonac se ražalosti; pisar se umeša, podstaknut milosrđem, i svojim molbama smanji kaznu na samo sto reala.

Bretonac potraži čakšire od jelenske kože koje je prebacio preko stolice uz dno kreveta, gde je bio novac kojim će platiti svoju slobodu, ali čakšire nikako da se nađu, a nisu ni mogle; zato što je meni, čim sam ušao u sobu, do nozdrva dopro miris slanine koji me je omamio; otkrio sam je njuhom, i našao je u džepu na čakširama. I to, velim, našao komad čuvene pršute, pa, da bih mogao bez buke da se naslađujem njome, čakšire odvučem na ulicu, i tamo se sasvim slobodno predam pršuti, a po povratku u sobu, zateknem Bretonca kako viče na svom iskvarenom polutanskom jeziku, ipak donekle razumljivo, neka mu vrate pantalone, tamo ima *sinkuenta eskuti doro in oro*. Pisar je mislio da su ih ukrali Kolindresovica ili pomoćnici; i stražar, isto tako; pozove ih ustranu, niko ne prizna, i sve ih odnese đavo. Vidim ja šta se dešava, vratim se na ulicu gde sam ostavio jelenske pantalone, u nameri da ih vratim, jer mi novac nije bio ni od kakve koristi; nisam ih našao, zato što je neki srećnik već naišao i odneo ih. Kad stražar vide da Bretonac nema para za podmazivanje, pade u očajanje, pa htjede od gazdarice da naplati to što Bretonac nije imao; pozove je, i ona se pojavi, polugola, i kad ču kako Bretonac viče i jadikuje, vide Kolindresovicu голу i uplakanu, stražara besnog i pisara ljutog, a pomoćnike kako trebe sve što se u sobi može naći, nije se mnogo obradovala. Stražar joj naredi da se obuče i da pođe s njim u zatvor, zato što u svojoj kući dozvoljava da muškarci i žene sprovode blud. Kakva je gužva tu nastala! Kakva pometnja kad su se glasovi digli i zbrka narasla; gazdarica kaže: Gospodine stražare i gospodine pisare, nemojte sa

mnom da se petljate, providno je za mene vaše ple-
tivo; ne prolaze kod mene ni drčni ni kočoperni:
začepite gubicu i pođite s milim Bogom; inače ću,
tako mi ovoga krsta, sav krš kroz prozor da izba-
cim, pa nasred ulice da pretresemo celu priču; znam
ja dobro gospođu Kolindres, i znam da je gospo-
din stražar već mesecima pokriva; i nemojte dalje
da isterujemo stvari na čistac, nego vraćajte pare
ovom gospodinu, pa da se u miru razilazimo; ja sam
žena poštena, imam muža s plemićkom poveljom
i risovuljom sa olovnim visuljama, neka je slava Bo-
gu, posao vodim čisto, nikom ne zakidam. Cenov-
nik je okačen da ga ceo svet vidi; i nemojte meni
priče da pričate, pošto ja, Boga mi, umem prašinu
sa sebe da otremem. Meni da kažete da tražim od
žena da ulaze ovamo s gostima! Oni imaju ključeve
od soba, a ja nemam oko svevideće, pa da vidim i
kroz sedam zidova.

Moje gazde samo su zanemele kad im je doma-
ćica očitala bukvicu, i kad su videli kako ih je pro-
čitala; ali pošto su shvatili da nemaju od koga dru-
gog da izvuku pare osim od nje, ostali su pri tome
da je vode u zatvor. Ona se žalila do neba na be-
smislicu i nepravdu koju joj čine, kad joj ni muž
nije tu, a još je onako veliki idalgo. Bretonac je ri-
kao zbog svojih *sinkuenta eskuti*. Pomoćnici su i
dalje tvrdili da nisu videli čakšire, i ne dao Bog tako
nešto. Pisar je ispotiha nagovarao stražara da pre-
trese odeću Kolindrovice, na koju je sumnjao da je
morala imati onih *sinkuenta eskuti*, zato što je ima-
la običaj da vršlja po džepovima onih koji bi se s
njom spetljali. Ova je govorila da je Bretonac pijan,
i nema sumnje da laže za pare. Ukratko, sve metež,

vika i psovke, i nikako da se smire, i ne bi se nikad ni smirili da u tom trenutku u sobu nije ušao zamenik gradskog namesnika da vidi šta se u konačistu zbiva, jer su ga glasovi doveli do samog poprišta. Pitao je čemu tolika dreka; domaćica mu je sve potanko objasnila: da je Kolindresovica, sad već u odeći, bludnica; da je njeno prijateljstvo sa stražarom javna tajna; ceo svet zna njena lukavstva i načine na koje krade; sebe je opravdala rečima, da nju neko pita, u kuću joj nikad ne bi ušla sumnjiva žena; proglasila sebe za sveticu, muža za blaženog, podviknula devojci da brže potrči i donese iz kovčezića muževljevu plemićku povelju, da vidi gos'n zamenik, i rekla da bi baš volela da vidi koja žena s tako časnim mužem može da uradi nešto loše; da joj je posao takav, drži kuću s krevetima zato što drugačije ne može: Bog joj je svedok šta o tome misli, i koliko bi više volela da ima neku rentu, i hleba nasušnog za život, nego da se ovim poslom bavi. Zameniku je dosadila njena brbljivost i hvalisanje poveljom, pa joj reče: Sestro krevetarko, spreman sam da poverujem da vaš muž ima plemićku povelju ako mi vi priznate da je on idalgo u krčmi zaređen. I to s velikom čašću – odvrati domaćica. – Koja loza na svetu, ma koliko dobra bila, nema neko povuci-potegni? – Ama, govorim vam, sestro, oblačite se, i polazite u zatvor. Ta vest oborila ju je na zemlju; grebala je sebi lice; vapila do nebesa; ali i pored svega, zamenik, previše strog, sve ih je pohapsio; i to redom: Bretonca, Kolindresovicu, i domaćicu. Posle sam čuo da je Bretonac izgubio *sinkuenta eskuti*, i još deset pride, koliko su mu razrezali da plati; domaćica platila još toliko, a Kolindresovica,

puštena na slobodu, koliko se spolja moglo videti. Istog dana kada su je pustili, ulovila je nekog mornara, i taj joj je platio za Bretonca, uz istu onakvu prevaru i dojavljivanje; eto vidiš, Scipione, koliko su se silne nedaće izrodile iz moje alavosti.

SCIPION: Bolje reci, iz lukavstava tvoga gospodara.

BERGANSKA: Ama slušaj, išli su oni još mogo dalje, ali teško mi pada da ogovaram stražare i pisare.

SCIPION: Jeste, ali kad se za jednog kaže nešto loše, ne znači da to važi za sve; ima mnoštvo pisara koji rade dobro, odano i po zakonu, i rado će ugoditi čoveku, ali ne na štetu nekoga trećeg; nisu svi takvi da razvlače parnice, dojavljuju suprotnoj strani, uzimaju više nego što im pripada, zabadaju noseve u tuđe živote da bi ih posle opanjkavali, niti svi šuruju sa sudijom po onome, „ja tebi vojvodo, ti meni serdare“, ne dogovaraju se svi stražari s probisvetima i vrdalabama, nema svaki družbenice u prevari, poput tvoga gazde. Mnoštvo je ljudi plemenitih po prirodi, i plemićkog držanja; mnogo ih je koji nisu ni nadmeni, ni drski, ni nevaspitani, ni lopuže poput onih što se vuku po krčmama mereći strancima koliko su im dugački mačevi, i ako vide da su za dlaku duži nego što je propisano, upropašćavaju njihove gazde. Tačno je, nisu svi isti, i ne važi kod svakoga od njih pravilo, „kadija te tuži, kadija ti sudi“.

BERGANSKA: Moj gazda nišanio je u veće visine; njegov način bio je drugačiji; busao se u grudi zbog svoga junaštva i čuvenih razbojnika koje je pohapsio; junačio se ne izlažući sebe opasnosti, nego na račun tuđe vreće. Jednog dana, kod Kapije za Heres on sam nasrne na šest čuvenih razbojnika, i ja tu ništa nisam mogao da mu pomognem, zato što mi je na

gubici bila brnjica od kanapa (tako me je vodio danju, a noću mi je brnjicu skidao). Zaprepastio sam se kad sam video njegovu smelost, snagu i odlučnost; nasrtao je i uzmicao pred razbojničkim mačevima kao da su vrbovo pruće; bilo je pravo čudo gledati lakoću s kojom je napadao, kakve je udarce zadavao, i odbranu, i proračunatost, i obazrivost s kojom se čuvao da mu ne zađu iza leđa. Ukratko, za mene i za sve ostale koji su posmatrali tuču pokazao se kao novi Rodomonte,¹ kad je svoje protivnike poterao od Kapije za Heres sve do marmornih kipova na Koležu Meštra Rodriga, što je više od stotinu koraka. Zatvorio ih, pa se vratio da pokupi plen iz bitke, to jest korice tri mača, odneo ih gradskom namesniku, a to je, ako se dobro sećam, tada bio licencijat Sarmijento de Valjadares,² slavan po uspesima protiv razbojnika iz La Sausede. Gledaju ljudi moga gazdu kako ide ulicom, i pokazuju na njega prstom, kao da kažu: To je junak koji se usudio da sam iziđe na megdan cvetu

¹ Rodomonte je junak iz Ariostovog *Besnog Orlanda*, čuven po nadmenosti.

² Licencijat Huan Sarmijento de Valjadares bio je gradski namesnik 1589. godine, u vreme kada je i Servantes boravio u Sevilji i okolini; La Sauseda, pašnjaci u blizini grada Ronde, postali su sastajalište dezertera i hajduka oko 1570, i kralj Filip II na kraju im je svima dao oprostaj, pošto niko nisu mogli biti savladani.

³ U srcu četvrti Trijana u XVI veku nalazio se i kraj nazvan Portugalete, možda po portugalskim doseljenicima, ili po crnim robovima pristiglim iz Algarvea, koji su se bavili grnčarskim zanatom. Kroz taj kraj straža je često prolazila i razoružavala „Cigane“, kako se navodilo u zvaničnim dokumentima.

andaluzijskih razbojnika. Krstareći tako gradom, da se pred svima pokaže, proveo je ostatak dana, a noć nas je zatekla u Trijani,³ u nekoj ulici u blizini Barutane;¹ i pošto je gazda ošacovao (kako se šatrovački kaže) da li ga neko gleda, ušao je u neku kuću, i ja za njim, a u dvorištu zatekosmo sve one razbojničke vođe s kojima se potukao, bez ogrtača i mačeva, razdrljene; i nekoga ko je verovatno bio gostioničar, i ko je držao bokal vina u jednoj, veliki gostioničarski pehar u drugoj ruci, punio ga dobrim penušavim vinom, i nazdravljao celoj družini. Čim su spazili gazdu, svi su mu prišli šireći ruke, nazdravljali mu, i on je svima uzvraćao na zdravice, i još bi toliko puta nazdravio da je imao neke koristi, zato što je po prirodi bio prijazan i nikoga nije voleo da razljuti zbog sitnice.

Kad bih sad uzeo da ti pričam o čemu se tamo raspravljalo, i šta se za večeru jelo, i kakve su se tuče prepričavale, i koje su se krađe spominjale, i koje su dame hvaljene zbog svog ponašanja, i koje prekorevane, i kako su jedni druge veličali, i koje su odsutne delije spominjane, i u kakvim se veštinama nadmetalo, i kako se usred večere ustajalo da se u delo sprovedu finte koje bi im pale na um, zamahujući šakama, i birane reči kojima su se služili; i konačno, kakav je stas i kakvu ličnost imao gostioničar, koga su svi poštovali kao gospodara i

¹ Barutana u Trijani, koja je eksplodirala 16. novembra 1613, i oštetila nekoliko kuća, delove obližnjih manastira i polupala stakla na Gradskoj većnici nalazila se u neposrednoj blizini Monipodijevog dvorišta, koje je Servantes sa više pojedinosti opisao u primernoj noveli *Rinkonete i Kortadiljo*.

kao oca, značilo bi da uđem u lavirint iz kojeg ne bih mogao da iziđem baš kad poželim.

Na kraju sam sasvim pouzdano razumeo da je gazda kuće, koga su zvali Monipodio, lopovski zaštitnik i hajdučki jatak, i da je velika tuča s mojim gazdom bila unapred dogovorena, zajedno s povlačenjem i ostavljanjem korica mačeva, za koje je moj gazda platio tu na licu mesta, odmah i u gotovini, zajedno s računom koji mu je Monipodio ispostavio za večeru, a koja se završila skoro u svitanje, na opšte veliko zadovoljstvo. Gazdi su kao kolač poslužili nekog razbojnika stranca, koji je, nov i u punom sjaju, tek pristigao u grad; mora da je bio hrabriji od njih, pa su ga iz zavisti cinkarili. Gazda ga uhapsi sledeće večeri, golog u krevetu: da je kojim slučajem bio odeven, po stasu sam mu video da ne bi dozvolio da ga tako lako uhvate. S tim hapšenjem, koje je usledilo posle tuče, narasla je slava moga kukavice, jer je gazda bio plašljiviji od zeca, ali je večerinkama i pijankama plaćao da se o njemu širi glas da je hrabar, pa mu je tako sve što bi radom i lukavstvima zaradio, oticalo niz jarak navodne hrabrosti.

Ali strpi se, i saslušaj sad priču o tome šta mu se desilo, čijoj istinitosti neću dodati ni oduzeti ni ižicu. Ukrala dva lopova u Antekeri nekog mnogo dobrog konja; dovedu ga u Sevilju, i da bi ga bez teškoća prodali, posluže se lukavstvom koje je, po mom mišljenju, oštroumno i domišljato. Smeste se u dve različite gostionice, pa jedan ode u sud i podnese prijavu da mu Pedro de Losada duguje četrismo reala koje mu je dao na zajam, kao što je pisalo na priznatici potpisanoj njegovim imenom,

koju je i pokazao. Zamenik je tražio da taj Losada potvrdi da je priznanica njegova, i ako potvrdi, da mu se oduzme imovina u toj vrednosti, ili da se zatvori; taj posao imao je da obavi moj gazda sa svojim prijateljem pisarom; lopov ih odvede u gostionicu kod onoga drugog, i taj odmah potvrdi da je potpis njegov, i prizna dug, a kao imovinu u zalog preda konja, na koga je moj gazda, čim ga je ugledao, smesta bacio oko; rešio je da će biti njegov ukoliko se bude prodavao. Lopov pusti da prođe rok koji zakon propisuje, konj bude stavljen na prodaju, i na javnom nadmetanju kupi ga je posrednik koga je moj gazda poslao u tu svrhu. Konj je vredeo toliko, i još polovinu više nego što je za njega dato. Međutim, pošto se prodavcu žurilo da što pre obavi prodaju, dao je robu za prvu cenu koja mu je ponuđena. Jedan lopov naplatio je dug koji mu niko nije dugovao, drugi uzeo priznanicu koja mu nije bila potrebna, a mome gazdi ostao konj, koji se za njega pokazao gori nego što je to Sejan bio za svoje gospodare¹. Lopovi odmah šturnu, a dva dana kasnije, pošto je gazda nabavio opremu i ostale stvari potrebne za konja, pojavi se na Trgu svetog Franje, jašući naduven i uparađen kao seljak za vašar. Hiljadu puta su mu čestitali na dobroj kupovini, govoreći da nema sumnje da konj vredi sto pedeset dukata, kao što nema sumnje da jaje vredi jedan maravedi; a on, sve unaokolo kaskajući na konju, prikazivao je svoju tragedi-

¹ Lukije Elije Sejan je bio rimski velikaš, Tiberijev čovek od poverenja, veliki splotkaroš. O njemu su kružile nebrojene priče; zapisali su ih Tacit u *Analima*, Aulo Gelije u *Atičkim noćima*...

ju na pozornici spomenutog trga. I dok je on tako kružio i obigravao, naiđu dva čoveka otmenog držanja i još otmenije nošnje, i jedan kaže: – Boga mi, ovo je Gvozdena noga, moj konj, koga su mi pre neki dan ukrali u Antekeri! – Svi koji su bili s njim, a to su četvorica slugu, rekoše da je istina: da je to zaista Gvozdena noga, konj koga su mu ukrali. Moj gazda zanemeeo, vlasnik konja podneo tužbu, iznošeni su dokazi, i oni koje je imao vlasnik bili su tako dobri da je presuda doneta u njegovu korist, a gazdi konja oduzeli. Ljudi su shvatili kako su vešto lopovi smislili prevaru, kako su rukom i posredovanjem suda prodali ono što su bili ukrali, i maltene svi se radovali što je mome gazdi, kome je zinulo da proguta više nego što može da svari, na kraju sve izišlo na nos.

Njegova nesreća nije se završila na tome; iste večeri, kada je gradski namesnik ponovo krenuo u obilazak, zato što mu je stigla vest da se u četvrti San Hulijan smucaju lopovi, dok smo prelazili preko raskrsnice videli smo nekoga kako trči, i namesnik reče, držeći me za ogrlicu i pujdajući me: – Drž' lopova, Sokole! Sokole, sine, drž' lopova! – Već sam se bio umorio od zlodela moga gazde, i u nameri da bez pogovora učinim to što mi gospodin namesnik zapoveda, nasrnuo sam na sopstvenog gazdu, i oborio ga na zemlju pre nego što je uspeo da se odbrani; da ga nisu oteli od mene, osvetio bih se za više nego četvoricu; ali sklonili su me, što nam je obojici teško palo. Pomoćnici su hteli da me kazne, čak da me ubiju od batina, a to bi i uradili da im namesnik nije rekao: – Da ga niko nije dirnuo, pas je uradio ono što sam mu ja naredio.

U zlu volju više nije bilo sumnje te sam, ne opraštajući se ni od koga, kroz rupu u zidu pobe-
gao napolje, i pre svitanja stigao u Majrenu, mesto
četiri milje daleko od Sevilje. Moja dobra sreća hte-
la je da tamo naiđem na četvu vojnika koji su, kako
sam čuo, krenuli u Kartahenu da se ukrcaju. Tu su
bila i četvorica razbojnika, prijatelji moga gospoda-
ra, a dobošar je bio neki bivši stražarski pomoćnik,
velika šaljivdžija, kakvi su većinom dobošari. Svi su
me oni prepoznali, i obraćali mi se; raspitivali su se
za gazdu, kao da ja mogu da im dogovorim; ali naj-
veću ljubaznost prema meni pokazao je dobošar, i
zato sam rešio s njime da se zblížim, ako bude hteo,
i da ih pratim na putovanju, makar me ono odvelo
u Italiju ili Flandriju; jer čini mi se, a i tebi isto tako
mora izgledati, i ma koliko ljudi govorili: „Budala
ostaje budala bez obzira na pređeni put“, od puto-
vanja po raznim zemljama i razgovora s različitim
ljudima postane se pametniji.

SCIPION: To je savršena istina, a i sećam se da sam slu-
šao od nekog svog gazde, koji je bio vrlo pametan,
kako je čuveni Grk po imenu Odisej izišao na glas
kao mudar samo zato što je prošao mnoge zemlje
i razgovarao s mnogim ljudima iz različitih nara-
da, pa zato mislim da je pohvalno što si hteo da
ideš kuda te povedu.

BERGANSA: Desi se, dakle, da je dobošar, ne bi li imao
čime pokazivati svoje vragolije, počeo da me uči da
igram uz zvuke doboša, i druga majmunisanja, ko-
jima se drugi pas osim mene teško mogao naučiti,
kao što ćeš čuti kada ti ispričam.

Zbog sukoba nadležnosti, napredovalo se pola-
ko; nije bilo zapovednika da nas dovede u red; ka-

petan je bio mlad, ali veliki gospodin i dobar hrišćanin; zastavnik je tek nekoliko meseci ranije napustio prestonicu i dobru trpezu; narednik je bio prema-
zan svim mastima i umeo da potera četvu, i da je sprovede od zbornog mesta do mesta ukrcavanja. Četa puna grlatih razbojnika koji su umeli da doba-
cuju uvrede po mestima kroz koja smo prolazili, i da opanjkavaju koga stignu, pa i onoga ko to ne za-
služuje. Nesreća dobrog vladara leži u tome što ga podanici krive za krivicu njegovih podanika, zato što su jedni drugima dželiti, bez krivice gospodara; a gospodar, čak i ako hoće i trudi se, ne može da po-
pravi štetu, zato što sve ratne stvari sa sobom donose gorčinu, tegobu i neugodnost.

Na kraju, za manje od petnaest dana, zahvalju-
jući mojoj pameti i revnosti koju je uložio onaj koga sam izabrao za gazdu, umeo sam da skačem u čast francuskog kralja, i da ne skačem zbog zle krčmarice. Naučio me je da hodam na zadnjim nogama poput napuljskog konja, da idem u krug kao mazga oko vodeničnog točka, i druge stvari kojima bih, da nisam pazio da ih unapred ne poka-
žem, izazvao sumnju da đavo u psećem obličju sve to radi. Dao mi je ime „Pas sveznalica“, i još ne bi-
smo ni stigli do bivaka a on bi, udarajući u doboš, prošao kroz celo mesto uzvikujući da svako ko bude hteo da vidi čudesne miline i veštine Psa sveznalice treba da dođe u tu i tu kuću ili tu i tu bolnicu, gde se one prikazuju, po ceni od osam ili od četiri maravedija, već prema tome koliko je selo veliko ili malo. Uz njegova ulepšavanja, ne bi ostao niko u celom mestu ko ne bi došao da me vidi, i nije bilo nikoga ko ne bi izišao zadivljen i zadovoljan

što me je video. Gazda je likovao, odnosio dobru zaradu, i kraljevski izdržavao šestoricu drugova. Pohlepa i zavist kod razbojnika je probudila želju da me ukradu, pa su samo tražili priliku za tako nešto: taj posao zarađivanja za hleb lenčarenjem ima mnogo privrženika i ljubitelja; ali u Španiji ima toliko lutkara, toliko majstora koji prikazuju čudesne prizore, i prodavaca ukrasnih igala i veselih strofa, da sva njihova zarada, čak i kada sve rasprodaju, nije dovoljna da prežive jedan dan; i pored toga, ni jedni ni drugi cele godine ne izlaze iz krčmi i podruma; po tome sam dokučio da potoci njihovih pijanstava nalaze izvor s druge strane, a ne u poslovima kojima se bave. Sve su to probisveti, zaludni i izlišni ljudi; sunđeri za upijanje vina i vodenice za mlevenje hleba.

SCIPION: Nemoj više, Bergansa; nemojmo se vraćati u prošlost: produži dalje, jer noć prolazi, a ne bih voleo da po izlasku sunca ostanemo u senci ćutanja.

BERGANS: A ti umukni i slušaj.

Pošto je lako dodavati nove stvari na ono što je već smišljeno, kad je gazda video kako lepo umem da podražavam napuljskog ždrepcu, napravio mi kožni pokrivač i malo sedlo, stavio mi ga na leđa, pa odozgo malu lutku u obliku čoveka, s malim kopljem za alkarenje, i naučio me da trčim pravo na alku, koju bi postavio između dva štapa; u dane kada sam izvodio tu predstavu, razglašavao je da toga dana Pas sveznalica kopljem skida alke, uz druge neviđene veštine, koje sam posle iz svoje glave, što se ono kaže, smišljao i izvodio, da gazdu ne bih uterao u laž.

Putujući tako iz dana u dan stigli smo i u Montilju, varoš čuvenog i velikog hrišćanina Markiza de Prijega, gospodara kuće Agilar i Montilla. Gazdu su smestili, jer se sam za to pobrinuo, u bolnicu; odmah je počeo sa uobičajenim oglašavanjem, i pošto je dobri glas već požurio da pre nas donese vesti o veštinama i milinama Psa sveznalice, nije prošlo ni sat vremena, a dvorište se napunilo svetom. Gazda se obradovao kad je video koliko će bogata biti žetva, i tog dana preterao s lakrdijama. Predstava je počinjala mojim skokovima kroz kolut rešeta, koji je ličio na kofu: najpre bi me začarao uz uobičajena dozivanja, i kada bi spustio čarobni dunjin prutić koji je držao u ruci, to je bio znak da treba da skočim; a kad ga podigne, da treba da mirujem. Prvo čarobno dozivanje tog dana (koji sam najbolje u životu upamtio) bilo je: – Ajd', Sokole, prijatelju, skoči za onog pokvarenog starca koga znaš, onoga što boji bradu; akoli nećeš, skoči za raskoš i ukrase gospa Pimpinele od Plafagonije, drugarice one reduše Galicijke što nas je služila u Valdeastiljasu. Ne odgovara ti moj poziv, sine Sokole? Skoči onda za bakalaureata Groždicu, što se potpisuje kao licencijat, iako fakultet nije završio. E, baš si lenj! Zašto ne skačeš? Aaa, sad sam razumeo i shvatio tvoje marifetluke: ajd' skoči za božanski sok iz Eskivijasa,¹ jednako čuven kao i onaj iz Sjudad Realá, San Martina i Ribadavije.

I on spusti štapić, ja skočih, i jasno videh koliko je lukav i prepreden.

¹ U rodnom mestu Servantesove žene pravila su se bela vina.

Onda se okrenuo narodu i glasno rekao: – Nemojte misliti, vaše milosti, vrli senate, da je to što ovaj pas zna obična šala: naučio sam ga dvadeset četiri tačke, a i za najmanju od njih, doletela bi i ptica soko; hoću da kažem, i radi najmanje od njegovih veština vreda preći trideset milja. Ume da igra sarabandu i ćakonu bolje nego lično ona koja ih je izmislila;¹ popije čabar vina, a ni kap ne prolije; ume da otpeva sol-fa-mi-re jednako dobro kao neki crkvenjak; sve ove i mnoge druge stvari koje još imam da vam kažem, vaše milosti videće u danima koje će naša družina ovde provesti; za sada, nek naš mudrac skoči još jednom, pa da pređemo na glavnu stvar.

I time je kod gledalaca, kojima je rekao da su senat, izazvao iščekivanje, i podstakao u njima želju da nikako ne propuste da vide sve što ja umem.

Gazda se okrenuo prema meni i rekao: – Vрати se nazad, sine Sokole, i čilo i vešto raščini skokove koje si načinio; ali to moraš učiniti u čast čuvene vračare koja je, kako kažu, živela u ovom mestu.

Čim je to rekao, kada se oglasi bolničarka, stara, kako je izgledalo, više od šezdeset godina, rekavši: – Varalice, prevarante, podvaladžijo i kurvin sine, nema ovde nikakve vračare! Ako kažeš za Kamaću, ona je već platila za svoj greh, i sad je tamo gde se Bog poznaje; ako kažeš zbog mene, mućkaroše, niti jesam, niti sam u životu bila vračara; i ako me bije glas da jesam, pomoću lažnih svedoka, i sudija koje sude po svom nahođenju, a ne po zakonu, brzopleto i bez poznavanja stvari, ceo svet zna da ceo život provodim u kajanju, ne zbog vraćanja,

¹ Sudeći prema romansi koja se peva u primernoj noveli *Slavna sudopera*, sarabandu i ćakonu su izmislile nimfe.

pošto nisam ni vraćala, nego zbog mnogih drugih grehova, koje sam kao grešnica počinila. I zato, dobošare šaljidžijo, napolje iz bolnice: inače, tako mi ovoga krsta, izbaciću vas brže nego korakom.

I na to je počela tako da viče, i da sipa tolike i tako strašne psovke na račun moga gazde, da se on zbunio i prepao; na kraju, nikako nije dozvolila da se predstava nastavi. Gazdi nije teško pala sva ta galama, zato što je namakao pare, a za drugi dan i drugu bolnicu odložio sve što je nedostajalo. Ljudi su se razišli proklinjući staricu, nadevajući joj imena vračara i veštica, i ne samo matora, nego još i bradata. I pored svega, te noći ostali smo u bolnici; a kad me stara srela samog u dvorištu, kaže: – Ti li si, sine Montijele? Jesi li to možda ti, sine moj?

Podigao sam glavu i polako je pogledao; kad je ona to videla, prišla mi je sa suzama u očima i obisnula mi se oko vrata, i da sam je pustio, poljubila bi me i u njušku, ali mi je bilo gadno, pa je nisam pustio.

SCIPION: Dobro si uradio, jer nije slast, nego muka poljubiti staricu i pustiti da te ona ljubi.

BERGANSKA: Ovo što sad hoću a ti ispričam trebalo je da ti kažem na početku priče, i tako bismo zaobišli čuđenje koje je kod nas izazvalo to što vidimo da govorimo. Jer treba da znaš da mi je starica rekla: – Sine Montijele, pođi sa mnom da vidiš gde stanujem, i gledaj da se noćas tamo nasamo sastanemo, ja ću ti ostaviti otvorena vrata; da znaš da imam mnogo što-šta da ti ispričam o tvom životu, i za tvoje dobro.

Oborio sam glavu u znak da ću je poslušati, i ona je zato razumela da sam ja pas Montiel koga je

tražila, kako mi je posle rekla. Ostao sam zanemao i zbunjen, čekajući noć, da vidim kako će se završiti ta tajna, ili čudo, što mi se starica obratila; a pošto sam čuo da kažu da je vračara, od susreta s njom očekivao sam velike stvari. Na kraju je došao i trenutak da se vidim s njom u njenom stanu, koji je bio mračan, tesan i nizak, osvetljen samo slabom svetlošću iz glinenog kandila koje se tamo nalazilo; starica je u njemu raspirila plamen, sela na mali kovčeg, i primakavši me sebi, ne progovarajući ni reč, ponovo me zagrlila, a ja ponovo pazio da me ne poljubi. Prvo što mi je rekla bilo je:

– Uzdala sam se u nebo da ću te, pre nego što mi se oči sklope u poslednjem snu, ponovo videti, sine moj; i sad kad sam te videla, neka dođe smrt i odvede me iz ovog napornog života. Da znaš, sine, da je u ovoj varoši živela najslavnija činjarica koje je bilo na svetu, koju su zvali Kamaća de Montilja; bila je jedinstvena u svom poslu, tako da joj nikakve Erihte,¹ Kirke, Medeje, za koje sam čula da su ih povesti pune, nisu bile ravne. Ona je mogla da zaledi oblake kad poželi, i da njima prekrije Sunčevo lice, i kad joj se prohte, da razvedri najoblačnije nebo; mogla je za tili čas da dovede čoveka iz naj-

¹ Žan Palu u svojoj knjizi *Veštičarenje* piše da je Erihta najstarija činjarica u evropskoj književnosti. Opisao ju je Lukan u *Farsaliji*, gde Sekst Pompej dolazi da se sa njom posavetuje: njene stope prže seme bogate žetve i njen dah zagađuje vetrove koji nisu bili smrtonosni; ona odlazi na sahrane preminulih rođaka, leže uz njih, a jednoga tako poljubi da mu odvoji usta od glave, odgrize jezik, i sa svojih ledenih usana u sasušeno grlo spusti svetogrdnu tajnu poruku za senke u podzemnom svetu.

udaljenije zemlje, čudesno je krpila devojke kad malo zanemare brigu o tome da ostanu cele, skrivala udovice tako da mogu pošteno da budu nepoštene, razvenčavala venčane, udavala kako je koju htela. U decembru je imala sveže ruže u vrtu, i u januaru žnjela žito. Da joj nikne potočarka u le-jama, bilo je najmanje što je umela da uradi,¹ i da prikazuje u ogledalu, ili u noktu deteta, žive ili mrtve koje joj traže. Bio ju je glas da ljude pretvara u životinje, i da se šest godina služila đakonom u magarećem obličju, zaista i stvarno, što ja nikad nisam uspela da naučim kako se radi, jer to što se priča za stare čarobnice da su ljude pretvarale u životinje, kako kažu oni koji o tome najviše znaju, nije ništa drugo nego to da su velikom lepotom i umiljavanjem privlačile muškarce da ih vole, time ih vezivale za sebe, i služile se njima u čemu pože-

¹ Potočarka, kod nas još zvana i krstovnik, i ugaz, divlja je, lekovita biljka, za koju je zabeleženo da su u Evropi počeli da je uzgajaju oko 1650. godine u Nemačkoj. Španski naziv *berro* poreklom je od germanske reči za kleku. Raste u hladnim potocima, raste ispod vode, pluta, ili se širi preko blatnjavih površina. Brali su je već stari Grci i Rimljani, i koristi se u narodnoj medicini. Kao lekovita biljka, koristila se da smiruje nerve, podiže ljubavnu želju, ubrzava metabolizam, čisti jetru, pluća i želudac. Ipak, do XVI veka nije gajena, nego skupljana u prirodi. Da bi se odgajala, potrebno je iskopati plitke jarke, pola metra duboke, dva do tri metra dugačke, i puniti ih sporo tekućom vodom, a u zimu zakloniti jarkove od vetrova. U XVII i XVIII veku razvijeno je i usavršeno gajenje potočarke u Nemačkoj; u XIX veku, raširilo se i u Francuskoj. U stručnoj literaturi, počeci uzgajanja potočarke u Španiji nisu zabeleženi, ali ovaj Servantsov spomen svakako govori upravo o tome.

le, tako da su bili kao životinje. Ali u tebi mi, sine, iskustvo pokazuje suprotno: znam da si razumno biće, a vidim te u obličju psa, ali to je možda ono što se radi pomoću nauke koju zovu činjarija, pomoću koje se jedna stvar prikaže kao neka sasvim druga. Kako bilo da bilo, žao mi je što ni ja ni tvoja majka, koje smo bile učenice dobre Kamaće, nikad nismo naučile onoliko koliko je ona znala; i to ne zbog nedostatka pameti, ili veštine, ili hrabrosti, jer smo ih pre imale višak nego manjak, nego zbog viška njene zlobe, jer nikad nije htela da nas nauči najvećim stvarima, nego ih je čuvala za sebe.

Tvoja majka se, sine, zvala Montijela, i po slavi je bila odmah iza Kamaće; ja se zovem Kanjisa-res i, ako nisam učena poput njih dve, ipak sam jednako dobronamerna koliko i svaka od njih. Istina, tvoja majka je toliko volela da igra i da se hvata u kolo, da se zatvara u krug sa hiljadu đavola, da je u tome ni sama Kamaća nije nadmašila. Uvek sam bila malo bojažljiva; meni je i pola legije kad prizovem, bilo dosta, ali za obe mogu mirno da kažem da u pravljenju masti kojima se mi veštice mažemo, nijedna od njih nije bila bolja od mene, niti će me nadmašiti ma koja od ovih što danas nastavljaju i čuvaju naša pravila. Jer, da znaš, sine, kad sam videla i kad vidim da mi se život, koji leti na lakim krilima vremena, primiće kraju, poželela sam da se odreknem poroka vraćanja, kojim sam se bavila od pre mnogo godina, i ostala sam veštica samo po radoznalosti, što je porok koji je strašno teško napustiti. I tvoja majka je isto uradila: odustala je od mnogih poroka, mnoga dobra dela učinila je u životu, ali je na kraju umrla kao veštica; i

nije umrla ni od kakve bolesti, nego od bola kad je čula kako je Kamaća, njena učiteljica, iz zavisti što vidi da joj ova postaje ravna i da zna koliko i ona (ili zbog neke ljubomorne zađevice, nikad nisam uspela da saznam), kad je tvoja majka bila u drugom stanju, i kad je došlo vreme porođaju, babica joj je bila Kamaća, u svoje ruke primila to što je tvoja majka rodila, i pokazala joj da je rodila dva šteneta; a ova, čim ih vide, reče: „To je neka zloba, to je neka podvala!“ „Ali, sestro Montijela, prijateljica sam ti; ja ću da ćutim o ovom porođaju, a ti pazi da budeš zdrava, i vodi računa da ovu nesreću sahrani isti takav muk; nemoj ništa da se sekiraš zbog ovoga što se desilo, jer dobro znaš da mi je poznato da osim Rodriguesa, tvog prijatelja amalina, odavno nisi ni sa kim bila; to znači da rođenje ove štenadi dolazi s druge strane, i da u njemu ima neka tajna. Tvoja majka i ja, jer sam ja svemu tome prisustvovala, ostale smo zaprepašćene ovim neobičnim događajem. Kamaća je otišla i odnela štenad; ostala sam s tvojom majkom da joj pomažem, a ona nije mogla da poveruje šta se desilo.

Kamaći je došao kraj, i kada je kucnuo poslednji čas njenog života, pozvala je tvoju majku i rekla joj da je ona pretvorila njene sinove u pse zbog toga što je bila ljuta na nju; ali neka ne tuguje, jer će se oni vratiti svome biću kada se najmanje budu nadali; ali da to ne može biti pre nego što sopstvenim očima budu videli sledeće:

Vratiće se u istinsko obličje
Kad vide da velikom brzinom
Gorde ruši s njihovih visina,
I jadnike diže iz njihove bede

Ruka moćna da sve to izvede.

To je Kamaća kazala tvojoj majci na samrti, kao što rekoh. Tvoja majka to je stavila napismeno sebi u glavu, i ja sebi urezala u pamet, za slučaj da dođe vreme da sve ovo mogu da ispričam nekome od vas; da vas prepoznam, svakog psa tvoje boje koga vidim zovnem po imenu tvoje majke, ne zato što mislim da će psi prepoznati ime, nego da vidim hoće li se odazvati kad ih neko pozove na način toliko različiti od onog na koji se psi obično zovu. I evo, večeras, kad sam videla šta sve radiš, i da te zovu Pas sveznalica, i još si podigao glavu da me pogledaš kad sam te pozvala u dvorištu, uverila sam se da si ti Montijelin sin, kome s ogromnim zadovoljstvom predajem vesti o tome šta se s tobom desilo i o načinu kako ćeš se vratiti u prvobitno obličje; i volela bih ja da taj način bude lak kao što Apulej opisuje u *Zlatnom magarcu*, a sastoji se samo u tome da se pojede ruža. Ali tvoj se oslanja na tuđe postupke, a ne na tvoj rad. I zato, sine, treba da se u srcu preporučiš Bogu, pa se nadaj da će ova, neću da kažem proročanstva, nego pogađanja, brzo i srećno da se ostvare; jer, pošto je dobra Kamaća tako rekla, nema sumnje da će se desiti, i ti ćeš se sa svojim bratom, ako je živ, videti onako kako priželjkujete.

Meni je samo žao što mi je kraj blizu i neću imati vremena da to vidim. Često sam htela da pitam svoga jarca kakav će kraj imati vaši doživljaji, ali nisam se usudila, zato što na naša pitanja nikad ne odgovara pravo, nego uvijenim rečima sa mnogo smislova. Zato našeg gazdu i gospodara ništa ne treba pitati, pošto u jednu istinu uplete hiljadu

laži; i koliko sam uspela da shvatim iz njegovih odgovora, ne zna on ništa pouzdano o budućnosti, nego samo nagađa. I pored toga, toliko je zavarao sve nas koje smo veštice da, makar nas hiljadu puta prevario, opet ne možemo da ga ostavimo. Odlazimo da ga vidimo daleko odavde, na široko polje, gde se okupi mnoštvo sveta, veštaca i veštica, i tamo nam daju bljutava jela, i dešavaju se druge stvari koje se po istini i po Bogu i duši ne usuđujem da ispričam, tako su prljave i gadne, a neću da vređam tvoje čedne uši. Neki misle da mi na te zborove idemo samo u mašti, u kojoj nam đavo prikazuje slike stvari za koje posle pričamo da su nam se desile. Drugi kažu, nije tako, nego zaista idemo i telom i dušom; a meni se čini da su oba mišljenja istinita, da ne znamo kad idemo na jedan, a kad na drugi način, i sve što nam se dešava u mašti osećamo toliko snažno da ne možemo da razlikujemo kada idemo stvarno i istinski. Gospoda inkvizitori pravili su neke oglede s nekima od nas koje su držali u zatvoru, i mislim da su zaključili da je istina to što kažem.

Volela bih ja, sine, da se okanem toga greha, i povodom toga sam mnogo preduzela: postala sam bolničarka; lečim siromahe, neki umru, pa njihova smrt meni daje život, onim što mi zaveštaju, ili što im se nađe ušiveno u porube, jer dobro pazim da im pretresem svaku haljinu, da se ne umoljča. Molim se malo, i to javno, ogovaram mnogo, i to krišom. Bolje prolazim kao licemerka nego kao priznata grešnica: privid mojih sadašnjih dobročinstava briše moja pređašnja nedela iz pamćenja onih koji me znaju. Zapravo, oni koji se pretvaraju da su bogo-

moljci nikom ne čine zlo izuzev samima sebi. Vidi, sine Montijeje, ovo ti je moj savet: da budeš dobar u svemu, koliko možeš; ako moraš da budeš zao, trudi se da ne izgledaš tako, koliko god možeš. Veštica sam, priznajem ti; majka ti je bila veštica i vračara, ni to ne poričem; ali prividna dobrota obe ma nam je donela ugled među svetom. Tri dana pre nego što je umrla, zajedno smo bile u dolini ispod Perinejskih planina u velikom obilasku, pa je i pored svega umrla sasvim spokojno i mirno, i da joj se nekih četvrt sata pre nego što je ispustila dušu na licu nisu pojavili grčevi, izgledalo bi da na odru leži kao na bračnoj postelji posutoj cvećem. Srce joj je prepuklo zbog njena dva sina, i nikad nije htela, ni na samrti, da oprostí Kamaći: toliko je bila nepokolebljiva i čvrsta u svojim stvarima. Zatvorila sam joj oči i ispratila je do groba; tamo sam je ostavila da je ne vidim više nikad, mada ne gubim nadu da ću je ipak sresti pre nego što umrem, jer se po varoši priča da su je neki viđali kako luta po grobljima i raskršćima, u raznim obličjima, pa ću je možda jednom i ja sresti, i baš ću je pitati hoće li da učinim za nju nešto od čega bi joj bilo lakše na savesti.

Svaka od tih stvari koje mi je starica govorila u pohvalu one za koju je rekla da mi je majka ubadala me je pravo u srce, tako da mi je došlo da skočim na nju i zubima je raskomadam; i ako to nisam uradio, bilo je samo zato da je smrt ne bi zatekla u tako zao čas. Na kraju mi je rekla kako se te noći sprema da se namaže mašću i ode na zbor, kao i obično, i da tamo namerava da čuje od gazde šta će biti sa mnom. Htedoh da je priupitam, o kakvim to ma-

stima priča, a ona kao da je pročitala moju želju, jer je na moju nameru odgovorila rečima:

– Mast kojom se mi veštice mažemo pravi se od raznih izuzetno hladnih trava, i nije, kao što narod priča, od krvi dece koju davimo. Tu bi mogao da me pitaš i kakvo zadovoljstvo ili korist ima đavo od toga što nas tera da ubijamo malu decu, kad već zna da će posle krštenja, kao nevina i bezgrešna, otići na nebo, a njemu sleduje posebna kazna za svaku hrišćansku dušu koja mu umakne; na to ne bih umela da ti odgovorim ništa drugo osim onoga što kaže poslovice: „Taj će sebi oba oka iskopati, samo da njegov neprijatelj izgubi jedno“; i poradi čemera u kojem ostavlja roditelje kad im pobije decu, što je najveći jad koji se može zamisliti. A najvažnije mu je da nas tera da na svakom koraku činimo taj surovi i izopačeni greh; Bog sve to dozvoljava zbog naših grehova, jer iz iskustva znam da bez njegove dozvole đavo ne može ni mrava da zgazi; a to je takva istina, da mi je, kad sam ga jednom zamolila da uništi vinograd nekog mog neprijatelja, odgovorio da ne može ni u jedan list da dirne, zato što Bog neće; eto, po tome možeš da znaš, kad postaneš čovek, da svaka nesreća koja zadesi ljude, kraljevstva, gradove i narode: iznenadne smrti, brodolomi, propasti, ukratko, sva zla koja se zovu šteta, dolaze od ruke Svevišnjeg i njegove volje koja to dozvoljava; a štete i zla koja zovu od greha, mi sami sebi nanosimo i uzrokuje. Bog je bezgrešan, i otuda proizlazi da smo mi tvorci greha, i da ga tvorimo namerom, rečju i delom; i sve to uz Božiju dozvolu, zbog naših greha, kao što rekoh.

Sad ćeš ti, sine, da kažeš, ako me slučajno razumeš, ko je pa mene proglasio za teološkinju, i još ćeš možda u sebi reći: „Đavo da nosi staru kurvu! Što ne prestane da bude veštica, kad već toliko zna, što se ne okrene Bogu, kad već zna da je on spremniji da prašta grehe nego da ih dozvoljava?“ Na to ti odgovaram, kao da me sad pitaš, kome je porok navika, postane i njegova priroda; i veštičji porok pretvara se u krv i meso, i sred žara, koji je veliki, nosi hladnoću koja se tako uvlači u dušu da hladi i sprečava svaku veru, i odatle se rađa zaborav na sebe, i žena se više i ne seti straha kojim joj preti Bog, ni slave koju joj nudi; i odista, pošto je to greh puti i slasti, on mora da umrtvi sva čula, da ih omami i zanese, ne dajući im da rade svoj posao kako treba; i tako duša ostane neupotrebljiva, slaba i malaksala, ne može da se uznesu čak ni toliko da ima jednu dobru misao; i pošto tako ostaje utonula u duboke ponore svoje bede, neće da uhvati ruku koju joj Bog iz čiste samilosti pruža da ustane. I ja imam takvu dušu kakvu sam ti sad opisala: sve vidim i sve razumem, ali je uživanje bacilo svoje okove na moju volju, i zato sam uvek bila i uvek ću biti zla.

Ali da ostavimo to, i da se vratimo mastima; kao što rekoh, to su tako hladne masti da nas lišavaju svih čula kad se njima premažemo, i onda gole ležimo na patosu, i kažu da u mašti prolazimo kroz sve ono što se nama čini da se stvarno dešava. Drugi put, čim se namažemo, kako se nama predstavlja, menjamo obličje, i pretvorene u kokoške, sove ili vrane, odlazimo tamo gde nas gospodar čeka, i tamo se vraćamo u svoje prvobitno obličje i uživamo u slastima o kojima ti neću pričati, zato što su takve da

se i pamćenje stidi da ih se priseti, i zato jezik izbegava da o njima priča; a ja sam i pored svega toga veštica, i pod ogrtačem licemerja skrivam sve svoje brojne grehe. Istina, ako ima onih koji me cene i poštuju kao dobru, ima i ništa manje onih koji me, na dva prsta od uha, zovu svakojakim imenima, koja im je u glavu utisnuo bes plahovitog sudije koji je nekada davno imao posla sa mnom i s tvojom majkom, i tako je svoju srdžbu predao u ruke dželata, a ovaj, pošto nije bio potkupljen, reši da se punom snagom i žestinom obračuna s našim grbačama. Ali to je prošlo, kao što sve prolazi; sećanje čili, život se ne vraća, jezici se umaraju, novi događaji bacaju stare u zaborav. Bolničarka sam, od sveg srca se bavim svojim poslom, lepe trenutke mi pružaju moje masti, nisam toliko stara da ne mogu da poživim još koju godinu, pošto mi je sedamdeset pet; i pošto ne mogu da postim, zbog godina, ni da se molim, zbog nesvestica, ni da idem na hodočašća, zato što su mi noge slabe, ni da dajem milostinju, zato što sam sirota, ni da mislim dobro, zato što volim da ogovaram, a da bi se ogovaralo, prvo se mora smisliti nešto ružno, i zato moje misli uvek moraju biti ružne, i sa svim tim, znam da je Bog dobar i milostiv, a On zna šta će sa mnom biti, i dosta; nek ova priča ostane na tome, jer me je stvarno rastužila. Dođi, sine, da vidiš kao se mažem mastima, a svaka boljka uz lebac je lakša, i kad je dan lep, u kuću ga pusti, i dokle god se čovek smeje, dotle ne plače; hoću da kažem, iako su uživanja koja nam đavo pruža prividna i lažna, ipak nama izgledaju kao uživanja, i slast je mnogo veća dok je zamišljamo nego dok u njoj uživamo,

mada sa istinskim uživanjima stvar mora stajati obrnuto.

Ustade ona, kad je završila tu dugačku besedu, uze kandilo, pa ode u drugi, tesan sobičak; ja za njom, dok mi se u glavi rojilo hiljadu različitih misli, začuđen onime što sam čuo i onime što sam očekivao da vidim. Kanjisares okači kandilo na zid i brzo skinu čak i košulju; onda iz nekog budžaka izvuče stakleni lonac, zavuče u njega ruku, i mrm-ljajući kroza zube, namaza se od pete do glave, na kojoj nije imala kapu. Pre nego što se namazala do kraja rekla mi je, bilo da njeno telo ostane u toj sobi obeznanjeno, bilo da iščezne odatle, ja ne treba da se plašim, i da ostanem tu da čekam do jutra, jer ću tako saznati vesti o tome šta ću još sve doživeti dok ne postanem čovek. Spuštanjem glave rekao sam joj da ću tako uraditi, i onda se ona namazala do kraja i pručila se po patosu kao mrtva. Primakao sam njušku njenim ustima, i video da ne diše, ni malo ni mnogo.

Da ti priznam istinu, prijatelju Scipione: mnogo sam se uplašio kad sam video da sam ostao zatvoren u tesnom sobičku sa onom prilikom pred sobom, koju ću ti opisati najbolje što umem.

Dugačka je bila više od sedam stopa; cela joj anatomija same kosti, i preko njih crna, dlakava, gruba koža; trbuh, koji joj je visio kao vreća, pokrio joj stidne delove, i još pretekao, i spustio se do pola butina; sise, kao dva suva i zbrčkana kravlja vimena; usne pomodrele, zubi krnjavi, nos povijen i mesnat, oči izbuljene, glava raščupana, obrazi upali, grlo stegnuto i prsa ugnuta; rečju, sva je bila suva i đavolska. Kako sam počeo da je zagledam

polako, brzo me je sveg strah obuzeo, dok sam gledao strašan prizor njenog tela i još strašnije stanje njene duše. Došlo mi da je ujedem, da vidim hoće li doći sebi, ali nisam imao gde, toliko me je gađenje odvrćalo; i pored svega, dohvatio sam je za petu i izvukao napolje u dvorište; ali ni to je nije prizvalo svesti. Kad sam ugledao nebo i video širinu oko sebe, prošao me je strah; ili se barem smirio toliko da sam ipak rešio da sačekam i vidim kako će se okončati odlasci i dolasci zle žene, i šta će mi ispričati o događajima koji me očekuju. Za to vreme sam se pitao: ko li napravi od zle starice tako pametnu i tako zlu ženu? Otkud ona zna šta je zlo od štete, a šta zlo od krivice? Kako to da toliko govori o Bogu i razume ga, a sve što radi dolazi od đavola? Kako može onako grdno da greši, a da se ne pravda neznanjem?

U tim razmišljanjima prošla je noć i svanuo dan, koji nas je oboje zatekao nasred dvorišta: nju koja se još nije bila vratila sebi, i mene kraj nje, sedeći na zadnjim nogama, pažljivo zagledan u njeno grozno i rogotatno lice. Ljudi su počeli da dolaze u bolnicu, i kad bi videli onaj prizor, rekli bi: Umrla blažena Kanjisares; gledajte kako se izobličila i usukala od pokore; drugi, obzirniji, opipavali su joj bilo, pa kad videše da se još može napipati, i da nije mrtva, pomisliše da je u zanosu i van sebe, od svoje čiste dobrote. Bilo je i onih koji su govorili: Nema sumnje da je ova matora kurva veštica, i zacelo se mastima premazala; sveci nikad ne padaju u zanos tako nepristojno, a nju za sada, među nama koji je znamo, više bije glas da je veštica nego svetica. Bilo je radoznalaca koji su prilazili da

joj zabadaju igle u meso, od vrha prstiju pa sve do glave: ni to spavalicu nije probudilo, niti je dolazila sebi sve do sedam ujutro; a kad je osetila da je sva izbodena iglama, i izgrizena po petama, i odrana od vučenja iz stana, i izložena pogledima nebrojenih očiju, poverovala je, i to s pravom, da sam ja kriv za njenu sramotu; zato je nasrnula na mene, obema rukama dohvatila me za gušu, i htela da me udavi, govoreći: – O, podlače, nezahvalniče, neznalico i zlobniče! I to mi je plata koju sam zaslužila dobrim delima koja sam tvojoj majci činila i koja sam tebi nameravala da učinim?

Vidim, preti mi opasnost da izgubim život u kandžama razbesnele spodobe, pa se otrgnem i dohvatim je za trbušinu, zamahnem njome i kretnem da je vučem po dvorištu; zaurkala je da je oslobode iz čeljusti zlog duha.

Na te reči zle babe, većina pomisli da sam ja začelo đavo koji je uzeo na zub dobre hrišćane, pa su jedni pritrčali da me škrepe svetom vodicom, drugi se nisu usuđivali da priđu da me sklone, treći vikali da treba da me obajaju da odem; baba je groktala, ja stiskao zubma, širio se metež, a moj gazda, koji je stigao na svu tu graju, s očajanjem je slušao kako pričaju da sam ja đavo. Neki kojima nije bilo do isterivanja đavola pritrčaše s tri-četiri šibe, pa opletoše po mojoj grbači; šala me je zasvrbelo, pustih babu, i u tri skoka nađoh se na ulici, u još nekoliko iziđoh iz varoši, dok me je ganjalo mnoštvo dečurlije koja se na sav glas dernjala: – Sklanjajte se ljudi, Pas sveznalica je besan! – Drugi su govorili: – Nije besan, to je đavo u psećem obličju!

Tako su me na sva zvona ispratili iz varoši, za mnom su trčali mnogi koji su bili uvereni da sam đavo, i zbog stvari koje su me videli da radim, i zbog reči koje je starica izgovorila kad se probudila iz svog kletog sna.

Toliko sam žurio da pobegnem i da im se sklonim sa očiju, da su pomislili da sam iščezao kao đavo: za šest časova prešao sam dvanaest milja, i stigao do ciganske čerge koja se nalazila na poljani pred Granadom. Tu sam se malo okrepio, pošto su me neki Cigani prepoznali kao Psa sveznalicu, i sa ne malim zadovoljstvom me primili i sakrili u nekoj pećini, da me ne nađe onaj ko bi me tražio; to u nameri, kako sam potom shvatio, da zarade na meni kao što je zarađivao moj gazda dobošar. Dvadeset dana proveo sam s njima, i za to vreme upoznavao i zapisivao njihov život i običaje, koji su tako zanimljivi da ti ih moram ispričati.

SCIPION: Pre nego što, Bergansa, nastaviš dalje, treba da razmotrimo to što ti je veštica rekla, i da proverimo može li biti istina ta velika laž u koju ti veruješ. Vidi, Bergansa, bila bi ogromna besmislica verovati da je Kamaća mogla pretvarati ljude u životinje i da joj je crkvenjak služio kao ždrebac onoliko godina koliko kažu. Sve te i slične stvari samo su mađije, laži ili opsene đavolove; i ako se nama sad čini da imamo nekakvu pamet ili razum, pošto razgovaramo iako smo zapravo psi, ili u psećem obličju, već smo rekli da je takav slučaj čudo neviđeno, i makar ga rukama opipali, ne treba u njega da verujemo sve dok nam nastavak događaja ne pokaže šta treba da verujemo. Da ti pokažem jasnije? Pogledaj koliko jalovih stvari i gluposti po Kamaći treba da

se desi da bismo se vratili u pređašnje obličje; to što tebi izgleda kao proročanstvo, zapravo su samo poslovice i bapske priče, kao ona o konju bez glave i o čarobnom štapiću, uz koje se kraj vatre zabavljaju u dugim zimskim noćima; jer da je nešto drugo, to bi se već ispunilo, osim ako njene reči ne treba uzeti u onom smislu za koji sam čuo da ga zovu alegorijski, a to je kad reči ne znače ono što kažu, nego nešto drugo što je, iako različito, ipak slično; i zato, kad se kaže:

Vratiće se u istinsko obličje
Kad vide da velikom brzinom
Gorde ruši s njihovih visina,
I jadnike diže iz njihove bede
Ruka moćna da sve to izvede.

Ako se uzme u smislu koji sam rekao, čini mi se da znači da ćemo naše obličje dobiti onda kad vidimo da su ljudi koji su juče stajali na vrhu točka sreće, danas izgaženi i smlavljeni pod nogama nesreće, prezreni od onih koji su ih najviše cenili. Isto tako, kad vidimo da su se oni koji ni do pre dva sata na ovom svetu nisu imali drugu ulogu nego da uvećavaju broj ljudi, sad toliko uzdigli na dobroj sreći da nam se gube iz vida; i ako su pre bili nevidljivi koliko su bili sitni i skupljeni, sad ne možemo da ih sagledamo koliko su veliki i uzvišeni. I kada bi se u tome sastojao uslov da se vratimo u svoj pređašnji oblik, pa, takve smo stvari već videli i viđamo ih na svakom koraku; po tome sam dokonao da Kamačine stihove možda ne treba razumeti u alegorijskom, nego u doslovnom smislu; pa ni u tom doslovnom smislu nema leka za nas, zato što smo često viđali i

to što oni kažu, a ostali smo isti ovakvi psi kao što nas vidiš; što znači da je Kamaća bila lažna vračara, i Kanjisares da je bila varalica, i Montijela glupača, zlobnica i budala, da izvineš na izrazu, ako nam je slučajno obojici majka, ili možda tvoja, jer ja je za majku ne želim. Rekoh, dakle, da je pravi smisao obično kuglanje, gde se brzo i vešto obaraju oni koji stoje na nogama, i oni koji su pali, ponovo se dižu, a sve to radi ruka onoga kome se može. Da vidimo onda da li smo u životu gledali kako se ljudi kuglaju, i da li smo se zbog toga vratili u ljudsko obličje, ako smo uopšte ljudi.

BERGANSKA: Velim da si u pravu, brate Scipione, i da si pametniji nego što sam mislio; a o tome što si rekao ja mislim i verujem da je sve kroz šta smo do sada prošli i kroz šta prolazimo samo san, a da smo mi psi; ali to nije razlog da prestanemo da uživamo u daru govora koji imamo i u tako velikom preimućstvu da imamo ljudski razum koliko god budemo mogli; i zato, neka ti ne bude naporno da me slušaš kako ti pričam šta mi se desilo sa Ciganima koji su me sakrili u pećini.

SCIPION: Drage volje te slušam, a time te obavezujem da i ti mene slušaš kada ti budem pričao, ako nebu bude po volji, događaje iz svoga života.

BERGANSKA: Doživljaj koji sam imao sa Ciganima bio je u tome što sam sve vreme posmatrao njihova brojna lukavstva, marifetluke i petljancije, i lopovluke kojima se bave, i Cigani i Ciganke, skoro od trenutka kad iziđu iz pelena i prohodaju. Vidiš li koliko ih je mnoštvo rasuto po Španiji? Svi se oni međusobno poznaju, i znaju jedni za druge, pa prenose i prebacuju lopovluke od ovih onima, i od onih ovima. Za-

vetuju se na odanost, veću nego svome kralju, nekome koga zovu Grof, a njega, i sve koji od njega potiču, znaju po imenu Maldonado; a to nije zato što potiču od ove plemenite porodice, nego zato što se neki sluga izvesnog plemića toga imena zaljubio u neku Ciganku, a ona nije htela da mu odgovori na ljubav ako i on ne postane Ciganin i uzme je za ženu.¹ Sluga je tako i učinio, i toliko se dopao ostalim Ciganima da su ga uzdigli kao gospodara i zakleli mu se na odanost; u znak vazalstva, daju mu deo plena od svake iole značajne krađe.

Kao razbibrigom u dokolici, bave se izradom stvari od gvožđa, i kuju oruđe koje će im olakšati krađu; zato ćeš ih uvek videti kako ulicama nose i prodaju klešta, burgije, čekiće; a Ciganke, tronošce i žarače. I svaka od njih je babica, i njihova je prednost u odnosu na naše u tome što bez muke i bez ikakvih pomagala izvlače čeljad na svetlo dana, i kupaju decu u hladnoj vodi čim se rode; tako se od rođenja do smrti čeliče, i uče se da trpe mraz i nepogode; i zato ih sve vidiš onako neumorne, okretne, lakonoge i razigrane. Uvek se žene među sobom, da se glas o lošim navikama koje imaju ne pronese među drugima; one brinu o ugledu svojih muževa, i retko će koja mužu naneti sramotu s nekim ko nije njihovog roda. Kada prosjače, radije izmišljaju i zevzeče se, nego što bogorade; a pod izgovorom da niko nema poverenja u njih, ne idu da služe i draže im je da lenčare. I ne znam da li sam ikada video, ako se dobro sećam, ijednu Ciganku

¹ Kao što Servantes pripoveda u primernoj noveli *Ciganci*...

da se pred oltarom pričestila, iako sam često zalazio u crkve.

Ne misle ni na šta drugo nego kako će nekoga da prevare i gde će nešto da ukradu; razmenjuju među sobom iskustva u krađama i kako su ih sproveli u delo; neki Ciganin jednoga dana preda mnogom i pred drugima pričao je o tome kako je prevario i opljačkao seljaka, tako što je Ciganin imao kusog magarca, pa mu je na onaj bezdlaki patrljak privezao drugi, kuštravi rep, koji je izgledao kao da je njegov rođeni. Izveo ga na pijacu, seljak ga kupio za deset dukata, i kad mu ga je prodao i uzeo novac, ponudi mu da mu proda još jednog magarca, brata ovoga prvog, jednako dobrog kao taj što ga je uzeo, i to po boljoj ceni. Seljak mu odgovori, neka ide po njega i dovede ga, i on će ga kupiti, a dok se ne vrati, svoga će odvesti u gostionicu. Otide seljak, Ciganin za njim, i kako bilo da bilo, Ciganin se snađe da ukrade seljaku magarca kojeg mu je prodao, odmah uzme pa mu skine lažni rep i ostavi ga sa onim ćosavim. Promeni mu samar i povodac, pa drsko potraži seljaka da mu ga ponudi, nađe ga pre nego što je ovaj primetio da mu je prvi magarac nestao, i ovaj očas posla kupi još jednog. Pođu u gostionicu da mu plati, i tu seljak vidi, jedna životinja nedostaje; mada je i sam bio glup kao magarac, ipak je posumnjao da mu ga je Ciganin ukrao, i ne htede da plati. Ciganin ode po svedoke, i dovede ljude koji su naplatili pijačninu za prvog magarca, ovi se zakleše da je Ciganin seljaku prodao magarca s dugačkim repom, sasvim drugačijeg od ovog drugog kojeg mu sad nudi. Svemu tome prisustvovao je i stražar, koji je stao na stranu Ciganina s takvim ubedeњem da je seljak morao i

drugi put da plati za magarca. Pričali su i o mnogim drugim prevarama, i uvek su, ili maltene uvek, u pitanju bile životinje, u čemu su oni pravi majstori, i čime se najviše bave. Ukratko, sve su to nevaljalci, i mada su ih mnoge i umne sudije kažnjavale, nisu uspeali da ih nateraju da se poprave.

Posle dvadeset dana, hteli su da me vode u Mursiju; prošao sam kroz Granadu, gde se već nalazio kapetan čiji je dobošar bio moj gazda. Kad su Cigani to čuli, zatvorili su me u jednu prostoriju u konačištu u kojem su boravili; čuo sam šta je tome razlog, nije mi se dopalo kojim su putem krenuli, pa sam rešio da pobegnem, što sam i uradio; na izlasku iz Granade, naiđem na baštu nekog Moriska, ili Mavarona, koji me primi drage volje, i još draže ja kod njega ostadoh, jer mi se učinilo da hoće samo da mu čuvam baštu: za taj posao po meni je potrebno manje truda nego za čuvanje stada. I pošto nije moglo biti nikakvog natezanja oko toga kolika će mi biti plata, Mavaron je lako našao slugu kome će zapovedati, kao i ja gospodara koga ću slušati. Proveo sam s njim više od mesec dana, ne zato što bi mi se takav život dopadao, nego zato da bih saznao kakvim životom živi moj gazda, pa tako i svi Mavaroni koliko ih ima u Španiji.

Eee, šta bih ti sve mogao ispričati, prijatelju Scipione, o tom mavaronskom šljamu, samo da me ne brine to što ni za dve nedelje ne bih došao do kraja! I kad bih još zalazio u pojedinosti, ne bih završio ni za dva meseca; ali ipak moram nešto da

¹ Iz ove rečenice kao da je izišla cela jedna linija zapleta romana Jana Potockog *Rukopis nađen u Saragosi*. A ova priča vodi nas u selo Ornačos, u Estremaduri, upravo u onim kraje-

kažem; i zato slušaj, u glavnim crtama, šta sam naróčito video i zapamtio o tim dobrim ljudima.

Jedino čudom bi se među svima njima mogao naći jedan koji pravo veruje u hrišćanski sveti zakon; na pameti im je samo kako će kovati novac i čuvati ga za sebe;¹ da bi se domogli para, samo rade i ništa ne jedu; kad se neko do njih dokopa reala, osim ako je bakrenjak, odmah ga osudi na doživotni zatvor i večiti mrak; i pošto tako stalno zarađuju i nikad ne troše, uspevaju da nagomilaju najveću količinu novca koje ima u Španiji. Oni su za taj novac i kasa, i moljac, i svraka, i krtica; sve kod sebe trpaju, sve sakrivaju, i sve gutaju. Treba samo pomisliti koliko ih je mnogo, i da svakodnevno zarađuju i kriju, malo ili mnogo, i da jektika čoveku do-

vima u kojima se roman Potockog odvija, poznatom po odmetnutim hajducima i strašnim i čudnovatim pričama, mesto gde Don Kihote luduje za Dulsinejom... u Sjeri Moreni, između dve doline, jedna nazvana Mavarska dolina, druga nazvana Hrišćanska dolina. Naziv mesta, Ornaços, poreklom je od latinske reči *forus* (peć) i upućuje na peći u kojima se topilo srebro koje je vađeno u okolnim rudnicima. Deo stanovništva proteran je 1609–1610, dekretom Filipa III. U Ornaçosu su pretežno živeli mislimani, pod zaštitom Reda svetog Jakova, sve do proterivanja u XV i XVI veku, kada su prihvatili preobraćanje u hrišćanstvo u zamenu za pravo da ostanu. Posle dekreta Filipa III, ostala je još jedva trećina stanovništva, pod zaštitom Reda svetog Jakova. Varoš je počela ubrzano da propada, i postala stecište razbojnika i krijumčara.

¹ Mehanizmi državne propagande zapravo se ne menjaju ni mnogo ni brzo. Naprotiv, opstaju vekovima, uvek kadri da nas uvere da je nešto što nam se neprestano ponavlja, samim tim što nam se ponavlja, i bez drugog dokaza, nešto što nam „iskustvo pokazuje“.

de glave jednako kao i pegavac; i što se više množe, povećava se broj skrivača, koji raste i nastaviće da raste do u beskraj, kao što iskustvo pokazuje.¹ Među njima nema celibata, ni muškarci ni žene ne idu u kaluđere: svi se žene, svi se množe, i zato što su trezvenjaci, samo imaju više razloga da se množe. Ne ginu u ratovima, ne rade preterano teške poslove koji bi ih iscrpeli; pljačkaju nas a da prstom ne mrdnu, i od plodova našeg nasleđa, koje preprodaju, bogate se. Ne drže sluge, nego svaki sam sebi služi; ne troše na školovanje dece, jer im je sva nauka kako će nas opljačkati. Od dvanaestorice sinova Jakovljevih, koliko ih je bilo, kako sam čuo, kad su pošli u Egipat, kad ih je Mojsije izveo iz ropstva, vratilo se šesto hiljada muškaraca, bez dece i žena. Iz toga je lako zaključiti koliko će se tek oni namnožiti, kad ih je neuporedivo veći broj.

SCIPION: Tražen je lek za svu tu štetu koju si naznačio i ovlaš ocrtao: jasno je meni da je najviše onih čije si ime prećutao, i da ih je više od ovih koje si spomenuo, i do sada još nije nađeno šta treba činiti; ali naša država ima mudre ljude da nad njome bdiju, kad se ima u vidu da Španija u nedrima čuva još toliko guja pored onih Mavarona, pa će uz Božiju pomoć naći za tu silnu štetu pouzdano, brzo i bezbedno rešenje.¹ Pričaj dalje.

BERGANSKA: Pošto je moj gazda bio škrtica, kakvi su svi od njegovog soja, držao me je na prosenoj proji i ostacima cicvare od sirka, čime se on obično hrani; ali nebo mi priteče da istrpim sav taj jad i bedu na tako čudan način kao što ćeš sada čuti.

¹ Rešenje se našlo u dekretu kojim su Mavari i Morisci 1609–1610. godine prognani iz Španije, uz krvave pobune.

Svakoga jutra, sa zorom, osvanuo bi, sedeći u podnožju drveta nara, jednog od mnogih u tom vrtu, mladić, naoko student, u odelu od vunenog sukna, ni toliko crnog ni toliko čupavog da ne bi izgledalo sivo i olinjalo. Bio je zaokupljen pisanjem u svesci i s vremena na vreme udarao se dlanom po čelu ili grizao nokte, gledajući u nebo; a drugi put bi ostao tako zamišljen da nije mrdao ni nogom ni rukom, pa čak ni trepavicama: toliko je bio zanet. Jednom sam se prišunjabo, da me ne vidi; čuo sam kako mrmlja nešto kroza zube, i posle mnogo vremena viknuo je iz sveg glasa: Bogu hvala, ovo je najbolja oktava koju sam u životu sastavio! Pa je brzo zapisao nešto u svojoj svesci, sa izrazom velikog zadovoljstva; po tome sam shvatio da je sirotan pesnik. Umiljavao sam mu se na uobičajeni način, da ga uverim u svoju pitomost; ja mu legao kraj nogu, a on, tako uveren, nastavio sa svojim mislima, i ponovo se češao po glavi i padao u zanos, i zapisivao to što mu je padalo na um. Dok se time bavio, u baštu je ušao drugi mladić, otmen i lepo doteran, noseći u ruci neke hartije iz kojih je s vremena na vreme nešto čitao. Prišao je onome prvom i rekao: „Da li si završio prvi čin?“ „Sad sam ga okončao – odgovori pesnik – bolje nego što se i zamisliti može.“ „Kako?“ – upita onaj drugi. „Ovako – odgovori prvi. – Izlazi Njegova Svetost Papa odeven u papsku odeždu, sa dvanaest kardinala, svi u ljubičastom, zato što se događaj o kojem se priča u mojoj komediji desio u vreme *mutatio caparum*, kada kardinali ne nose crveno, nego ljubičasto;¹ i zato na svaki način, da bi se očuvala verodostoj-

¹ Zamena plašteva (*latinski*).

nost, ove moje kardinale treba odenuti u ljubičasto; ta stvar veoma je važna za moju komediju; neka dobro paze da pogode, jer i tako prave hiljadu besmislica i budalaština na svakom koraku. Ja u tome nisam mogao pogrešiti, jer sam pročitao ceo rimski obred, samo da pogodim odeću.“ „A gde ti misliš – odvrati onaj drugi – da moj autor nađe ljubičaste odežde za dvanaest kardinala?“ „Ako mi samo jednu sklonite – na to će pesnik – dobićeš od mene komediju kad naučiš da letiš. Šta ti misliš! Zar tako veličanstven prizor da se upropasti? Zamisli samo kako bi na pozornici izgledao Papa sa dvanaest dostojanstvenih kardinala i drugih sveštenika, koje obavezno moraju dovesti u pratnji. Tako mi neba, biće to jedna od najvećih i najuzvišenijih predstava koje su viđene u pozorištu, koja će nadmašiti čak i *Kitu cveća za Darahu!*“¹

Tu sam shvatio da je jedan pesnik, a drugi glumac. Glumac je savetovao pesniku da malo potkreše one kardinale, ako neće da spreči autora da postavi komad. Na to je pesnik rekao da treba da mu budu zahvalni što nije stavio celu konklavu da se okupi u nezaboravnom činu koji namerava da uprizori u svom izvanrednom komadu. Glumac se nasmejao i ostavio ga njegovom poslu, on sâm pošavši za svojim, da nauči ulogu u nekoj novoj komediji.

¹ *Kita cveća za Darahu* verovatno se zasnova na roman-sama Moriska iz Granade; sačuvan je i roman **Povest o Osminu i Darahi**, o dvoje plemenitih Mavara iz vremena propasti mavarske kraljevine Granade. Dvoje mladih plemića postaju zatočnici, a na kraju se preobraćaju u hrišćanstvo. Osmin i Daraha u svakom trenutku su iznenađujuće vešti u skrivanju i pretvaranju.

Pesnik je, nakon što je napisao nekoliko strofa svog veličanstvenog komada, sasvim mirno i polako izvađio iz džepa mrvicu hleba i dvadesetak zrna suvog grožđa, koja sam, kako mi se čini, dobro prebrojao, mada i dalje ne znam da li ih je tačno toliko bilo, zato što su se pomešala s mrvicama hleba koji je išao uz njih. Dunuo je i sklonio mrvicu, i jedno po jedno pojeo svako zrno grožđa zajedno s peteljkom, jer nisam video nijednu da je bacio, zatrpavajući ih mrvicama, koje su onako uvaljane u dlačice iz džepa izgledale kao buđave, a bile su jako tvrde, jer ma koliko se on trudio da ih smekša prežvakavajući ih po ustima, opet su ostale kao kamen; sve to išlo je meni u korist, pošto mi ih je bacio, rekavši: Na, na! Uzmi, prijatno ti bilo. Vidi, vidi – rekao sam u sebi – pesnik mi daje nektar i ambroziju, za koje kažu da se njima hrani Apolon gore na nebu! Ukratko, pesnikova beda uglavnom je bila ogromna, ali je moja nužda bila još veća, jer me je prinudila da pojedem to što je on bacio. Dok je trajalo sastavljanje komedije, neprestano je dolazio u baštu i meni nije nedostajalo mrvica, koje je on sa mnom delio sasvim velikodušno, a onda bismo prišli dolapu, gde bih ja potrbuške, a on iz vedrice, kraljevski utolili žed. Međutim, pesnik je nestao, a moja glad rasla, pa sam rešio da napustim Mavarona i pođem u grad da potražim sreću, jer nju nalazi onaj ko ne stoji u mestu.

Na ulasku u grad video sam kako moj pesnik izlazi iz manastira Svetog Jeronima, i čim me je video, pošao mi je u susret raširenih ruku, a ja njemu s novim znacima radosti što sam ga našao. Onda je smesta počeo da vadi komade hleba, mekše od onih

što ih je nosio u bašti, i da ih predaje mojim zubima ne muljajući ih kroz svoje: tom milošću je s novim zadovoljstvom utolio moju glad. Meke mrvice, kao i to što sam video svog pesnika gde izlazi iz manastira, navelo me je na sumnju da su njegove muze stidljive, kao i u mnogih drugih.

Krenuo je u grad, i ja za njim, rešen da mi on bude gazda ako tako bude hteo, zamišljajući da bih se od višaka s njegove carske trpeze i ja mogao kraljevski hraniti; jer nema veće i bolje vreće od milostinje, čija široka ruka nikad nije sirota; i zato se ne slažem s poslovicom koja kaže: „Daće više škrtica nego golja“, kao da škrtica i cicija bilo šta daje, a velikodušni golja daje, jer zapravo daje makar i dobru želju, ako nema ništa drugo. I tako, idući od zgrade do zgrade, stigismo do kuće nekog autora odnosno vlasnika pozorišta koji se, ako se dobro sećam, zvao Angulo Bitanga, za razliku od onog drugog Angula, koji nije autor, nego glumac, i to najzabavniji od svih koje su pozorišta tada imala i sada imaju. Cela družina okupila se da čuje komediju moga gospodara, koga sam već smatrao za svog; a usred prvog čina, počеше da izlaze, jedan po jedan, dvojica po dvojica, i tako otidoše svi izuzev autora i mene, koji smo mu služili kao slušaoci. Komedija je bila takva da mi se, iako sam ja pravi magarac kad je poezija u pitanju, činilo da ju je sastavio Sotona lično, na konačni slom i propast pesnika, koji je već gutao pljuvačku gledajući pustoš nastalu u gledalištu; ali to nije ni bilo mnogo,

¹ Čebovanje je kazna koja je sledovala Sanču kada je, za Don Kihotom (u Sedamnaestoj glavi), krenuo iz krčme odbijajući da plati troškove njihovog boravka u zamku.

ako mu je duša predosećala i iznutra govorila kakva mu nedaća tek predstoji kad se svi glumci vrate, njih više od dvanaestorice, i ne progovarajući ni reči, dohvate mog pesnika, te da se nije isprečio autorov autoritet, uz puno molbi i vike, nema sumnje da bi ga ćebovali.¹ Ja sam pred svim tim zanemeeo; autor se razočarao; glumci se razveselili, a pesnik, snuždio; on je s velikim strpljenjem, mada malo kriveći lice, pokupio svoju komediju, i sklanjajući je u nedra, promrmljao: ne bacaj biser pred svinje. I onda sasvim mirno izišao.

Toliko sam se postideo da nisam ni mogao ni hteo da pođem za njim; i bio sam u pravu, zato što je autor uzeo da me miluje tako da me je to nateralo da ostanem s njim, i za manje od mesec dana postao sam veliki šaljivdžija u međuigramama i veliki glumac u ulogama bez reči. Stavili su mi uzde od kanapa i naučili me da na pozornici nasrćem na koga mi naredi; i tako, pošto su se međuigre ponajviše završavale batinama, u družini moga gospodara na kraju bi me išibali, a ja bih rušio i napadao sve redom, čime sam izazivao smeh kod neznalica, i veliku zaradu za svoga gospodara.

O, Scipione, ko da ti ispriča šta sam sve video u toj i ostalim glumačkim družinama u kojima sam bio! Ali, nemoguće je ispričati kratko i sažeto, pa ću ostaviti za drugi dan, ako dođe drugi dan kada ćemo moći da razgovaramo. Vidiš kako sam se nadugačko raspričao? Vidiš koliko sam raznih stvari doživeo? Misliš da je to mnogo putovanja i gospodara? A sve što si čuo nije ništa u poređenju sa onime što bih ti mogao ispričati o svemu što sam zapamtio, proverio i video među tim svetom:

kako postupaju, kako žive, kakvi su im običaji, zanimanja, poslovi, dokolice, neznanja i dosetljivosti, i bezbroj drugih stvari: jedne treba govoriti na uho, a druge javno razglasiti, jedne da bi ostale zapamćene, a druge da bi se mnogi koji se klanjaju lažnom izgledu i veštačkoj i pritvornoj lepoti oslobodili zabluda.

SCIPION: Sad jasno nazirem, Bergansa, kakvo ti se široko polje otvorilo za nastavak, ali mislim da treba da ga ostaviš za posebnu priču, na miru i bez trzavica.

BERGANSKA: Neka bude tako, i slušaj.

S jednom družinom došao sam u ovaj grad Valjadolid, gde su me u nekoj međuigri tako izubijali da maltene glavu nisam izgubio; nisam mogao odmah da se osvetim, zato što sam bio na uzdama, a posle, hladne glave, nisam hteo: promišljena osveća traži surovost i zlost. Dosadio mi taj posao, ne kao posao, nego kao mesto gde sam gledao stvari koje je sve zajedno trebalo ispraviti i kazniti; a pošto sam ja više žalio zbog svega nego što sam nešto mogao da popravim, rešio sam da to više ne gledam; i tako sam se uprepodobio, baš kao što rade oni koji ostave poroke kada više ne mogu da ih upražnjavaju, mada je bolje ikad, nego nikad. Kao što rekoh, jedne noći video sam te gde nosiš fenjer onom dobrom hrišćaninu Maudesu, pa sam pomislio da si zadovoljan, i da radiš ispravan i svet posao; i pun dobre zavisti, hteo sam da pođem tvojim stopama, i u toj pohvalnoj nameri stao sam pred Maudesa, koji me je odmah izabrao za tvog druga i doveo me ovde u bolnicu. Stvari koje sam ovde doživeo nije tako malo da mi ne bi trebalo vremena da ih ispričam, naročito za ono što sam

čuo od četvorice bolesnika koje je sudbina i nužda dovela ovamo, kad su sva četvorica ležala u krevetima jedan pored drugog.

Oprosti mi, jer priča je kratka, i nema razloga da se proširuje, a dolazi kao poručena.

SCIPION: Opraštam. Završavam, jer mi se čini, dan više nije daleko.

BERGANSKA: Rekoh, od četiri kreveta u dnu ove bolničke sobe, u jednom je ležao alhemičar, u drugom pesnik, u trećem matematičar, a u četvrtom jedan od onih koje zovu slobodni savetnici.

SCIPION: Sećam se da sam video te dobre ljude.

BERGANSKA: I kao što rekoh, u vreme popodnevne dremke, prošlog leta, dok su prozori bili zatvoreni a ja dahtao ispod kreveta jednog od njih, pesnik je počeo da jadikuje nad svojom sudbinom, i kad ga je matematičar upitao na šta se žali, odgovorio mu je, na svoju slabu sreću. Kako, zar ne treba da se žalim – nastavio je – kad i pored toga što se držim onoga što Horacije traži u svojoj Poetici, a to je da se delo ne objavljuje dok, nakon što se sačini, ne prođe deset godina, a ja imam delo kojim sam se dvadeset godina bavio i koje mi je dvanaest godina odležalo, s velikom temom, čudesne, nove invencije, u odmerenom stihu, sa zabavnim epizodama, izvanredno razdeljeno, jer početak odgovara sredini i kraju, tako da čine uzvišenu, zvučnu, herojsku, prijatnu i punu značenja poemu; pa i pored svega,

¹ Razbijala sam glavu kako je najveselije prevesti Ser-vantesovo *Santo Brial*; pomislila sam da bi se moglo prevesti, gubeći, međutim, mogućnost zvučne asocijacije sa Svetim Gralom, kao Sveti Skut, ili, još bolje: *Svete Skute*. Jer, *brial* je dugačka haljina koja se nosila ispod drugih, uz telo.

ne mogu da nađem vladara kome bih je posvetio? Vladara, velim, koji bi bio inteligentan, velikodušan i široke ruke. Kakvo je jadno i bedno doba ovaj naš vek! O čemu je reč u knjizi? – upita alhemičar. Pesnik odgovori: – O onome što Nadbiskup Turpin nije rekao o Kralju Arturu od Engleske, uz ceo dodatak uz Povest o potrazi za Svetim Ždralom,¹ sve u junačkom stihu, delom u oktavama, delom u slobodnim stihovima; ali sve s naglaskom na drugom slogu od kraja, i to sa *imenicama* naglašenim na drugom slogu od kraja, bez ijednog glagola. Ja se – odvrati alhemičar – slabo razumem u poeziju; i zato ne bih umeo tačno da shvatim nesreću na koju se vaša milost žali, pošto, čak i kada bi bila najveća, ne bi bila ravna mojoj, a to je što, zbog nedostatka sredstava, ili vladara koji bi me podržao i u ruke mi stavio rekvizite što ih alhemijska nauka traži, sad iz mene ne sipa zlato, niti sam bogatiji od svakog Mide, Krasa i Kreza na svetu. Da li je vaša milost – reče na to matematičar – gospodine alhemičare, pokušala da dobije srebro iz drugog materijala? Ja ga – odvrati alhemičar – do sada nisam dobio, ali pouzdano znam da se može dobiti, i meni lično nedostaje ni dva meseca da dođem do kamena mudrosti, s kojim se i iz običnog kamenja može dobijati i srebro i zlato. Vaše milosti stvarno preteruju u svojim nedaćama – reče u taj mah matematičar – jer na kraju krajeva, jedan ne zna kome

Skut je ivica haljine, kao i ivica kaputa, ali *skute*, u množini, to je deo donjeg rublja, podsuknja. Ali, ta „potraga za Svetom suknjom“, jer o tome je i ovde reč, mada manje izrazito nego u *Don Kihotu*, nije uspela da se preplete s nekim slogom iz „potrage za Svetim Gralom“.

da posveti knjigu, drugom se nisu namestile zvezde da dođe do kamena mudrosti; a šta ja da kažem za svoju nesreću, kojoj ništa nije ni prineti? Već dvadeset dve godine tragam za tačkom oslonca: te ovde je, te onde je; i taman mi se učini da sam je našao i da mi više nikako ne može izmaći, usled nepažnje, toliko se udaljim od nje da se sam sebi čudim. Isto mi se dešava i sa kvadraturom kruga: tako sam blizu konačnog rešenja da uopšte nemam pojma kako to da mi još nije u džepu; moja je muka kao Tantalova, jer su njemu plodovi nadohvat, a umire od gladi, i voda je tik uz njega, a crkava od žeđi. Ponekad mislim, dokonao sam istinu, a ponekad, da sam se toliko udaljio da se moram ispočetka penjati uz planinu niz koju sam se upravo spustio, sa svim već obavljenim poslom na grbači, poput novog Sizifa.

Do tog trenutka, slobodni savetnik je ćutao, ali tad reče: Kakva je četiri zanovetala u ovoj bolnici okupila sirotinja, a to na šta se žale, kao da se žale na Velikog Turčina; ali meni ne treba nikakvo zanimanje i posao koji nije zabavan i svom vlasniku ne donosi hleb. Ja sam vam, gospodo, slobodni savetnik, i u različitim prilikama davao sam Njegovom Veličanstvu mnoge savete raznih vrsta, svaki njemu na polzu, i bez štete po kraljevstvo; a sad sam sastavio dopis gde ga molim da mi se naznači kome treba saopštiti novi savet koji imam: i to takav da će pomoću njega uspjeti da povrati sve što je založio kod poverilaca; ali kako se desilo s prethodnim dopisima, jasno mi je da će i ovaj završiti u fioci. A da vaše milosti ne bi mislile da sam malouman, neka moj savet od ovog trenutka postane ja-

van, jer ću vam ga reći: U Skupštini treba tražiti da svi podanici Njegovog Veličanstva, od četrnaest do šezdeset godina, budu obavezni da jednom mesečno poste o hlebu i vodi, i to mora biti nekog izabranog i naznačenog dana, a sav trošak za ostale namirnice kao što je voće, meso i riba, vino, jaja i povrće, koje bi inače potrošili toga dana, da se prevede u novac i preda Njegovom Veličanstvu, da se ne zakine ni za paru, na šta se svi imaju zakleti; tako će za dvadeset godina sve dugove isplatiti, i više ga niko neće ucenjivati. Ako se izvede računica, kao što sam je ja izveo, u Španiji ima više od tri miliona ljudi u tim godinama, kad se izuzmu bolesni, oni stariji i oni mlađi, i svako od njih će potrošiti, u najmanju ruku, real i po, svakoga dana; a ja kažem, neka dade jedan real, jer manje od toga ne može, makar jeo samu prosenicu. Pa, zar se vašim milostima čini da bi bilo za bacanje imati svakog meseca tri miliona reala, i to realna i opipljiva? A oni koji poste, od toga bi imali više koristi nego štete, jer bi tim postom, em bili bliže nebu, em služili svome Kralju; a postio bi samo onaj kome je to dobro za zdravlje. Eto, to je savet, čist kao suza, a prihod bi se mogao skupljati po parohijama, bez posrednika, koji uništavaju državu. Svi se nasmejaše i savetu i savetodavcu, pa se i on sâm nasmeja svojim besmislicama; a ja ostadoh zapanjen time što sam čuo, i što sam video da većinom ljudi takvog raspoloženja dolaze da umiru u bolnicama.

SCIPION: U pravu si, Bergansa. Vidi da ti nije još nešto ostalo da ispričaš.

BERGANSKA: Samo dve stvari, čime ću okončati svoju priču, jer mi se čini da već sviće dan.

Kad je jedne noći moj starešina išao da skuplja milostinju u kući gradskog namesnika, koji je veliki gospodin i veliki hrišćanin, zatekli smo ga samog; a meni se učinilo zgodno da iskoristim priliku i upozorim ga na stvari koje sam čuo od starog bolesnika u ovoj bolnici, o tome kako bi se mogla sprečiti opštepoznata propast koja pretila devojkama skitarama, koje zato što ne služe postanu nevaljalice, i to takve nevaljalice da svakog leta pune bolnice nesrećnicima koji su trčali za njima: to je nesnosna pošast, i brzo joj treba naći dobrog leka. Rekoh, zaustio sam to da mu kažem, pa digoh glas, misleći da umem da govorim, a umesto da prozborim jasno, zalajem tako glasno da se namesnik naljuti i dovikne slugama da me batinama isteraju napolje; lakej je dotrčao na glas svoga gospodara, a bolje bi mu bilo da je u taj mah ostao gluv, dohvatio bakarni vrč što mu se našao pod rukom i tako me raspalio po rebrima da i dan-danas čuvam uspomenu na te udarce.

SCIPION: Pa zar se na to žališ, Bergansa?

BERGANSKA: A zar ne treba da se žalim, kad me do dana današnjeg boli, kao što rekoh, i kad mi se čini da moja dobra namera nije zaslužila takvu kaznu?

SCIPION: Vidi, Bergansa, niko ne treba da se meša u ono što ga se ne tiče, ni da se gura da radi nešto što nije njegov posao. Da znaš da savet siromaha, ma koliko dobar bio, nije bio prihvaćen, niti prosti siromah treba da uobražava da može savetovati velikaše i one koji misle da sve znaju. Kod siromaha je mudrost pomračena; nužda i beda su senke i oblaci koji je bacaju u pomrčinu, a ako se kojim sluča-

jem otkrije, svi misle da je glupost, i s prezirom se prema njoj odnose.

BERGANSKA: U pravu si, pa ću zato dobro zapamtiti šta me je snašlo, i od sad pa ubuduće slediću tvoj savet.

Isto tako, jedne večeri sam ušao ukuću neke otmene gospođe, koja je u naručju držala kujicu, od onih koje zovu mezimice, tako malu da je u nedrima mogla da je čuva; kad me je videla, kujica je iskočila iz gospodaričinog naručja i navalila da laje na mene, tako oštro da nije stala dok me nije ujela za nogu. Pogledao sam je s poštovanjem i besom, i u sebi rekao: Da te samo sretnem, drska životinjo, negde na ulici, ne bih te ni primetio, ili bih te zubima rastrgao. Po njoj sam video da čak i kukavice i slabići postanu nametljivi i drski kad im se povlađuje, i žure da napadnu vrednije od sebe.

SCIPION: Još jedan dokaz i znak te istine koju si izrekao daju nam beznačajni ljudi što se u senci svojih gospodara usuđuju da budu drski; ako smrt ili neka druga nesreća obori drvo uz koje se privijaju, odmah se jasno pokaže da su kukavni; zapravo vrede samo onoliko koliko im dozvoljavaju gazde i zaštitnici. Vrlina je uvek jedna, i zdrav razum uvek je jedan: go ili odeven, sam ili u društvu. Istina, desi se da im padne cena u očima ljudi, ali ne i u stvarnoj zasluži i vrednosti. Hajde da ovime završimo razgovor, jer svetlost što se probija kroz pukotine pokazuje da je već svanulo, a kad se ponovo smrkne, ako nas velika povlastica moći govora ne napusti, biće red na mene da ispričam svoj život.

BERGANSKA: Neka bude tako, i gledaj da dođeš na isto mesto.

Licencijat je završio Razgovor u isti mah kada se zastavnik probudio; licencijat mu reče:

– Iako je razgovor izmišljen i nikad se nije desio, čini mi se da je tako dobro sastavljen da gospodin zastavnik može da pređe na sledeći.

– Uz takvo mišljenje – odvrati zastavnik – ohrabren sam i spreman da pišem dalje, ne upuštajući se više u raspravu sa vašom milošću da li su psi govorili ili nisu.

Na to mu licencijat reče:

– Gospodine zastavniče, hajde da se ne vraćamo više na tu raspravu. Razumeo sam dobro u čemu je veština Razgovora i njegova maštovitost, i dosta. Hajdemo do šetališta Espolon da razgalimo oči našega tela, pošto sam ja već razgalio oči svoga uma.

– Hajdemo – reče zastavnik.

I na to, odoše.

Pogovor

Servantes je bio dečak od dvanaest godina kada su u Sevilji i Valjadolidu održani veliki obredi spaljivanja stotina protestanata, 1559; imao je svega osam kada je u Baskiji održano prvo veliko suđenje vešticama u Španiji. Kada je 1600. Đordano Bruno spaljen na Cvetnom trgu, gde je Servantes bio, ne zna se. Bila je to jedna od godina njegovog nestanka iz sačuvanih dokumenata države koja je pod vlašću Habzburga, najviše Filipa II, brižljivo beležila svaki dodir svojih građana sa njom, i još brižljivije sve te beleške čuvala, kako to samo habzburška administracija ume. Ko ne veruje koliko je ta habzburška administracija bila temeljna i trajna, neka pita Kafku. I širila se po Španiji, ništa manje nego po onim istočnijim zemljama Habzburgovaca. Kada je 1610. u Logronju održano novo veliko suđenje vešticama, koje se završilo spaljivanjem sedmoro ljudi, Servantes je imao šezdeset tri godine. Izveštaj i opis celog postupka objavljen je već sledeće, 1611.; godine oko 1560 i 1600–1610. bile su prozване, u Španiji i u celom katoličkom svetu, godine jubileja. U Španiji su to bile i godine progona. Progona veštica, progona protestanata, progona preostalih, već u katoličanstvo preobraćenih Mavara i Jevreja. Kakva je slika ostala u dečaku od osam ili dvanaest godina koji je gledao spaljivanja na trgovima, ili makar samo slušao o njima, o svečanostima koje su priređivane tom prilikom, o besedama koje su držane na trgovima i u crkvama, kako se svega toga sećao? Kakva se slika mogla

vratiti piscu šezdesetogodišnjaku, kada je ponovo slušao i čitao o spaljivanju veštica i zvezdoznanača? Kako svet veštica uokviruje Servantesov svet? Pojam mimeze – podseća me francuski sociolog Pjer Burdije – Platon u poeziji kritikuje kao činjenicu da mimetički odnos prema jeziku, koji poezija pretpostavlja, potpuno uključuje telo: pesnik priziva poeziju onako kako se prizivaju duhovi, i to prizivanje nerazdvojno je od telesnog kretanja. Mnogo je poezije koja je napisana za bude odigrana, otplesana. Ta veza reči i tela kod Servantesa je u tome što je njegova vera u dubokoj vezi s onom „drugom“, tek odnedavna „skrivenom“, ali stalno prisutnom, strašnom i đavolskom Španijom, u kojoj se devojčice i dečaci kešaju o krstove, vezuju ruke krpama kao na raspeću, u igri: gledam fotografiju koja zapisuje događaj, gde deca sama sebe razapinju na krst i vise, u lakrdiji! Tako je Servantes, čovek zatečen na „informacionoj magistrali“ otpadnika svake vrste, spreman za udar i levo i desno, za sarkastični dijalog između Don Kihota i Sanča: „Na crkvu smo nabasali, Sančo!“, kaže Don Kihote, a Sančo će na to: „I daj Bože da i na svoj grob ne nabasamo“ – i za ulazak, uoči smrti, u red trinitaraca, koji su Servantesu, istina, spasli život u Alžiru; spreman na svaku dvosmislenost. Spreman za Rim, zemaljsko nebo, u kojem je čovek u krvi do kolena. Lomače se na prvi pogled kod Servantesa ne vide. Ali, jesu tu.

Servantes je imao pedeset osam godina kad se rodio Filip, budući Četvrti, 8. aprila, 1605, na Veliki petak. Među Špancima postoji legenda da su ljudi koji se rode na taj dan vidovnjaci, i rašljari. Govorilo se da će Filip IV zbog toga biti dobar kralj. Čak je i Kevedo napisao o njemu „proročansku“ pesmu. A Servantes, u *Cigančici*, o tome piše, takođe u stihovima: „Zornjača što se u zlo doba / javi u noći onoga dana / kad nebo i zemlja plaču.“ Šta god da se oko Servantesa dešavalo, i šta god da je on o tome mislio ili mogao misliti, ostaje nam da čitamo iz njegovih

tekstova, da otkrivamo ko su njegove veštice, vračare, čarobnice i alhemičarke.

Senotija je lik u *Persilu i Sigismundi* koji, kako kaže Servantesov biograf Astrana Marin, „da ga nije stvorio Servantes, ne bi mogao da ga iskuje niko osim Šekspira“. Koja je predanja, kakve priče, kakve izveštaje o procesima pred sudovima Inkvizicije upoznao Servantes kada je stvarao lik Senotije iz Alhame, jedinstvene „žene od četrdesetak godina koja je ljupkošću i poletom zacelo skrivala još deset odozgo“? Došla je na Polikarpovo ostrvo jer ju je „iz zavičaja otrglo proganjanje onih koje nazivaju inkvizitori“. Tamo je stigla „posle čudnih kruženja i nebrojenih opasnosti“, skoro uvek „kao da su joj za petama, stalno se osvrnula zamišljajući da su joj se psi zubima dočepali skuta“; „brzo se predstavila kralju, Polikarpovom prethodniku“; „učinila neka čuda kojima je zadivila narod“; „potrudila se da prodaje svoju nauku i da izvlači za sebe korist“, tako da je „sakupila više od trideset hiljada zlatnih škuda“. Jedne noći, ušla je u sobu mladog varvarina Antonija, ali je mlađić, najpre ljubazno, odbija; uznemirava ga i pogled na tu ženu koja mu se nudi: „Sav zbunjen, kao da je najsmernija devica na svetu, a neprijatelji hoće da poruše zamak njene časti“. Ona mu govori: „Zovem se Senotija; rodom sam iz Španije, rodila sam se i odrasla u Alhami, u gradu u kraljevini Granadi; moje ime poznato je u svim kraljevstvima Španije, i u mnogim drugim, pošto moja veština ne dozvoljava da moje ime ostane skriveno, nego me moja dela iznose na glas. Zavičaj sam napustila pre četiri godine, bežeći pred nadzorom dominikanaca, Božijih pasa čuvara, koji u onoj kraljevini bdiju nad katoličkim stadom; od loze sam agarjanske; od zanata sam Zoroastrova, i u njemu sam jedinstvena. Vidiš li ovo sunce koje nas obasjava? Pa, ako želiš da ti pokažem da mogu, oduzeću mu zrake i sakriti ga iza oblaka, samo zatraži, i učiniću da za tili čas svu ovu svetlost smeni mrkli mrak; ili, ako želiš da vidiš kako zemlja drhti, kako se bore vetrovi, kako se uzburkava more, sudara-

ju se planine, riču zveri, ili druge strašne znake koji nam prikazuju zbrku prvobitnog haosa, samo traži, i biće ti udovoljeno, a time će i moje sposobnosti biti potvrđene.“ Da je vradžbine izumeo Zoroastar, o tome je u Španiji pisao Pedro Siruelo, veliki španski astrolog i matematičar iz XVI veka, u knjizi *Osuda sujeverja i vradžbina*, iz 1526. Siruelo, koji je sastavio iscrpan opis raznih vradžbina i đavoljih poslova, nije zaobišao ni duše na mukama. „Nikad se duša pokojnika ne vraća u telo živog“, kaže on, „a ako ponekad Bog zbog svojih viših namerenja dozvoli neko prikazanje, to ne bude u stvarnom telu, nego u telu koje je obmana mašte i satvoreno od vazduha.“ Servantesov đavo govori jezikom teologa.

Astrana Marin će, međutim, reći: „Zar vam se ne čini da slušate čuvenu Prosperovu ispovest iz Šekspirove *Bure*?“ Šekspirov milanski vojvoda, „sav predat bogaćenju uma tajnom naukom, koju narod ne zna da shvati ni ceni“, onaj koji ima moć da „zna budućnost“, i Servantesova seviljska čarobnica, „naslednica znanja i umeća razgovora sa zvezdama“, koja „poznaje svojstva trava, biljaka, kamenja, reči“, ume da „spaja aktivno i pasivno“, oboje čine stvari koje običnim ljudima „izgledaju kao čuda“. Prospero je alhemičar, a i Senotija, izgleda, alhemičarka: „Utom gradu Alhami uvek je bila poneka žena moga imena, što zajedno s imenom Senotija nasleđuje i onaj nauk, koji nas ne uči da budemo veštice, kako nas neki zovu, nego vračare i čarobnice, a to su prikladnija imena. One koje su veštice nikad ne rade ništa što bi bilo od koristi: one igraju svoje igre sa nako šaljivim stvarima, kao što je nagrižena rotkva, igla bez vrha, čioda bez glave, kosa podsečena za mladog ili starog meseca; služe se znacima koje ne razumeju, i ako nešto od onoga što nameravaju možda i postignu, ne postižu to zaslugom svoje prostote, nego zato što im Bog to dozvoljava, radi njihovog većeg prokletstva, ne bi li ih đavo prevario. Ali mi, koje nosimo ime vračare i čarobnice, značajniji smo svet: razgovaramo sa zvezdama, posmatramo kretanje ne-

besa, znamo koja su svojstva trava, biljaka, kamenja, reči, i spajajući aktivno i pasivno, izgleda kao da činimo čuda, i usuđujemo se da radimo stvari toliko neverovatne da izazivaju divljenje među ljudima, i otuda se rađa naš dobar ili zao glas: dobar, ako pomoću naše veštine činimo dobro; zao, ako činimo zlo. Ali, pošto izgleda da je naša priroda sklonija da činimo zlo nego dobro, ne možemo toliko da obuzdamo svoje želje da nam se ne omakne da poželimo da drugome naškodimo: ko bi čoveka koga su rasrdili i uvredili sprečio da se osveti? Ko bi sprečio prezrenu zaljublvenu osobu da poželi, ako može, da uništi onoga koga taj što ju je prezreo voli? Mada, nema te nauke koja bi mogla prominiti volju nečijeg srca i naterati ga da napusti svoju prirodu, niti ima trava kojima bi se to moglo postići, jer to znači ići protiv slobodne volje.“

Kod Servantesa nema lomača na kojima su gorele veštice i čarobnjaci, zvezdoznanci, pisci, jeretici svih vrsta. Lomače se mogu pojaviti samo ako čitalac zna za njih, ali onda bukne još strašnije. Servantesove priče o vešticama, đavolima i prorocima zacemento su najtajanstvenije i najdvoismislenije stranice pisca koji za nas uvek ostaje tajna. Šta je Servantes mislio o njima? Kakva je bila njegova predstava o vešticama? Šta su za njega veštice, a šta čarobnice? Ako je ostajao pri tome da prenese ono što se među ljudima obično pričalo o vešticama, kao što je prenosio šta se priča i piše o Moriscima, ako, kao što je o Moriscima pisao ono što se pisalo po raznim raspravama, ali i govorilo na ulici, ponavlja postupak i beleži šta se sve piše i misli o vešticama i vračarama, veštice i čarobnice samo su vidljivi deo podzemnog carstva kojim vlada đavo. Ko je za Servantesa đavo? A ko je Bog?

Servantes možda samo piše beskonačnu „špansku seriju“ o sopstvenom životu, naglavce izvrnutu alegoriju svetačkog života, pustolovinu koja nadmašuje stvarnost, a u stvari je samo prikazivanje stvarnosti. U *Razgovoru pasa*, psi raspravljaju o tome da li su psi ili ljudi u psećem oblič-

ju. Govor veštice Kanjisares u *Razgovoru pasa* – to ona sama kaže, pitajući se, „ma otkud sam pa ja nekakva teološkinja?“ – zapravo je samo sažetak onoga što jezuita Pedro de Rivadanejra, inače Lojolin biograf i pisac rasprave protiv Makijavelija, piše o đavolu u svojoj *Raspravi o mukama i stradanjima*: veštica kod Servantesa govori rečima jezuite, i Kanjisares govori: „Đavolu je najvažnije da nas natera da na svakom koraku počinimo surov i izopačen greh; a sve to Bog dozvoljava zbog naših greha, jer sam svojim očima videla da bez njegove dozvole đavo ne može ni mrava da zgazi... sve nesreće koje snalaze ljude, kraljevstva, gradove i sela: iznenadne smrti, brodolomi, propasti, ukratko sva zla koja nazivaju mučne boljke, dolaze od ruke Svevišnjeg i zato što to njegova volja dozvoljava; a takozvana zaslužena zla i boljke dolaze od nas samih i mi smo im uzrok. Bog je bez greha, te otuda proizlazi da smo mi tvorci greha, da ga tvorimo u nameri, na reči i na delu; a Bog sve to dozvoljava, zbog naših greha.“

Kanjisares nema čarobnih moći, ona samo tone u kateptičan san i tako dospeva na veštičje sastanke na kojima se „jedu gadna jela“ i gde se rade „prljave i gnusne“ stvari. „Postoje mišljenja da na te gozbe odlazimo samo u mašti u kojoj nam đavo predstavlja slike svih onih stvari koje potom pripovedamo da su nam se desile.“ Sličnu stvar tvrde i alhemičar Agripa od Neteshajma, i Johan Vejer, lekar i okultista, Agripin učenik, koji vešticama ne priznaju nikakvu moć, svodeći prividno natprirodan fenomen na prirodnu pojavu. „Klanjaju se samo u svojoj mašti koju su iskvarile izmišljotine što im ih šalje đavo“, piše Vejer. Španski astrolog Pedro Siruelo pisao je u svojoj *Osudi* da postoje dva vida veštičjeg letenja, i da im se ponekad sve o čemu se priča dešava samo u snu, u koji potom i same veruju, a drugi put, na veštičja posela odlaze „stvarno i telom i dušom“. I Servantes naoko, kroz reči veštice, prihvata to stanovište, mada njegova veštica Kanjisares, kao oštrouman posmatrač psihičkih poremećaja,

kaže da su „oba misljenja istinita, jer je sve što nam se dešava u mašti tako jako da se ne može razlikovati od onoga kada idemo stvarno i istinski“.

Hulio Karo Baroha pripoveda kako su se vrzina kola na koja su odlazile veštice iz baskijskog sela Sugaramurdi-ja, kojima je suđeno u Logronju 1610. godine, sastajale na „jarčevom gumnu“ – kako Karo Baroha prevodi baskijsku reč *akelarre*, dobro poznatu iz naziva nekih Gojinih strašnih slika – koje se nalazilo na prostranoj livadi kraj neke velike pećine ili prostranog podzemnog prolaza, kroz koji je proticala Paklena reka, *Infernukoerreka*. *Erreka* je baskijska reč za reku, potok. A kad smo već kod baskijskih reči, kod Kara Barohe nalazim još i da se na baskijskom *vetrenjača* kaže *sorguin-aize* „veštičji vetar“ (ali na baskijskom *aize* znači i „beše“, kao u onom našem, „beše mu“, pa tako izraz može značiti i, slobodnije prevedeno, „vešticama je odzvonilo“), i da taj izraz još označava i južni vetar, onaj od kojeg ljudi umeju da polude. Don Kihote se borio s i veštičjim vetrovima, bez obzira da li je znao baskijski ili nije. Da Baskijci nisu baš najbolje govorili kastiljski, o tome Servantes piše u *Don Kihotu*. Da su inkvizitori morali unajmiti prevodioce kako bi ispitivali optužene u procesu u Logronju, o tome je Karo Baroha našao podatke. Našao je podatke i o tome da su među Baskima Francuze, a naročito Francuskinje, često udate za španske vojnike, smatrali za vračare i veštice. Da su smatrali za veštice čak i one koje bi govorile nekim drugim, a ne lokalnim narečjem. Stranac, tuđinac, uzrok je nelagodnosti, onaj ko donosi zlo. Onaj ko treba da bude isključen. Utoliko pre ako je žena. Tako je bilo na selu, i među seoskim vešticama Baskije. Međutim, Servantesa više zanimaju one manje poznate i manje proučavane, gradske veštice, ličnosti koje su poslužile kao uzor i za stvaranje književnog lika Selestine, negde između italijanske i španske veštice, između vračare i alhemičarke. Karo Baroha uzgred napominje da su recepti nekih andaluzijskih veštica koje je uspeo da prikupi

„oskudniji i naivniji od onih koji su prikupljeni u Francuskoj i izloženi u nekoliko popularnih knjižica kao što su *Crveni zmaj* i *Solomonova ramenjača*, i druge, koje su se prodavale na ulicama i trgovima od XVI do XIX veka, kao pandan knjigama o lutajućim vitezima, tim poslednjim proizvodima srednjovekovne svesti.“

Kod Aretina su vračare te koje nabavljaju predmete kojima će kurtizane opčinjavati svoje ljubavnike, sastavljaju spiskove uroka i izreka za prizivanje duhova, od Rima do Napulja. Papski Rim i Napulj, među najvećim gradovima na svetu, njihovo su utočište. Velika je razlika između baskijske sorginje i kastiljske veštice, i one andaluzijske, gradske vračare s juga. O ovoj drugoj govori Servantes, od iste vrste kao i ona o kojoj je pisao i Aretino. Karo Baroha beleži da je, počevši da istražuje Selestinu – čije ime, inače, znači „nebeska“, a ni to nije bez razloga, čini mi se – junakinju istoimene knjige Fernanda de Rohasa, iz 1499. godine, pošao od pretpostavke da ovaj lik vuče poreklo iz latinske literature, od Ovidija, Horacija, ali je, posle dugih istraživanja, zaključio da on savršeno odgovara realnim tipovima koji su mogli da se nađu u španskim gradovima: Toledu, Salamanki, Sevilji: „Žena na zlom glasu, u mladosti najamnica ljubavi, u starosti podvodačica i posrednica. [...] Ona je, pre svega, *erotska vračara*.“ Takve su i Servantesove veštice: „Ako se, s jedne strane, podudaraju s onima koje su poznate u klasičnom svetu“, zapisao Karo Baroha, „podudaraju se i s onima koje se javljaju nabrojane na suđenjima koje su sudovi inkvizicije vodili protiv kastiljskih vračara, u zapisnicima koji predstavljaju uzore tačnosti.“ To je žena koja „druge drži pod kontrolom“.

*

Novac je ono što povezuje sve *Primerne novele*: od *Cigančice* do *Razgovora pasa* stiže se putem kojim sledimo novac. A svaki novac je krivotvoren, to Kampusano otkriva u noveli

Varljivi brak. Na kraju će ostatke sa trpeze pojesti psi. *Razgovor pasa* je kao dovršetak, ili čak postsriptum *Primernim novelama*. Bergansa – u čijem imenu odzvanja španska reč *bergante*, razbojnik, i Scipion, pas ratničkog imena: Scipion Afrikanac, setićemo se, kojih je zapravo bilo dvojica, jedan koji je razorio Kartaginu, a mlađi je opsedao Numansiju, grad u Španiji; o tom događaju Servantes je napisao svoj najuspešniji pozorišni komad, *Opsada Numansije*...

U *Predgovoru*, Servantes poredi svoje *Primerne novele* sa mađioničarskom stolom: *mesa de trucos*, kaže, sto na kojem se izvode trikovi. I još kaže, to je prava papazjanija, ili španski, olja podrida, koju je proslavio Jan Potocki svojim *Rukopisom nađenim u Saragosi*. A tu se već javlja sledeći niz asocijacija o odnosima između razuma i nerazuma, odnosima koji su mučili Servantesa, i naročito, u *Don Kihotu*. Um moga bezumlja... Pisanje je posao koji se obavlja pomoću ruku, pera, stola... i o tome Servantes nadugačko piše u *Predgovoru Novelama*. *Razgovor pasa* zapisao je junak *Varljivog braka* Kampusano, onako kako ga je čuo u noćima bunila u Vaskrsenjskoj bolnici. *Razgovor pasa* je samo deo razgovora, kaže nam se, jer smo pročitali Bergansinu priču, ali Scipion je obećao da će i on ispričati svoju... *Primerne novele* kao „mađioničarski sto“ primerne su u tome što skreću sa ucrtanih puteva na mapi Razuma. Njihovi junaci – poput Don Kihota, poput mističara – trude se da pobegnu sa tih puteva. Neki u tome uspeavaju, neki, međutim, ne. Peralta Kampusanovu priču ocenjuje kao umetnost – i Kampusano, reklo bi se, uspeva da umakne... Naspram nametanja granica između razuma i nerazuma, Don Kihote izgovara bogovske reči: ja znam ko sam. Drugi misle da je Don Kihote ovo ili ono, govore mu šta bi sve moga biti, ali Don Kihote zna: on jeste sve odjednom: i vitez lualica i pastir, pesnik i svaki od francuskih perova, i svi oni zajedno... Pikarski roman je prvi oblik romana u kojem se piše o savremenim temama i malim ljudima. Ispovest razbojnika, osuda društva pisa-

na u obliku priznanja zločinca. Španski sociolog kriminolog Rafael Saliljas tvrdio je, početkom XX veka, da je pikarski roman začetak sociologije i kriminologije...

Raspored priča – novela – u knjizi uvek ima neko značenje, a priče kojima Servantes završava *Primerne novele* upravo su ove dve kojima započinjemo seriju novih prevoda Servantesovih *Primernih novela*. Reći za ove novele da su primerne nije lišeno ironije, koja je Servantesu svojstvena. Ni dvosmislenosti. Ova novela-razgovor smeštena je u hronotop koji ne ostavlja sumnju da govori o kompleksnom odnosu života i smrti s jedne strane, i pisanja i napisanog sa druge. Žanrovsko razlikovanje između novele i razgovora čini deo igre. Kampusano je napisao ili zapisao razgovor, koji postaje iskaz u čijem središtu leži problem govora, iskazivanja: psima je jednako važno da pričaju o svojim životima koliko i da razjasne otkuda im uopšte sposobnost da govore, i hoće li ona potrajati. Ceo njihov razgovor smešten je u situaciju u kojoj se Kampusano preznojava da bi se izlečio od sifilisa, zajedno sa njegovim halucinacijama, ludilom, i što je najvažnije, i što Servantes brižljivo naglašava, sve se to dešava kada je Kampusano upravo izišao iz *Vaskrsenjske bolnice*. Peralta, pravnik, navikao na brižljivo čitanje tekstova i traženje dokaza u njima, poziva Kampusana na večeru; dok Peralta čita priču, Kampusano spava. Odvija se priča unutar priče: Kampusano, junak i pripovedač *Varljivog braka*, postaje zapisivač i pisac *Razgovora pasa*. Pripovedanje se nastavlja, prepliće, i vraća na izlazak iz Bolnice Vaskrsenja: dvojica prijatelja, posle svega, izlaze na šetalište u carskom gradu Valjadolidu... Servantes uživa, ništa manje od Borhesa, u tome da postavlja priču naspram priče kao ogledalo naspram ogledala: jedna priča ogleda se u drugoj priči koja se ogleda u drugoj, koja se ogleda u drugoj... kraj je otvoren ka samom sebi, poslednja priča najavljena je ali nije ispričana, a opet, upućuje na sopstveni nastavak; *Varljivi brak* je novela po tematici i stilu bliska Aretinovim novelama...

Varljivi brak je novela postavljena naglavce: počinje tamo gde tradicionalni red traži da se završi, to jest, brakom; na kraju priče, muškarac je prevaren, a žena beži, kada je uobičajeno da rodne uloge budu raspoređene obrnuto; i što je najmračnije od svega – i taj mrak je jasno naznačen, i kao i uvek kod Servantesa, tu strahotu primamo sa izvesnom lakoćom, koje se tek naknadno postidimo, kada shvatimo šta smo zapravo pročitali, i da isprva na to nismo reagovali – plod toga braka, koji, sledeći logiku rasporeda uloga, muškarac nosi u sebi, jeste – sifilis. U to vreme teško izlečiva bolest, najčešće, zapravo, neizlečiva, među čije se posledice ubraja i pomračenje uma. I taj muškarac, Kampusano, potom zapisuje *Razgovor pasa*... Duboko uznemirujuća priča o varljivom braku, priča o raspadu svih društvenih veza, uvodi nas u sledeću priču: književno stvaranje proizvod je u ovom slučaju raspadaanja društvenih veza, i proizvod bolesne ljubavi. A ta ljubavna bolest je od najniže vrste, kojoj je jedini lek prezno-javanje, u Bolnici Vaskrsenja...

Žitija pikara, žitija razbojnika, pikarske biografije, i na kraju, žitije pikara koji se pretvara da je pas, što je najomiljenije čitanje u nizu savremenih pozorišnih postavki ovog Servantesovog teksta poslednjih godina: od Indije, preko znamenite katalonske pozorišne trupe Els Đoglar, do Latinske Amerike, Meksika i Kolumbije... A opet, *Razgovor pasa* do kraja čuva neodređenost porekla pasa, možemo pomisliti i da je izostao kraj novele koja je završetak cele knjige *Primernih novela*... sva ta neodređenost ublažava u izvesnoj meri stravu priča koje Bergansa pripoveda Scipionu. Groteskne priče grotesknih likova: Servantesovi likovi su krpene lutke, ljudi koji ne mogu da se prilagode. Ili cinični likovi koji pronalaze načine da prežive u svojoj nemogućnosti da se prilagode svome vremenu. Čemu služi ludilo? Kao upozorenje Servantesovo protiv idealizma. Ludilo koje likovi izmišljaju da bi se sačuvali u sopstvenom svetu: Don Kihotovo ludilo; ludilo Licencijata Staklenka;

ludilo Kampusanovo; kinička filozofija zaodenuta u priču o psima, to jest razgovor pasa: metanarativna struktura pokazuje da je radzgovor pasa plod varljivog braka.

Gojini strašni likovi došli su mnogo kasnije, a pre svih stajala je jeziva slika veštice Kanjisares. Ali Servantes hoće da razume svoje junake. Ono nad čime Servantes žali jeste degradacija razuma: u Don Kihotovom selu nema učitelja. Kada se učitelji pojave, kao u primernoj noveli o *Licencijatu Staklenku*, stvar postaje još gora. Servantesovi junaci kušavaju da se očuvaju koristeći razum i gradeći siku la... la kao odbranu od neprijateljskog sveta. Psi teoretišu o ljudskom biću, smeštajući se izvan ljudskosti: farsa religioznog realizma; fikcija književnog moralizma; filozofija kiničara, koji sude o čoveku ostajući izvan polisa, izvan civilizacije koja izaziva nepoverenje, koji se diče time što žive izvan okvira koje propisuju zakoni države. U Servantesovoj noveli, psi rasuđuju o čoveku: nisu ljudska bića, a sude o čoveku koristeći se sredstvima čoveka, poričući sredstva na kojima njihova kritika počiva, iz kojih proističe: kinizam je filozofija razočaranja; racionalizam je razgradnja privida; nema više igre, niti ismevanja, nego je problem sa kojim se Servantes suočava teološka i humanistička osuda književnosti, osuda fikcije kao mesta izopačenja razuma. Odgovor koji Servantesu ostaje jeste pisanje fikcije.

Aleksandra Mančić

Sadržaj

Novela o varljivom braku	7
Novela i razgovor između Scipiona i Berganse ...	29
Aleksandra Mančić: <i>Pogovor</i>	113

Migel de Servantes
Varljivi brak / Razgovor pasa
Prvo izdanje

Izdavač
Bukefal E. O. N.

Kraljevo

Urednik / Zbirka izdavača
Milan Miletić

Štampa
„Jovan“, Beograd

Primeraka 1.000

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

821.134.2-32

821.134.2.09-32 Сервантес Сааведра М.

СЕРВАНТЕС Сааведра, Мигел де, 1547–1616

Varljivi brak ; Razgovor pasa / Migel de Servantes ; prevod, napomene i pogovor Aleksandra Mančić. – 1. izd. – Kraljevo : Bukefal E. O. N., 2018 (Beograd : Jovan). – 125 str. ; 18 cm. – (Biblioteka Astrolab ; 86)

Prevodi dela: Casamiento engañoso ; Coloquio de los perros / Miguel de Cervantes. - Tiraž 1.000. – Pogovor: str. 113–124.

ISBN 978-86-6020-033-6

1. Сервантес Сааведра, Мигел де: Razgovor pasa 2. Манчић, Александра [преводица] [аутор додатног текста]

а) Сервантес Сааведра, Мигел де (1547–1616)

COBISS.SR-ID 272603148